Razlozi za istovjetnost apologeta Aristida i pisca poslanice Diognetu.

Quibus rationis suadeatur identitas apologetae Aristidis et auctoris Epistolae ad Diognetum.

Ivan Petar Bock D. I.

SUMMARIUM.

1. Supposita integritate Epistolae ad Diognetum, jam prius satis probata et adhuc confirmanda, inquirendum est primo loco in tempus, quo scripta fuerit epistola, deinde in ejus auctorem, quis scripserit, et tandem in illum »amplissimum Diognetum«, quis lateat sub hoc nomine.

2.—4. Baro Di Pauli vult ex parallelis locis Diogn. 11—12 et Philosoph. 10, 33—34 ostendere epilogum Diogn. 11—12 nil aliud esse quam verum epilogum operis Hippolyti, quod secus esset truncatum. Sed neglecto epilogo utriusque operis, ab historia tradito, neglexit etiam attendere evidenti recapitulationi et conclusioni, quam exhibet ultimum (34.) caput Philos. pro illo libro et toto opere; praeterea neglexit majores locos parallelos inter Diogn. 8—10 et Philos. 10, 33—34 ac simul divergentias inter totam doctrinam orthodoxam Diogn. c. 1—12 de Verbo et inter subordinationismum Philos. 10, 33—34; quibus omnibus non solum confirmatur traditio de genuinitate epilogi Diogn. 11—12, sed etiam sat clare innuitur, jam S. Hippolytum circa annum 230. ante oculos habuisse totam Epistolam ad Diogn. (c. 1—12.), quod ipse Kihn jam innuerat anno 1902.

5.—7. Ulterius plerique auctores, nixi adjunctis temporis et internis rationibus, cum Bardenhewer docent Epistolam ad Diogn. jam secundo saeculo verisimilius scriptam esse; immo, et »novitas hujus instituti« et genuina appellatio »apostolorum discipulus« (11, 1) et tonus similis Ignatiano et Johannaeo tono monent nos non ultra priora decennia secundi saeculi progredi. Scriptorem epistolae esse aequalem apologetarum Quadrati et Aristidis ipse Kihn ex indole simplici, affectuosa, aspernante apparatum scientificum posteriorum apologetarum et ex miti tono, antevertente S. Justini indignationem de inauditis calumniis contra christianos postea demum prolatas, ostendit.

8.—10. Immo Dre Berdenhewer concedente nonnisi varias assonantias (Anklänge) inter Epistolam ad Diogn. et Apologiam Aristidis, Dr. Kihn et cum ipso Doulcet et Krestnikov ex concordia judiciorum Diogn. et Apo-

logiae de paganis et de Judaeis nullo respectu habito ad typicam indolem Veteris Testamenti, et ex eodem modo utriusque scripti alludendi solum ad S. Scripturam verisimilem reddunt opinionem unum eumdemque Aristidem esse auctorem Apologiae et Epistolae. Confirmantur haec ex simili modo loquendi de nova doctrina, de Deo ejusque Filio, nulla commemoratione interim facta de Spiritu Sancto..., ulterius ex eodem modo, *quo utrimque cruciatus et mors Christi nullo modo gentilibus, sed nonnisi* Judaeis ascribuntur, tandem ex magnifica descriptione vitae et morum christianorum in utroque opere. Habetur tamen progressus inter doctrinam magis theoreticam Apologiae et inter apostolicum et affectuosum modum loquendi Epistolae.

11.—12. Afferuntur denique verisimiles rationes pro identitate Hadriani et illius »amplissimi Diogneti«, ad quem directa est epistola. Hadrianus secundum historicos scriptores revera anno *125.—126.* moratus est Athenis mysteriisque Eleusynis initiatus, accepit Quadrati et Aristidis Apologias et aliquandiu satis magnum studium religionis christianae cognoscendae ostendit favoremque christianis praestitit. Quare optime ad eum quadrant et tempus scribendi et titulus et argumentum Epistolae.

1. U drugom broju predprošlog godišta »Bogoslovske Smotre« (1929. 97.—121.) nastojao sam obraniti tezu Dra Henr. Kihna o cjelovitosti pisma Diognetu protiv većine modernih patrologa. Mislim, toliko sam barem dokazao, da su premnogi prigovori glavnih korifeja Dra Funka i Dra Bardenhewera ništetni ili pretjerani, i da tradicija o cjelovitosti poslanice, posvjedočena po jednom već propalom rukopisu i njegovim prijepisima, nije izgubila svoga prava, dok se čvršći dokazi ne navedu za protivno mnijenje.

U ovom drugom članku hoću da pristupim mnogo težem pitanju o autoru te poslanice; a prvi moj korak u tom smjeru tiče se vremena, kada je nastalo ovo krasno remek-djelo, koje je i s dogmatskog gledišta posve ispravno i uz to klasičnim grčkim jezikom napisano, te gotovo nalik na melodično-ritmičku pjesmu. Iza toga ćemo direktno raditi o autoru i konačno o naslovniku ove poslanice. *Prije svega se veselim, što mi neki protivnici u jednom* dosada još premalo obrađenom prigovoru pružaju građu, da potkrijepim tezu Kihnovu o cjelovitosti pisma i ujedno da točnije označim, kako je po svoj prilici već sv. mučenik Hipolit oko g. 230. pri koncu svoga spisa »Philosophoumena« upotrijebio a donekle također u smislu svoga subordinacionizma iskrivio pravovjernu nauku pisma Diognetu o Logosu.

2. Baron Andr. di Pauli u svom članku »o posljednjim poglavljima pisma Diognetu«[1] ističe neka paralelna mjesta iz skrajnjih poglavlja »Philosophoumena« (10, 33—34) i poslanice Diognetu

[1] Theologische Quartalschrift, Tübingen, 1906. 28—36.

(11—12), pa iz ove sličnosti zaključuje, da 11. i 12. poglavlje pisma Diognetu nisu ništa drugo nego svršetak opsežnog djela »Philosophoumena«, koje da je pri kraju okrnjeno.

Dopuštamo neku sličnost misli; ali se ta sličnost misli i samih izraza barem jednako proteže i na 10. bez dvojbe autentično poglavlje pisma Diognetu i tako potkrepljuje mnijenje Kihnovo, da je već Hipolit poznao cjelovito pismo Diognetu, naročito tri posljednja poglavlja (10. 11. 12.). Nadalje uz sličnosti između svršetka »Philosophoumena« i pisma Diognetu valja nam istaknuti i opreku između ispravnog shvaćanja Logosova u pismu Diognetu i izvraćanja te nauke o Logosu kod Hipolita. Napokon ničim nije dokazana tvrdnja, da su »Philosophoumena« pri koncu okrnjena; baš protivno, autor je u tri posljednja poglavlja (32. 33. 34.) posve iscrpao skrajnju tačku svoga rasporeda, što ga je sam označio na početku svoje 10. knjige, gdje ovako piše: »Ovo je sadržaj 10. knjige »Refutacije svih hereza: Jezgroviti prijegled svih filozofa, jezgra svih hereza i konačno: koja je nauka istine.«

Na ovu posljednju tačku svoga programa Hipolit se očito osvrće, kad u početku svoga pravog epiloga ili skrajnjeg (34.) poglavlja veli: »Takova je istinita nauka o božanstvu, o ljudi Grci i Barbari, Haldejci i Asirci, Egipćani i Libljani, Indijci i Etiopljani, Kelti i Latini na čelu carstva, i svi žitelji Evrope, Azije i Libije, kojima ja postajem savjetnik kao čovjekoljubivi učenik čovjekoljubivog Logosa, da doletite te se dadnete od nas poučiti, koji je pravi Bog i koje je njegovo dobro uređeno remek-djelo, da ne marite za sofizme izvještačenih govora ni za isprazna obećanja varavih heretika, nego da pazite na plemenitu jednostavnost priproste istine. Po toj spoznaji uteći ćete vatri suda, koja vam prijeti, i mračnim raljama tamnog tartara, što ga riječ Logosova ne rasvjetljuje... I tomu ćeš izbjeći, kad si poučen o pravom Bogu; pa ćeš imati besmrtno i nepropadljivo tijelo zajedno s dušom i postignut ćeš kraljevstvo nebesko, ti, koji si živio na zemlji i upoznao nebeskoga Kralja, i bit ćeš drug Božji i subaštinik Kristov, nepodvrgnut nikakvim strastima ili mukama ili bolestima. Jer si postao Bog. Koja si god naime zla pretrpio kao čovjek, ona ti je (Bog) davao, jer si čovjek; štogod je pak u Boga, to ti je Bog obećao dati, jer si učinjen Bogom, kad si se rodio besmrtan. To će reći: Poznaj sebe, dok priznaješ Boga, koji te je učinio. Jer spoznaju samog sebe postiže onaj, koga je On pozvao, da ga spozna.

Stoga, ljudi, ne ljubite uzajamnog neprijateljstva niti oklijevajte, da se opet sporazumijete. Krist je naime Bog iznad svih, koji je odlučio očistiti ljude od grijeha, preobrazujući starog u novoga čovjeka. Njega je od iskona nazvao slikom po uzoru, kojim tebi iskazuje svoju ljubav. Povedeš li se za njegovim uzvišenim zapovijedima, postat ćeš dobar nasljedovatelj dobroga

(B o g a) i bit ćeš nalik na nj, čašćen od njega. Jer Bog ni malo ne oskudijeva,[2] pošto je i t e b e u č i n i o B o g o m na svoju slavu.«

To je svršetak svega spisa »Philosophoumena« u točnom prijevodu. Imamo u njemu uz direktnu apostrofu svih naroda kratku rekapitulaciju negativnog i pozitivnog sadržaja cijele 10. knjige i svega spisa, skopčanu s praktičnom i dosta čuvstvenom opomenom, da se neznabošci i heretici obrate na pravo kršćanstvo, a vjernici da žive dostojno svoga kršćanskog poziva kao pobožanstvenjeni nasljedovatelji Božji. To je sve, što treba za zaobljeni epilog ovoga djela, a bez mnogih nespretnih tautologija i nezgrapnih zavlačenja ne mogu se dodati ona dva posljednja poglavlja pisma Diognetu, koja i po jedinom rukopisu nisu zapremala drugog mjesta.

3. S druge strane ipak rado priznajem razne paralelne misli i izraze, osobito u t r i m a posljednjim poglavljima poslanice Diognetu i u zaglavnom dijelu spisa »Philosophoumena«, pa se i meni ove paralele čine tako značajnim, te se tu jedva može pomisliti na slučajno suglasje.

Prije svega već je Dr. Kihn g. 1902.[3] upozorio učenjake na dvostruku paralelu u10. bez dvojbe autentičnom poglavlju pisma Diognetu i u epilogu »Philosophoumena«. Vidjeli smo pri koncu ovog epiloga, kako Hipolit upravo na neobični način ističe: »J e r s i p o s t a o B o g«, i opet: »I t e b e j e (B o g) u č i n i o B o g o m« ... i u vezi s ovim jakim izrazima govori o dužnosti kršćana prema drugim ljudima, osobito prema neprijateljima; nadalje izrijekom veli, da će kršćanin tako postati d o b a r n a s l j e d o v a t e l j d o b r o g a B o g a«. Iste dvije misli istim riječima ističe i pisac Diognetu u 10. poglavlju, samo što on još više naglašuje dužnost djelotvorne ljubavi prema potrebnima, gdje veli: »Staneš li ljubiti Boga (koji je tebe prije toliko ljubio), n a s l j e d o v a t ć e š njegovu dobrotu. No nemoj se čuditi, što čovjek može n a s l j e d o v a t i Boga. . Tko uzima na se teret svoga bližnjega... tko darove, primljene od Boga, dijeli potrebnima, te p o s t a j e B o g p o d a r e n i h, taj je n a s l j e d o v a t e l j B o ž j i.

Funk ovdje dobro primjećuje s prvim izdavačem toga pisma, da je pisac tu natuknuo poslovicu: »Homo homini Deus« (Čovjek postaje Bog čovjeku, t. j. po djelima milosrđa). Ali krivo misli, da se ne tumači, kako se dobročinitelj može zvati ne samo »nasljedovatelj Božji«, nego i »Bog podarenih«. Radi se naime ovdje o dobročinitelju »p o t r e b n i h«, koji dakle poput Boga čuva potrebne u životu tjelesnom ili duhovnom.

Hipolit je ideju o nasljedovanju Božjem i obzirom na izraz vjerno primio iz pisma Diognetu, a drugu smjelu ideju »Bog poda-

---

[2] Isporedi s ovom mišlju Apologiju Aristidovu 1, 4: »U Boga nema nedostatka, on ništa ne treba, dok sve drugo njega treba«.

[2] »Zum Briefe an Diognet« Theol. Quartalschrift, 1902, 495—498.

renih« nešto je preinačio u smislu pobožanstvenjenja svakog kršćanina po milosti Božjoj. Ali i u ovom smislu ostavio je smjeli i neobični izraz: »Postao si Bog«.

Treću paralelu, što se tiče misli pa i samog izraza, nalazimo još prije u pismu Diognetu (8, 7), gdje se spominje »čovjekoljubivi Bog«, i opet na početku posljednjeg poglavlja »Philosophomena«, gdje Hipolit sebe zove »čovjekoljubivim učenikom čovjekoljubivog Logosa«.

Na istome mjestu imamo i stvarnu paralelu sa Diogn. 11, 1. Pisac Diognetu na početku svog epiloga opravdava svoj učiteljski autoritet i postupak prema samim neznabošcima, koje hoće da upozna s istinom, govoreći: »(Ovo učeći,) ne propovijedam, što mi je tuđe, niti se bavim neumjesnim istraživanjima, nego postav učenikom apostola, postajem učiteljem narodâ (neznabožaca): što mi je predano, to dostojno po službi svojoj priopćujem onima, koji postaju učenici Istine«...

Hipolit u trećem stoljeću nije se mogao tako lako nazvati (neposrednim) »učenikom apostola«. Međutim i on upravo na početku svog epiloga (c. 34.) hoće da opravda svoj postupak i zato s očitim obzirom na spomenuto mjesto poslanice Diognetu (11, 1) razglaba najprije općeni pojam »naroda — neznabožaca« te im se onda preporučuje, nazvav se »savjetnikom njihovim i čovjekoljubivim učenikom čovjekoljubivog Logosa«, koji ih uči pravoj istini o Bogu...

4. Uz to rado priznajem i potvrđujem također druge neke stvarne paralele, što ih je Di Pauli naveo u spomenutom članku (str. 32.), premda ove ne udaraju toliko u oči, koliko gore istaknute, gdje se često radi o istim mislima i samim izrazima. Ali se odlučno treba ograditi protiv čudne nedosljednosti ovoga pisca i njegovih autoriteta (Bunsen, Dräseke, Bonwetsch). Ovi unaprijed proglašuju svoje nedokazane teze: A) Dva posljednja poglavlja, što se u rukopisu nalaze pri kraju poslanice Diognetu, nisu i ne mogu biti autentična; B) Sigurno se spis Hipolitov »Philosophoumena« nije tako završio, kako ga sada prikazuje sačuvani tekst. Mjesto da bi najprije strogim dokazima kušali oboriti stoljetnu tradiciju o svršetku tih spisa, potvrđenu po samim rukopisima, ili da bi barem uvažili sve sličnosti pa i nesličnosti svega pisma Diognetu sa spisom Philosophoumena, oni isključivo argumentiraju iz nekih analogija tobožnjeg dodatka poslanice Diognetu, gdje se u najboljem slučaju može govoriti o nejasnoj aluziji na konačna poglavlja »Philosophoumena«, pa iz toga odmah zaključuju: Dakle epilog, koji stoji na kraju pisma Diognetu, ima stajati na kraju djela Hipolitova.

Protiv te samovoljne metode tvrdim: Ili Hipolit ne stoji u nikakvoj vezi s pismom Diognetu te su sva tako zvana paralelna mjesta iz svih poglavlja samo slučajna; ili pak, ako se utvrde sve

paralelne misli i riječi diljem svega pisma, to treba priznati, da je Hipolit poznao č i t a v o pismo Diognetu i njime se poslužio, te da nema nikakva razloga, isključivo na temelju nekih paralela, Hipolitu pripisati samo ona dva posljednja poglavlja poslanice Diognetu.

Usvajam drugi dio ove dileme s onom vjerojatnošću, koju toj tezi podaju sve gore spomenute paralele; a napose još ističem nešto o o p r e k a m a između pravovjerne nauke pisma Diognetu o Logosu i krivih subordinacijskih nazora, što ih je Hipolit također pri koncu svojih »Philosophoumena« razvio o istom božanskom Logosu.

Štogod pisac u pismu Diognetu tvrdi o Logosu, posve je ispravno i pravovjerno. O njemu veli (c. 7, 2...), da »je sam svesilni Stvoritelj svega i nevidljivi Bog n a s t a n i o I s t i n u i n e d o k u č l j i v o g a L o g o s a m e đ u l j u d i m a«. Nadalje: »Nije On poslao kakova slugu,... nego samog Graditelja i Stvoritelja svemira, po kojem je stvorio nebesa..., k a o š t o K r a l j š a l j e S i n a K r a l j a; poslao g a j e k a o B o g a, p o s l a o g a k a o Č o v j e k a l j u d i m a...« I opet (c. 9, 2): »Sam je predao vlastitog Sina svoga, cijenu otkupljenja za nas...«; (c. 10, 2): »Poslao je njima jedinorođenog Sina svoga«; p a i u t o b o ž n j e m d o d a t k u (11, 1 ... 5) čitamo posve ispravne riječi : »Što mi je predano, to dostojno po službi svojoj priopćujem onima, koji postaju u č e n i c i I s t i n e. Tko naime, kad se valjano uputio i sprijateljio s Logosom, ne bi nastojao, da jasno shvati, što je po Logosu očito pokazano učenicima, kojima je to Logos očitovao, kad se vidljivim načinom objavio, otvoreno govoreći?...' T o j e O n a j o d i s k o n a, i j a v i s e k a o n o v i; s t a r j e p r o n a đ e n, a u v i j e k s e m l a d r a đ a u s r c i m a s v e t i h. T o j e o n a j V j e č n i, o k o m s e v e l i, d a »j e d a n a s S i n« (Hebr. 1, 5 coll. ps. 2, 7: »Ti si Sin moj, ja sam te danas rodio...«).

Nasuprot u autentičnim spisima Hipolitovim, također pri kraju »Philosophoumena«, nauka o Logosu posve je natrunjena krivim subordinacijskim idejama, kako to priznaje i Dr. Bardenhewer.[4] Kao što naime Hipolit u spisu »Contra Noëtum c. 10« krivo razlikuje »nutarnjeg Logosa« *(Λόγος ἐνδιάθετος)*, koji da je najprije nelično egzistirao u Ocu u jedinstvu s Njime i bez razlike, od »drugog, objavljenog Logosa *(ἕτερος, Λόγος προςφορικός)*« koji je tobože kasnije kod stvorenja svijeta izašao iz Oca kao vlastito lice, »u ono vrijeme kada, i na onaj način, kako se Ocu svidjelo«: tako je ova kriva teorija još izrazitija pri kraju »Philosophoumena«. I tu (l. 10. c. 33.) spominje se Logos najprije kao *ἐνδιάθετος τοῦ παναντὸς λογισμός* interior universi ratiocinatio, dakle u smislu neličnog nutarnjeg svojstva Božjega, a ne u smislu »lične Riječi i Sina Božjega«. Tek poslije, »kad je Logos izašao iz Oca, p o s t a o[5]

---

[4] Geschichte der altkirch. Litteratur II, 550.

je prvorođena Riječ njegova, koja ima u sebi ideje prije zamišljene u Ocu, i zato, kad je Otac zapovjedio, da svijet postane, Logos je sve to potanko izvršio i tim omilio Bogu«. Dapače se Hipolit malo dalje u istom 33. poglavlju ne žaca tvrditi: »Bog je mogao i tebe učiniti Bogom, kad bi to hotio bio; imaš uzor primjer Logosov«. Dakle po Hipolitu Logos je ovisan o volji Božjoj i podvrgnut Ocu, i zato je sveti Kalist pravom nazvao Hipolita diteistom (dvobošcem).

Tim krupnim zabludama Hipolitovim nema traga u svem pismu Diognetu, pa ni u dva posljednja poglavlja. Dapače neki su tako daleko išli, da su tom svršetku poslanice podmetnuli patripasijansku nauku, protiv koje se Hipolit vazda odlučno borio (V. Kihn, Ursprung des Briefes an Diognet 137, 155.). Stoga imamo ovdje novu potvrdu, da taj epilog ne pripada Hipolitu.

5. Tim smo ujedno sa velikom vjerojatnošću dokazali, da je poslanica Diognetu već oko g. 230. opstajala, kad smo iz gornjih paralela zaključili, da se Hipolit pri kraju svojih »Philosophoumena« poslužio mislima i izrazima onog pisma. Prema tomu već je Dr. Kihn g. 1902. u gore spomenutom članku pravom zaključio: »Ako je moje mnijenje (o paralelama između Diogn. 10, 3—4 i Philos. 10, 33—34) ispravno, potvrđuje se njime egzistencija pisma Diognetu oko g. 230. nutarnjim svjedočanstvom«. Sve druge sličnosti, što su ih kasnije sami protivnici Kihnovi konstatirali između ova dva epiloga, mogu samo utvrditi to mnijenje.

U ostalom ima i drugih razloga, poradi kojih Bardenhewer[6] veli: »Da je pisac u drugom ili u trećem stoljeću živio, tomu ne će sad više nitko prigovarati. Unutar ovog razdoblja razilazit će se mnijenja. Većina istraživalaca prihvaća drugo stoljeće, a pretežnija vjerojatnost naginje se u prilog tom datiranju. Kršćanstvo vrijedi još kao nova religija; vladanje kršćana još u obilnoj mjeri pokazuje crtice najranije mladosti Crkve. Ne samo mržnja pogana nego i neprijateljstvo Židova ispoljuje se još u djelotvornim zlostavljanjima. Niti u pitanjima naslovnika niti u odgovorima piščevim ne će se moći ništa naći, što bi se kosilo sa stanjem stvari u drugom stoljeću. Svakako »se dosada nije donijela ni sjena kakovu dokazu, da pismo potječe iz kasnijeg vremena« (Krüger)«.

6. Ali također unutar drugog stoljeća možemo uz pomoć nekih nutarnjih i vanjskih razloga točnije odrediti ovo datiranje. Imajmo na umu, da se to pismo kroz stoljeća pripisivalo svetom mučeniku Justinu († oko 165.). Tek je Tillemont († 1698.) iz klasičnog jezika i uglađenog sloga poslanice Diognetu oštroumno dokazao, da tu ne može biti govora o autorstvu Justinovu. Ali je svake pažnje vri-

[6] Loco cit. I, 297.

jedno, što ga je sam Tillemont, vrsni poznavalac toga pisma, uvrstio među spise prvoga stoljeća, premda treba zabaciti njegovo mnijenje, po kojem način prikazivanja židovskog bogoslužja u sadašnjosti (προςάγουσι… tobože dokazuje, da je pismo napisano prije razorenja grada Jeruzalema. To je mnijenje svakako krivo, jer tek na međi prvog i drugog stoljeća i osobito u vrijeme židovske bune za vladanja Hadrijanova poganski su Rimljani sve više razlikovali kršćane od Židova, kako to čini naslovnik pisma Diognet, dok se prije kršćanstvo držalo za sektu židovsku.

No imamo još i nekoliko drugih razloga, da to pismo datiramo iz *prvih decenija drugog stoljeća*.

Prije svega nije na odmet jasno svjedočanstvo piščevo, da je on »*učenik apostola*« (11. 1), dok se ne dokaže neautentičnost ovoga poglavlja. Vidjesmo, kako se Hipolit u 3. stoljeću nije više usudio zvati s učenikom apostola, premda i on usvaja naslov »učenika Logosova«, naime u širem smislu, jer ga je unutra Logos prosvijetlio pa je i posredno (preko apostola i njihovih učenika) poučen od Logosa. No pisac Diognetu na ovome mjestu ističe svoj *osobiti* ugled i pravo, »da po službi svojoj priopći, što mu je predano, onima, koji postaju učenici Istine« (11, 1). I zato treba te riječi »učenik apostola« uzeti u užem i neposrednom smislu, u kojem su se i tada obično upotrebljavale. Ovo vrijedi dotle, dok se ne dokaže nemogućnost užega smisla u ovim prilikama. Sv. Ivan apostol živio je do početka drugog stoljeća, te je pisac naše poslanice lako mogao biti učenik njegov, ako je svoje pismo napisao u vrijeme apologeta Kvadrata (oko g. 126.), što ga Evzebije zove učenikom apostola. Ljubezno pismo Diognetu i tonom i sadržajem dosta je nalik na spise Ivanove.

7. Dokazao sam prije u jednom članku o apologetu Aristidu[7] kako se na temelju tradicije i gotovo svih natpisa, osim interpoliranog sirskoga, i Apologija Aristidova ima datirati iz istog vremena. Što su već Evzebije i Jeronim natuknuli u svojim kronikama, to Španjolac Pavao Orozije izrijekom tvrdi,[8] da su Kvadrat i Aristid svojim apologijama, upravljenim caru Hadrijanu, dali povod reskriptu, po kojem je ovaj car naredio prokonzulu Fundanu, da se blaže i pravednije ima postupati sa kršćanima, dok im se ne bude dokazao kakov zločin.

Dr. Kihn u svojoj monografiji o postanku pisma Diognetu (str. 83.) na temelju zamjernih historijskih razloga dokazuje, kako i pismo Diogneta pripada od prilike istom vremenu poslije smrti Ignacijeve i prije javnog djelovanja Justinova. Pismo pretpostavlja (c. 1.; 2, 1; 5, 11—17; 6, 9; 7, 7—8; 10, 8) dosta veliko progonstvo kršćana sa strane Židova i pogana, kakovo je haralo za vladanja

[7] »Život« 1928. 8.—10.

[8] Hist. l. 7, 12, 2. Migne, P. L. 31, 1092.

Trajanova i za prvih godina vlade Hadrijanove. Ali duh pomirljive ljubavi, što provejava čitavo pismo u opreci sa žestokim gnjevom, izraženim u Apologijama Justinovim, bolje pristaje u vrijeme apologeta Aristida, neposredno prije izdanja reskripta Fundanu. Još nema govora o općenitoj hajci na kršćane, prouzročenoj po »barbarskom i okrutnom ediktu Marka Aurela« (Melito kod Evzebija, Hist. eccl. 4, 26). Autor našega pisma zna, da se obraća odličnom, dobrohotnom i pravednom mužu, što ga treba samo poučiti o biti kršćanstva, da stane na put progonstvu.[9]

I ono, što veli pisac o odnosu kršćanstva prema poganstvu i osobito o socijalno-građanskim prilikama ter uzornoj religioznosti i ćudorednosti kršćana, najbolje pristaje u početak vlade Hadrijanove. Pisac odbija prigovor »bezboštva«, dokazujući ludost poganskog kumirstva. Mudro šuti o obožavnju carevâ i osobito ističe, kako su kršćani najbolji građani, dopače životvorni i konservativni elemenat u državi, te da su n o v a vjerska zajednica samo obzirom na religiju, dok se u obiteljskom životu i u socijalno-političkom vladanju ne razlikuju od Helena (c. 5.—6.).

Kršćani, veli on, po domovini, jeziku i običajima svojim ne razlikuju se od ostalih ljudi, nisu dakle mrka, mizantropska i mračna sekta niti separatisti u onom smislu, u kojem je Tacit prikazao Židove (Hist. 5, 5). Prigovor protudržavnosti odbija se riječima: Kršćani stanuju u gradovima Grka i barbara, prilagođuju se običajima njihovim u odjeći, hrani i vladanju te se pokoravaju općim zakonima i, da se platonskim načinom izrazimo, oni su životni princip države, to j. ono, što je duša u tijelu.

Oni istina priređuju zajedničke gozbe, ali ne uživaju novih, zabranjenih jela. Protiv potonjeg, sve češćeg prigovora rodoskvrnih brakova i čedomorskih gozbi, o kojem kasnije toliko raspravljaju Atenagora, Minucije Feliks, Tertulijan..., pisac Diognetu još ne treba da obrani kršćane svoga vremena. Pismo njegovo, što se tiče duboke svesrdne vjere i ljubavi zgodno nadovezuje na poslanice Ignacijeve, te se brižno čuva bogoslovnih refleksija i profanog znanstvenog aparata potonjih apologeta, premda svaki redak odaje finu klasičnu izobrazbu ovog pisca, koji u svoje vrijeme znade također veoma vješto baratati dialektičnim oružjem. On ipak svuda smjera na praktični život kršćanski, te su mu zato vjera i spoznaja nerazdružive. I u tom se drži također metode samih apostola i njihovih učenika. Pripovijedajući povijest života Gospodinova, njegova beskrajnog milosrđa, njegova utjelovljenja, skrajnjeg poniženja i uzvišenja, apostoli su ujedno ljudima zorno i živahno prikazali nauke Kristove te čudesnu djelatnost njegovu, i time su ih uputili na bit i jezgru svega kršćanstva. Pa kako su ljudi željni spasenja bili plemenita i prosvijetljena duha i osjet-

[9] Vidi opširnije izvode u monografiji Kihnovoj, 76.—79.

ljiva srca za uzvišenost kršćanstva, primili su radosnu blagovijest evanđelja bez školskih demonstracija i znanstvenih razlaganja filozofskih duboklija. Stoga su se ti prvi pisci u svojoj književnoj djelatnosti također držali jednostavnog epistolarnog sloga, i dali su se na pisanje prigodom konkretnih događaja i upita. Te metode pretežno se drži i naš pisac (c. 1; 7—12). Od drugog do šestoga poglavlja sadržaj je pisma istina zahtijevao apologetsku metodu, ali se ni tu pisac nije odrekao priprostog i živahnog epistolarnog oblika.

Poslanica Diognetu, što se tiče književnog oblika, stoji na međi dvaju vremena: priprostog poapostolskog doba i učevnijeg apologetskog razdoblja, kada su i neprestani napadaji židovski i novotarije gnostičke i radoznala pitanja izobraženih plemenitih pogana zahtijevali znanstveno obrazlaganje i obranu kršćanskih nauka. Stoga je sama Providnost Božja u ovo vrijeme pokrenula čitav niz učenih branitelja. Kako su ovi bili pametni, stali su pred neznabošcima zaodijevati kršćanstvo u ruho filozofskog sustava, po kojem se ipak ne učimo ispraznoj ljudskoj nadrimudrosti, nego nebeskoj filozofiji, t. j. istinama o prapočelu i konačnoj svrsi svih stvari, o Stvoritelju i Otkupitelju svijeta, i ujedno nalazimo potpuno zadovoljstvo srca i trajno blaženstvo, za čim su težili najplemenitiji neznabošci. Najodličniji apologeti Aristid, Justin, Melito i drugi su nosili filozofski plašt još i poslije svog obraćenja na kršćanstvo i tako su lakše našli pristupa k izobraženim neznabošcima, da ih predobiju za evanđelje.

Ali kod prvih apologeta ne valja tražiti onu savršenu i svestrano razvijenu apologetsku metodu, koju kasnije nalazimo u spisima Justinovim, Atenagorinim, Teofilovim, Minucijevim i Tertulijanovim. I ovdje možemo od decenija do decenija ući u trag sukcesivnom napretku. Pismo Diognetu stoji na međi epistolografije i stroge apologetike; a to se na žalost nije dosta uvažilo, kad su na pr. zamjerili našem piscu, što u opreci sa Justinom tako prezirno govori o ispraznim naukama domišljatih filozofa (5, 3; 7, 1; 1—4).

Dr. Kihn potanko prikazuje odnos ovog pisma prema raznim apologijama drugog i trećega vijeka (l. c. 87.—94.). Značajne su zaglavne riječi njegove: »U vrijeme Tertulijanovo pa i prije već protiv Marciona apologeti su imali uz ljubav Božju isticati također pravednost njegovu i pokazati, kako su obje ove kreposti u Bogu složne i nerazdružive. Ali pismo Diognetu, nalik na pisma učenika Ivanova, Ignacija, odiše Ivanovom nježnošću, ljubavlju i svesrdnošću, što je priznao i Hilgenfeld«.

8. No dulje i podrobnije moramo se baviti snošajem između Apologije Aristidove i pisma Diognetu. Već g. 1882., kada sirski prijevod i grčka preradba cijele Apologije još nisu bili poznati, Dr.

Kihn je na temelju jedinog armenskog odlomka, koji obuhvaća samo dva prva poglavlja Aristidove Apologije, u 5. poglavlju svoje monografije opširno ispoređivao jedan i drugi spis i došao do vjerojatnog zaključka o identičnosti pisca Apologije i pisma Diognetu. Potonjim objelodanjenjem sirskog i grčkog teksta Apologije (g. 1891.) ovaj je zaključak u mnogim tačkama našao novu potvrdu, premda se većina modernih patrologa preslabo osvrnula na izvode Dra Kihna ili ih je zabacila, a da se nije upustila u podrobno pobijanje njegovih razloga. Dr. Bardenhewer g. 1902. navodi kao zagovornike identičnosti Doulcet-a, Kihna i Krügera, od kojih je ovaj posljednji opet povukao svoje mnijenje, i onda veli: »Ova se hipoteza može barem na tu okolnost osloniti, što pismo (Diognetu), osobito kod prikazivanja života kršćana, pokazuje mnoge sličnosti (Anklänge) s Apologijom Aristidovom. Ali ove sličnosti nisu dovoljne, da dokažu vjerojatnost istovjetnosti piščeve ili samo istodobnosti jednog i drugog spisa«.[10]

Kad bi Bardenhewer istom strogošću novu hipotezu o neautentičnosti dvaju posljednjih poglavlja pisma Diognetu pretresao, ne bi protiv stoljetne tradicije tvrdio nemogućnost autentičnosti, te bi onda našao i više razloga ne samo za istodobnost jednog i drugog spisa, nego i za istovjetnost autora. Za Kihnovo mnijenje protiv Bardenhewera ugrijao se i ruski pisac I. Krestnikov u svojoj monografiji: »Hristianski apologet 2. vijeka, atinski filozof Aristid i jego novootkrita sočinenija« (djela), Kazan 1904.[11] Taj pisac na temelju tisućljetne tradicije i svih rukopisa osim jednoga prima poput Kihna mnijenje, da je Apologija predana doista Hadrijanu, a ne Antoninu, pa isto tako brani protiv Bardenhewera istovjetnost autora Apologije i pisma Diognetu, oslanjajući se osobito na ova tri razloga: a) Sud pisca Diognetu o neznabošcima u opreci s drugim apologetima gotovo je isti kao i u Apologiji Aristidovoj; b) Aristid kao i pisac poslanice hvali istina Židove poradi monoteizma, ali ipak veli, da je njihovo bogoštovlje isto kao i štovanje anđela; c) U poslanici Diognetu kao i u Apologiji nema izričitih navoda Sv. Pisma, nego samo nekih aluzija. Stoga, kaže, s najvećom vjerojatnošću treba i pismo Diognetu pripisati Aristidu.

9. Teško je dakako, posve sigurnim razlozima dokazati ovu istovjetnost autora jednog i drugog spisa, dok nemamo autentičnog izvornog teksta Apologije Aristidove. Potonji grčki tekst u spisu »Vita Barlaam et Joasaph«[12] očito je prerađen i na nekim mjestima interpoliran, gdje se potpuno ne slaže sa sirskim prijevodom. Ovaj

---

[10] Gesch. der altkirchl. Litteratur I, 297.—298.

[11] V. opširnu recenziju toga djela od M. Haluščynskija u časopisu »Slavorum Litterae theologicae« a. II. (1906.) 98.—102.

[12] Migne, P. G. 96, 1107.—1123.

»je pouzdan snimak izvornog sadržaja, makar i gdjegdje valjda malo netočan«.[13]

Oslanjajući se dakle osobito na sirski prijevod, možemo konstatirati u njemu i u pismu Diognetu dosta izrazitih sličnosti, što se tiče sadržaja pa i samoga teksta.

a) Pismo Diognetu govori o »novom čovjeku« (2, 1), o »novoj nauci« ili o »novom Logosu« (2, 1; 11, 4), o »novoj vrsti (ljudi) ili (vjerskoj) ustanovi (1). I Aristid pri koncu svoje Apologije s udivljenjem emfatično kliče: »I u istinu je to novi narod, i božanska je primjesa u njemu« (16, 3).

b) Pismo Diognetu (7, 2) tvrdi, da je Bog »nastanio Istinu među ljudima...«, govori ob »onima, koji postaju učenici Istine (11, 1).« I u Apologiji Aristidovoj čitamo, da su kršćani »tražili i našli istinu« (15, 1; 16, 1), da »su se oni jedini približili spoznaji istine« (16, 1).

c) I nauka u Bogu posve je slična u pismu Diognetu i u Apologiji Aristidovoj, samo što ova u prvom poglavlju najprije iznosi naravni dokaz za bitak Božji uz opisivanje njegovih svojstava, dok potonje pismo Diognetu ovu naravnu spoznaju Božju pravom pretpostavlja. Isporedi u ostalom »Tvorca neba i zemlje...« (15, 1) »Stvoritelja svega... (14, 2) u Apologiji sa pismom Diognetu (7, 2): »Stvoritelj svega ...«

Što se tiče nauke o Trojstvu, osobito valja istaknuti, da niti pismo Diognetu niti Apologija u najpouzdanijem sirskom prijevodu nikako ne spominje Duha Svetoga,[14] jer nemajući analogije u prirodi niti u mitologiji poganskoj, pisac je pravom odgodio uputu u ovo duboko otajstvo na kasnije vrijeme. »Sina Božjega« ponovno spominju i jedan i drugi spis; pismo Diognetu često ga zove i Logosom; ista riječ nalazi se takoder u nekim odlomcima armenskog prijevoda Apologije. »Djevica Hebrejka«, koja se u Apologiji (2, 6) spomenula kao mati Isusa Krista, i u pismu Diognetu je natuknuta (12, 8); »evanđelja« zovu se svete knjige kršćanske u pismu Diognetu (11, 6); i opet u sirskom prijevodu Apologije (16, 3. 5) spominju se dvaput »spisi njihovi« (sveti), pa i sama riječ »evanđelje« (c. 2.).

d) Pisac Diognetu kao i pisac Apologije, govoreći poganima, brižno se čuva, da ne bi smrt Isusovu pripisao neznabošcima: u Apologiji čitamo: »Baš su njega Židovi proboli (raspeli)... (2, 8)«, i opet u pismu Diognetu: »Njega puk njegov zlostavi...« (11, 3). Jednako nepovoljan, dapače i odveć nepovoljan sud izriču oba spisa

---

[13] Tako sudi Bardenhewer sa većinom modernih patrologa. (Vidi Gesch. der altk. Litt. I, 174.—175.)

[14] Istina armenski prijevod spominje Duha Sv.; ali patrolozi taj izraz drže za potonji umetak kao što i riječ »Bogorodica«. I grčki rašireni prijevod spominje Duha Sv. kao i ostale istine vjerovanja.

o židovskoj vjeri, premalo uvažujući tipični i pripravni karakter Staroga Zavjeta; i s ovoga gledišta vidimo jasnu opreku sa potonjim apologijama kršćanstva. Protiv prigovora, da su obadva pisca valjda crpali iz jednog zajedničkog vrela, recimo iz t. zv. poslanice Barnabine, koja također prikazuje Stari Zavjet u veoma nepovoljnom smislu, usudio bih se reći: Tobožnja poslanica Barnabina upravo pretjeruje tipično značenje Starog Zavjeta, koji da nije imao realne podloge, dok pismo Diognetu i Apologija Aristidova jednom istom novom pogreškom pretjeruju n o v o s t kršćanstva u opreci sa svim drugim piscima poapostolskog i apologetskog razdoblja. Stoga je barem uzajamna ovisnost Diogn. i Apol. dosta jasna.

e) Po gotovu pak u zanosnom prikazivanju uzvišenog života kršćana oba se spisa krasno slažu, ne samo u mislima iznesenim, nego često i u riječima. Isp. Apol. 15.—17. i Diogn. 5.—6.

10. Ali kraj sve sličnosti jednog i drugog spisa ipak možemo konstatirati stalan razvitak misli i nauka. Kod pisanja Apologije ne nalazimo drugog povoda osim »klevetničkih jezika« (17, 6). Pisac ovdje u prvom redu smjera na zaštitu i obranu kršćana, pa zato i više s naravnog gledišta promatra kršćanstvo, obraćajući se ponovno i direktno samom caru. Pismo Diognetu nastalo je posebnim povodom onog trostrukog pitanja Diognetova, što pretpostavlja već neku spoznaju kršćanstva, nalik na onu, što je priopćuje Apologija. Istina i u pismu Diognetu ponavljaju se mnoge misli iznesene već u Apologiji. Ali to je posve razumljivo, kad imamo na umu općenitiju apostolsku svrhu ovoga pisma. Autor ovdje ne ide toliko za obranom kršćanstva, koliko za obraćenjem Diognetovim i svih neznabožaca na kršćansku vjeru. To je već u uvodu jasno izrekao, što se tiče osobe Diognetove; a kasnije, gdje dirljivim riječima crta čovjekoljubivu i općenitu osnovu spasenja Kristova (c. 7.—10.), uzimlje naslovnika Diogneta samo kao primjer za sve ljude, koji su potrebni spasenja. Zato tu često također govori direktno o »našim grijesima« (9, 2...) i o »našem opravdanju« (9, 4...). Zato i ponavlja neke istine, koje su već u Apologiji spomenute, jer nije mogao pretpostaviti, da svi čitači Pisma znaju također za Apologiju. Konačno pak u epilogu (11, 1...) izrijekom se zove »učiteljem naroda«, koji »po službi svojoj dostojno priopćuje predanu nauku onima, što postaju učenici Istine«. I nada se, da nema nikoga, koji »dobro poučen i sprijateljiv se sa Logosom, ne bi želio točno izučiti ono, što je Logos svojim učenicima objavio« (11, 2). Onda im obećaje, da će u Crkvi Božjoj postati »raj slasti«, gdje se uz »drvo znanja« nalazi i »drvo života«, kada naime sa pravom spoznajom združe i pravi život kršćanski, i tako će im se pojaviti spasenje. Ovdje dakako pri koncu spisa ističu se barem neki tipovi, kao što se i »milost proroka« spominje (11, 6). Taj je napredak od 4. poglavlja na ovom mjestu opravdan.

Uvažujući sve ove izvode i paralele, mislim, da doista nije presmjela tvrdnja Kihnova, da se velikom vjerojatnošću Aristid, pisac Apologije, ima držati i za autora pisma Diognetu.

11. Dr. Kihn potkrepljuje vjerojatnost svoje teze još nekim drugim historijskim podacima, koji se tiču osobe Hadrijanove, i onda kuša dokazati, da je naslovnik Apologije Aristidove također identičan s Diognetom. U ovoj potonjoj tvrdnji htio bih razlikovati objektivnu i subjektivnu tendenciju pisma (finem operis et finem operantis). Prema svojoj objektivnoj svrsi pismo je doista odgovor na tri u uvodu istaknuta pitanja nekog učenog Diogneta; a pod ovim vješto izabranim imenom lako se moglo prikriti ime samog cara Hadrijana. Nije posve isključeno, da je naslovnik pisma Diognet, učitelj slikarstva za mladog Marka Aurela; ali je vjerojatnije pod ovim imenom natuknut sam car Hadrijan, čije se veze sa kršćanstvom mogu dokazati, dok kod onoga slikara znamo za ime »Diognet« bez drugih podataka. U Apologiji Aristid direktno i javno se obraća na cara, što ga u uvodu poimence spominje pa i diljem sadržaja ponovno oslovljuje »Care« (cc. 1; 2; 3; 4; 7 (bis); 8; 9 (bis); 11; 13 (bis); 14; 15; 16; 17); a u pretposljednjem poglavlju veli pisac (16, 4): »Nama je pak dovoljno, što smo Tvojem Veličanstvu u kratko obznanili vladanje i istinu kršćana«. — Nasuprot u svemu pismu Diognetu nalazimo samo jedamput u uvodu spomenut naslov *κράτιστε Διόγνητε.* Ovdje je jedna i druga riječ tako izabrana, da se može, ali ne mora odnositi na osobu carevu. Čini se, da je pisac imao svoje posebne razloge, da se u pismu tako oprezno izrazi.

Obzirom na svoju subjektivnu svrhu apostolsku stavio bi on samoga cara pa i sebe i druge kršćane u najveće neprilike, kad bi i ovdje jednako otvoreno oslovio Hadrijana kao što u Apologiji. »Kao privatno i tajno pismo mogao je taj spis dulje vremena (barem do smrti careve) ostati u carskom arhivu« (v. Kihn, 150); i tako bismo protumačili, zašto je to pismo i manje poznato nego javna Apologija istog pisca. Osobni i politički razlozi ponukali su i cara, da se preranim objelodanjivanjem toga pisma ne izigra pred poganskim rimskim svijetom kao prijatelj kršćana, pa da tako poštedi i same kršćane od osvete i bijesa pogana. A isti su razlozi morali zadržati također samoga pisca u granicama opreznosti, što se tiče naslovnika pisma.

S druge strane imamo pozitivnih svjedočanstva, da se car Hadrijan zanimao za kršćanstvo; pa se posve slaže s njegovim značajem ono usmeno ili pismeno raspitivanje i veoma revno nastojanje, o kojem govori pisac u uvodu *(πυνθανόμενον, ὑπερεσπουδακότα).* Lako je dapače moguće, da su apologeti Kvadrat i Aristid imali usmenu audienciju kod cara, kad su mu predali svoje Apologije, jer se Evzebije služi izrazima *ἀπολογίαν ἐπιφωνήσας (προςφωνήσας* Hist. eccl. 4, 3). Prema tomu i prvi natpis sirskog prijevoda glasi: Apo-

logia, quam fecit Aristides coram Hadriano.« Aristid je nosio filozofski plašt, i tako je lako mogao pristupiti Hadrijanu, o kom pripovijeda Dion Kasije: »Vazda je u Rimu i drugdje imao oko sebe prve muževe carstva, objedovao s njima i vozio se s njima naokolo. Najuglednije je muževe pozivao na gozbu i kod stola je raspravljao o svakojakim predmetima...« (Rerum Romanarum lib. 67, 7). Kihn, oslanjajuć se na istog rimskog pisca (l. 69, 3) dalje veli:[15] »Kao što je u Aleksandriji Hadrijan općio s profesorima, tako i u Ateni, koja bijaše tada žarište znanstvenog života i stjecište svih duševnih veličina. Tu su plaćeni i neplaćeni učitelji govorništva i filozofije držali sjajna predavanja i raspravljali među sobom u učenim disputacijama. S njima je car kolegijalno općio. Rado im je razna pitanja predlagao i natjecao se s njima u umnim proizvodima. — Lampridije pripovijeda u životu cara Aleksandra Severa (c. 43.), kako je Hadrijan nakanio bio uvrstiti Krista u broj bogova, i kako je u tu svrhu po svim gradovima dao sazidati hramove bez kumira, koja su se još u trećem stoljeću prozvala »Hadrianea«, jer nije u njima bilo kipova božanstva. Ali po istom piscu poganski su svećenici zapriječili, da car nije Krista uvrstio među bogove, jer upitana proročišta izjaviše, da će se u tom slučaju svi podanici pokršćaniti, a svi drugi hramovi da će opustjeti. Premda autentičnost toga izvještaja nije izvan svake sumnje, ipak se sve to slaže sa značajem Hadrijanovim. Stoga i Dr. Weiss (Weltgeschichte III, 325) drži to za vjerojatno.

Po Kihnu, koji se ovdje poziva na stručnjake,[16] car Hadrijan dao se u Ateni svečano uvesti u eleuzijske tajne u zimi g. 125/6. Tom prigodom bit će, da je primio Apologije apostolskog učenika Kvadrata i filozofa Aristida. A pismo Diognetu kao odgovor na tri pitanja naslovnikova nastalo je istom iza toga, jer služi Apologiji kao dopunjak. No nemamo ni razloga, da dugo odgodimo trostruki upit radoznalog Diogneta ili odgovor Aristidov moćnom gospodaru, koji je sam tražio taj odgovor. Obzirući se na sve ove prilike, Dr. Kihn označuje proljeće g. 126. kao datum ovoga pisma. Prema stručnjaku Dürr-u Hadrijan je tada još boravio u Ateni, te se kasnije preko Peloponeza i preko Sicilije vratio u Rim oko sredine novembra.[17] Ivan Rabar također drži, po svojim francuskim i njemačkim autoritetima, da se Hadrijan do proljeća g. 126. zadržao u Grčkoj i onda se preko Sicilije vratio u Rim.[18] I on ističe, da je isti car u Ateni »sudjelovao pri eleuzijskim misterijama«, da je tu živio »kao bogati privatnik, sastajao se s pjesnicima i umjetnicima, s filozo-

---

[15] Ursprung... 151.

[16] Hertzberg, Geschichte Grichenlands unter der Herrschaft der Römer; H. Dürr, Reisen des Kaisers Hadrian.

[17] Dürr l. c. 58.

[18] Povijest Carstva Rimskoga I, 227.

fima raspravljao pitanja filozofska, a nije prezirao niti njihovih zabava, navlastito lova.«[19]

12. Za naše je pitanje osobito zanimljivo, što isti pisac na temelju autora u uvodu spomenutih dalje (str. 234.—235.) veli: »I vjerskim se pitanjima zanimao Hadrijan, no on ih je slabo shvatao. Ni kršćanstva on nije pojimao, premda su ga na njegov zahtjev u nj uputili filozof obraćenik Aristid i jedan od prvih kršćanskih apologeta biskup[20] Quadrat (g. 126.)...« Rabar nije pobliže označio vrela, iz kojeg je crpao ove podatke. Ali se ova vijest posve slaže s našim shvaćanjem, što se tiče pismenog, a valjda i usmenog saobraćaja između Aristida i Hadrijana. Riječima »na njegov zahtjev« ne može se istina naći jasna potvrda diljem sve novootkrivene Apologije Aristidove. Ali u uvodu pisma Diognetu imamo očitu izjavu piščevu, koja odgovara tom »zahtjevu« i izvrsno pristaje na cara Hadrijana: »Vidim Te, vrli Diognete, gdje se pun revnosti trsiš, da upoznaš religiju kršćana, i gdje se jasno i brižno raspituješ o njima...«

Time ću svršiti ovu raspravu u nadi, da sam dovoljno obranio i učvrstio vjerojatnost teze Dra Kihna o istovjetnosti apologeta svetog Aristida i pisca krasne poslanice Diognetu. Smjela druga tvrdnja Kihnova o identičnosti Hadrijanovoj i Diognetovoj ne će se činiti presmjelom onomu, koji se prije uvjerio o identičnosti Aristidovoj i pisca onog klasičnog pisma.

Moguće je također, da je Diognet fingirana osoba. Ali su onda fingirana i tri uvodna pitanja njegova; a to je manje vjerojatno, nego mnijenje stručnjaka Dra Kihna.

[19] Ibid. I, 228.

[20] Rabar ovdje poput sv. Jeronima istovjetuje učenika apostolskog i apalogeta sa biskupom Kvadratom, koji je bio suvremenik cara Marka Aurela (166—180). V. Bardenhewer, Gesch. der altk. Litteratur I, 168.

Marčanska Eparhija.

Res gestae Marčensis episcopatus et ecclesiasticae unionis in Jugoslavia

Vladika Gabre Mijakić

Piše: Dr Janko Šimrak.

(Nastavak.)

Daljnja sudbina Sime Kordića.

Kad je Petretić vidio, da se marčansko vladičanstvo ne može nikako ukinuti, preporučio je Joakima Đakovića kao trećega kandidata. U tom je smislu pisao Matiji Slovenčiću 9. jula 1662. Kancelar ugarski Selepčenji, kojemu je pokazao Petretićev list, piše početkom augusta u Zagreb, da se Mijakić ne može imenovati radi toga, »quia schismaticus est et publice confitetur se in schismate perseueraturum«. Iz istoga razloga nije sposoban za to mjesto niti Joakim Đaković, »quia licet non dicat se perseueraturum in schismate, attamen de facto schismaticus est et non aliter se promittit ecclesiae uniendum, nisi eppatum acquisiuerit, quem si adeptus non fuerit, idem perseuerabit, qui antea schismaticus. Unde clare deducitur, quod non spontanea uoluntate aut amore unionis, sed eppalis ambitio ad unionem cum eadem sancta Romana ecclesia eum trahere uideatur.« Kancelar radi toga preporuča Simu Kordića, koji, iako je neznalica, ipak svuda propovijeda, da je sjedinjen s rimskom crkvom i to ne od najnovijega vremena, nego je već prije pristajao uz katoličku crkvu, kad se nastojao osloboditi jurisdikcije vladike Save Stanislavića kraljevskim dekretom. Međutim jer i ovaj u nekim člancima katoličke vjere šepesa, i jer se vidi, da u svemu ne misli jednako s katoličkom crkvom, radi toga nije ni on za sada sposoban, da bude postavljen vladikom. Ali jer se pokazao sposobnijim od druge dvojice kandidata, to ga šalje zagrebačkom biskupu, da ga ispita i gdje vidi, da se nalazi u zabludi, da ga pouči, katehizira i uputi, što je to unija s Rimskom crkvom. Kad bude tako dobro izučen, može vršiti službu vikara zagrebačkoga biskupa među Uskocima i rezidirati u Marči, gdje će prema svojoj spretnosti po uputama zagrebačkoga biskupa kaluđere i Uskoke vezama ljubavi privoditi na uniju sa rimskom crkvom; škole podizati, kao što je to već prije obećao, i

u svemu, što se na ovo proteže, biti ovisan od zagrebačkog biskupa. Da sve to može uspješno izvršiti, neka ga zagrebački biskup pomogne žitom, vinom i novcem, koliko bude moguće. Kad se tako kroz dvije ili tri godine, koliko se to bude svidjelo zagrebačkom biskupu, pokaže istinskim sinom rimske crkve i marljivim radenikom u vinogradu Gospodnjem, neka ga zagrebački biskup predloži za marčanskoga biskupa. Tomu prijedlogu moraju se dodati reverzali, da će se dati posvetiti samo u Rimu, ako bude imenovan biskupom; da ne će nikada biti ovisan ni od jednoga patrijarhe; da će raditi oko unije i da će u svemu biti pokoran zagrebačkom biskupu.[52]

S ovim je pismom u vezi pismo Matije Slovenčića Petretiću od 2. augusta 1662. iz Požuna. On javlja, da je samo jedna vlas falila i Kordić bi bio postavljen za vladiku. Ugarski kancelar, koji je naložio Slovenčiću, da izradi reverzale za Kordića, u posljednji ih je čas dao izraditi čuvaru državnoga pečata, potpisati po Kordiću i odnijeti caru. Slovenčić se hvali, da je to na jedan upravo čudesan način namirisao pomoću isusovca Millera i sve razrušio. Na dan sv. Ignacija Lojole pošao je Slovenčić do kancelara i iako ga nije rado viđevao, silom se uvukao u njegovu sobu, pa je počeo ovako govoriti: Zagrebački prelat, koji je slaba zdravlja, mučio se najmanje jedan mjesec dana, da izradi po nalogu cara informaciju o pitanju »vlaškoga« vladičanstva. Osim toga poslao je Slovenčića caru na svoje troškove ne očekivajući koristi od toga. Ipak se sve to zaboravlja. Njegova se informacija niti ne čita nego se postavlja za vladiku nesposobna osoba i tako ode u dim trud zagrebačkoga biskupa. Kad je Slovenčiću kancelar rekao: Što imate protiv njega? odgovorio je: To se sve jasno nalazi sadržano u informaciji i ja sam o tome mnogo toga govorio vašoj uzvišenosti. Čudim se, da se više vjeruje Kordiću, nego li biskupu i meni. — Na to će on: Vidi se, da govorite iz strasti vi i biskup. — Ja sam uzvratio: Iz koje strasti? Kakvu imam ja od toga korist, a kakvu biskup? Mi imamo u ovome pitanju pred očima samo opće dobro i spasenje duša, a ne vremeniti dobitak i zato nam se krivo čini, kad nam se predbacuje, da iz strasti govorimo.

Kod ovoga razgovora, u kojem se riješila sudbina Sime Kordića, bili su prisutni biskup pečujski i vikar biskupa u Njitri. Obojica su pristajala uz kancelara. Kad je kancelar napokon vidio, da Slovenčić ne će potpisati u ime zagrebačkoga biskupa reverzala, načinjen je sporazum, da se Kordić pošalje u Zagreb. Slovenčić veli, da nije htio dalje u ovoj stvari intervenirati, jer je kancelar izjavio, da je to njegova lična stvar i da s tim nema nikakva posla Šidanić, tajnik Štajerske ili unutarnje Austrije.[53]

[52] Ibid. epistolae missiles C, 25.

[53] Ibid. epistolae ad eppos v. XCVIII, 19.

Kordić je odmah uvidio, da se stvar po njega zlo svršila i da nikada ne će doći na taj način do vladičanstva. On je opazio, da je predan na milost i nemilost zagrebačkom biskupu i da mu nikakva uvjeravanja, ispovijest vjere, poučavanje u katolicizmu ne će koristiti, jer mu se ne vjeruje. Radi toga je on odlučio, da uopće ne pođe u Zagreb Petretiću, nego je na drugoj strani pokušao sreću.

Dakako, da je Petretić bio vrlo zadovoljan s riješenjem, kako se vidi iz njegova pisma Selepčenjiju od 11. augusta 1662., u kojem javlja, da Kordić nije još stigao u Zagreb. On može s vremenom biti biskupom, ako se ne nađe drugi sposobniji, koji je već posvećen i koji je sjedinjen. Živo moli kancelara, da se dobro čuva pismo, što mu ga je o Kordiću nedavno poslao.[54]

Kordić se nije dao tako lako udaljiti iz dvora u Požunu. On upravlja na Leopolda u mjesecu augustu molbu, u kojoj spominje, kako mu je otac Leopoldov Ferdinand III. povjerio »ordinis divi Basilii Magni in regno Sclavoniae et Croatiae provincialis seu archimandritae officium, quo magis ad divinum cultum et fidem catholicam augendam scholas litterarum artium latinas pro erudiendis rudibus et pene sylvestribus Vallachorum pueris errigere et fundare possim.« Budući da je pokojni vladika Sava Stanislavić s kaluđerima u Marči bio protivan ne samo Kordićevom provincijalatu nego i podizanju škola i budući da nije dopuštao niti laicima, niti kaluđerima, da mu iskazuju čast i poslušnost, to mu neka car izda pisma, po kojima će dobiti među laicima i kaluđerima svoju prvašnju vlast i osim toga moći podizati škole, koje bi mogla uzdržavati gradačka komora. Dakako da se Kordić u tom pismu preporuča i za vladiku. Šidanić, tajnik Štajerske, poslao je Kordićevu molbu na izvještaj gradačkoj komori.[55]

I doista Kordić si je na dvoru isposlovao dekret potpisan u Požunu po Leopoldu 16. augusta iste godine, u kojem car izvješćuje sve zapovjednike na krajini, da je Kordića arhimandritu uzeo pod svoju zaštitu, »ut tanto securius utiliusque munus ecclesiasticum sibique per nos clementer iniunctum obire possit eiusdemque ritus sacerdotes vulgo calugeri dicti una cum gente Valachica in annotatis regnis nostris Croatiae et Sclavoniae commorantes et degentes ipsi eatenus parere et obtemperare debeant.« Leopold mu dakle podjeljuje vlast nad svim monasima u manastirima Marči i Lepa-

---

[54] Arch. eccles. zagrab. epist. epporum v. I. fol. 95. Commentarius.

I Matija Slovenčić je bio u Požunu vrlo obradovan radi svoga velikoga uspjeha, kako je on mislio. Zato je o tom pitanju zaredom napisao Petretiću u Zagreb tri pisma.

Selepčenji je poslao original pisma preko Kordića, za kojega je bio uvjeren, da će odmah otići u Zagreb. Međutim je Kordić otvorio pismo i vidio, kakva mu se sudbina kroji. Petretić je dobio samo prepis pisma.

[55] Arkiv Jug. Akademije u Zagrebu coll. Lopašić.

vini. Zapovjednici na krajini moraju Kordića protiv svih protivnika braniti.[56]

General Leslie dobio je informaciju Petretićevu i njegova važnija pisma na izvještaj, pa je radi toga iz Varaždina 28. augusta iste godine pisao ratnom vijeću u Gradac, da Uskoci pod ni jedan način ne će Kordića za vladiku. Ako bi ih on htio ujediniti s Rimom, da će ga ubiti. On je lično govorio sa zagrebačkim biskupom o uniji Uskoka, ali je uvjeren, da se to nikako ne da u praksi provesti. »Es wird sich nicht practicieren lassen, dass die gesammten Wallachen sich mit der Römischen catholischen Kirchen vereinigen sollten. Bin also in kainerlay weiss der mainung, dass man ihnen solches von hie aus intimiren solle, zumalen es leucht ainen neuen aufstands verursachen derfte, den dies leuth fundiren sich starkh auf ihre priuilegien, so ihr May. ihnen neulich confirmirt haben.« Na temelju toga izvještaja ratno vijeće daje svoje mišljenje Leopoldu o djelovanju novoga vladike. On se mora obvezati, da će nastojati Uskoke ne sa strogošću nego s dobrim ujediniti s rimskom crkvom. Prije svega treba ujediniti kaluđere, kojima vladika treba da bude izgledom. Novi vladika ne smije biti pokoran carigradskom patrijari, ne smije s njime stajati u vezi, a još manje smije slati svoje kaluđere preko granice ili tuđince primati u ovim krajevima. Vladika mora obećati, da će mlađe svećenstvo poučavati u jedinstvu s katoličkom crkvom.[57]

Gradačko vijeće nije prihvatilo niti prijedloga zagrebačkoga biskupa, niti prijedloga generala Leslie, kojemu, kako se vidi, nije bilo uopće poznato, da je na Krajini sklopljena unija 1611. godine. Leslie je bio veliki protivnik unije iz vojničkih i političkih razloga, da tako Uskoke što uže sveže s Austrijom i da načini između njih i hrvatskih staleža što veći jaz, koji se po njegovu mišljenju više nikada ne će dati zatrpati. Tako će vojnička austrijska vlast imati trajnu i neograničenu vlast na Krajini, koja se može proširiti i na dalnje teritorije.

Kordić međutim nikako nije htio poći iz Požuna u Zagreb, jer mu je sijevao još tračak nade, da će postati vladikom.. Matija Slovenčić javlja Petretiću, da Kordić s preporučenim pismom Leopolda obilazi okolo i moli milostinju za osnivanje škola, a kad tamo on tu milostinju upotrebljava za svoje grlo, jer je grozna pijanica.

---

[56] Arch. ecc. zagrab. epist. ad Petretić IV, 76. Odštampano kod dra. A. Ivića op. c. 57—59. — Prepis Leopoldova dekreta nalazi se fragmentarno sačuvan u pismu isusovca Gjure Gailera zagrebačkom biskupu Petretiću. Na Gailerovom pečatu napisano je: »Praepositus dom. prof. Societatis Iesu Vienna IHS«.

[57] Vindica 1662. jäner fasc. 7. arkiv Jugosl. akademije u Zagrebu coll. Lopašić.

Nikako mu se ne će ići u Zagreb na nauke, jer bi prije puta htio znati, što će biti s imenovanjem vladike. I doista — tako nastavlja Slovenčić — nikada ne će biti iz njega što dobra, jer je pun laži i prevare. On se Slovenčiću neprestano grozi, jer ga smatra glavnim razlogom, što nije imenovan za vladiku. Radi toga ga je Slovenčić u Požunu pozvao pred sebe i izgrdio, što nije otputovao u Zagreb i što se naokolo skiće.

U istom pismu javlja Slovenčić, da je Mijakić prestao moljakati vladičanstvo preko Šidanića i da sada radi za svoju stvar s preporukom bana Nikole Zrinjskoga kod ugarskoga kancelara, koji mu je izjavio, da će biti vladikom, ako učini sve ono, na što se obvezao Kordić u reverzalima, jer i zagrebački biskup njega više cijeni od Kordića. Mijakić da je na sve pristao, ali nije se htio odreći patrijare. Kad je Slovenčić čuo za to, pošao je odmah kancelaru i pitao ga, što je na stvari. Kancelar mu je odgovorio, da je Mijakiću samo to kazao, da pođe odmah zagrebačkom biskupu. Ako od njega dobije preporuku, da će biti postavljen vladikom.

Slovenčić nadalje javlja, da Mijakić s njime ne će ni govoriti. Ban Nikola Zrinjski već je otputovao iz Požuna u Čakovac. Sabor je završio svoj posao. Hrvatskim nuncijima poslani su pred tjedan dana konji, na kojima će naskoro krenuti kući. Slovenčić polazi u Beč, da nastavi ondje pomoću isusovca Millera započeti posao, kojemu se ne vidi kraja ni konca.[58]

Nakon svršetka sabora u Požunu prešao je Kordić u Beč i ondje je u mjesecu decembru obilazio »tam Germanos quam exteros«, da se domogne vladičanstva.[59]

Početkom godine 1663. nestalo je najednom Kordića s dvora u Beču. Kao da je u zemlju propao! Svašta se nagađalo o njegovom putovanju. Mijakić je čuo od kancelara Selepčenjija, da je pošao u Tursku pećskom patrijari, što je pripovijedao Petretiću, kad se kod njega nalazio u Zagrebu početkom 1663.[60]

---

[58] Arch. eccles. zagrab. epist. ad. Petretić IV, 67. — Slovenčić se interesirao kod Šidanića, što je s odlukom o međašima manastira u Marči, pa mu je odgovoreno, da će se to pitanje rješavati nakon imenovanja vladike. Isto tako je obustavljen dekret o stipendiji, koja se daje manastiru do imenovanja.

Slovenčića je novi obrat u ovom pitanju posve smeo. On se tuži: »Ego vero iam non scio, quid in hoc negotio incipere debeam, quia adhuc video me in principio illius versari«. Govoreći o svom odlasku iz Požuna u Beč, kaže: »Forte et ibi sollicitabo (quod ipsum Rmus Pater Miller mihi suasit) aliquam solidam resolutionem circa miserum hunc episcopatum valachicum, cuius negotium, proh Deum immortalem! valde obiter Dominus Cancellarius apprehendit«.

[59] Arch. ecc. zagrab. epistolae ad Petretić IV, 71.

[60] Arch. eccles. zagrab. epist. epporum v. VII, 32.

Stjepan, mitropolita vlaški, posvećuje Kordića za episkopa.

Dana 15. marta pojavio se Kordić nenadano u manastiru Lepavini. O tom izvješćuje 16. marta zagrebačkoga biskupa Petretića koprivnički župnik Nikola Poderković, na ovaj način: Sime Kordić vrativši se iz Turske prošle je noći došao u manastir Lepavina. Ne sluteći ništa zla dan iza toga posjetio je s trojicom kaluđera vicegenerala slavonske krajine i koprivničkoga kapetana Josipa Herbersteina,[61] pred kojim je izjavio, da je posvećeni biskup po nadbiskupu ugrovlaškom.[62] Pokazao je i njegovu diplomu napisanu ćirilicom na narodnom jeziku. Poderković ju je duže vremena gledao, ali je nije mogao dobro pročitati. Kordić je u rukama držao neki drveni »pastorale« našaran ljubičastom bojom i malo pozlaćen. Herberstein ga je prije svega pitao, ko mu je dao dozvolu, da ide u Tursku. Odgovorio je, da mu nije niko dao dozvole. U ostalom da i drugi kaluđeri ulaze u Tursku i dolaze odande, samo s dozvolom svojih starješina. Kad je ovo izjavio, vicegeneral ga je htio odmah dati uapsiti i predati tamničaru, ali se bojao to učiniti, jer je bio posvećeni biskup i to bi bilo ne samo nedostojno, nego i bezbožno. Ipak ga je obvezao vjerom i časti, da će doći u Koprivnicu, kadgod to zaište vicegeneral. Kordić je tom prilikom molio vicegenerala slijedeće: da njegova protivnika Gabru Mijakića obuzda, da ga toliko ne progoni; da vlaške vojvode i neke druge, koji pristaju uz Gabru Mijakića i preporučaju ga za vladiku, a njega progone, mrze i kad bi im bilo moguće, smaknuli bi ga, zastraši, da toga ne čine. Herberstein je obećao, da će to izvršiti uz uvjet, ako biskupske funkcije ne će na ni jednom mjestu izvan lepavinskog manastira vršiti, dok ne dobije prezentacije i imenovanja od cara i dok ga papa ne potvrdi. Ako bude protivno radio, poslat će ga vezana u Beč.

Herberstein je javio na dvor, da je Kordić kod njega bio ne 16. marta, kako izvješćuje Poderković, nego 15. Kad mu je naložio, da se ne smije prikazivati biskupom, dok ne dobije potvrde od cara, stao se Kordić od čuda krstiti, jer da mu je kancelar tri puta epi-

---

[61] Porodica Herbersteina potječe iz Štajerske. Grof Ivan Josip Herberstein bio je sin upravitelja Štajerske Maksimilijana. Za rana stupi u red malteških vitezova i odlikova se u raznim ratovima. U varaždinskoj krajini bio je oko godine 1655. kapetan u Gjurgjevcu, kasnije je premješten u Ivanić. Godine 1663. bude imenovan namjesnikom vrhovnoga zapovjednika varaždinske krajine generala Leslie kao vicegeneral i kapetan u Koprivnici. Dana 9. juna postavljen je Herberstein karlovačkim generalom, na kojem je mjestu ostao do smrti 1689. (Lopašić, Karlovac 195—206; I. A. Kumar: Geschichte der Burg und Familie Herberstein 3 Theile Gratz).

[62] Nikola Poderković krivo navodi, da je Kordić posvećen »ab archieppo Ungvariensi«, dok mora biti »ab archieppo et metropolita Ugro-Valachiae«.

skopat obećao i da osim toga ima diplomu od samoga cara, na temelju koje je i rukopoložen. Herberstein dodaje, da narod ne će Kordića priznati biskupom i da ga ne pušta niti u svoje kuće (Arch. ecc. zagrab. epist. ad Petretić IV, 76).

Kad je Sime Kordić poslije ovoga razgovora s Herbersteinom došao na župni dvor, upitao ga je Poderković, da li je bio kod pećskog patrijare. Kordić da je odgovorio, da tamo nikako nije išao nego je sam bio u ugrovlaškoga mitropolita. Ako mu uspije čitava ova stvar, da će poći zagrebačkom biskupu i da će onako raditi, kako mu bude on savjetovao.[63]

Kordić je uvidio, da će zlo svršiti s Herbersteinom, pa je zato odmah iz Lepavine pohitao u Beč. Ugarskom kancelaru je pokazao diplomu o posveti za biskupa i na osnovu toga je tražio, da bude izabran za to mjesto. Selepčenji već nije znao, što da uradi s tim čovjekom, pa ga je poslao carskom ispovjedniku, da on ovu stvar riješi. Kad je ispovjednik razabrao, da je posvećen prije nego je dobio carevo obećanje, silno mu je to zamjerio i naložio, da odmah ide zagrebačkom biskupu, koji neka mu naredi, da ode u lepavinski samostan i da ondje mirno čeka odluku, koja će mu se preko zagrebačkoga biskupa poslati. Kordić je na to pošao do isusovca G j u r e G a i l e r a i molio u njega preporučna pisma.

Sve to javlja Gailer Petretiću u pismu od 9. aprila 1663. i dodaje, da velmože ne mogu vidjeti živa Kordića radi toga, što je falzificirao neka pisma i zloupotrijebio pečate vojvoda. Kordić se ispričava, da su to samo klevete protivnika. On kaže, da vidi, da su mu sada glavni protivnici Isusovci. Gailer je dao Kordiću preporučna pisma i o njihovoj vrijednosti veli: Koliko mogu, neka mu valjaju!

Prema njegovom mišljenju po vjeri i moralu bolji je Kordić od Mijakića. Radi toga neka ga biskup posve ne odbije, nego neka ga imenuje arhiprezbiterom. U Beč neka više ne dolazi, jer ga niko rado ne vidi i jer je postao svima dosadan (Arch. eccles. zagrab. epist. ad Petretić IV, 77, listina štampana kod Ivića op. c. 59. 60).

Prije četvrte nedjelje poslije Uskrsa iste godine osvanuo je Kordić u Varaždinskim Toplicama kod Petra Petretića i donio mu pismo S t j e p a n a, o r t o d o k s n o g m i t r o p o l i t e u g r o v l a š k o g, kojim svjedoči, da ga je rukopoložio za e p i s k o p a v l a š k o g a S v i d n i č k o g a u H r v a t s k o j i S l a v o n i j i p o n a l o g u k n e z a G j u r e G h i k e.[64]

---

[63] Arch. eccles. zagrab. epist. ad Petretić IV, 74.

[64] Knezovi G h i k e potiču iz Velesa. Albanskog su roda. Od sedamnaestoga vijeka bili su često gospodari Moldavije i Vlaške. Proširili su svoju vlast i imanja svojim okretnim pristajanjem sad uz Tursku, sad uz Austriju, sad uz Poljsku. Osim toga su pritiskivali svoje podanike. Prvi je bio knez G r e g o r i j e, koji je dobio kneževsku vlast od svoga

Prije svega čujmo, što o diplomi i posveti kaže Petar Petretić u pismu, što ga je upravio na isusovca Gjuru Gailera četvrte nedjelje po Uskrsu 1663. Petretić veli, da je Kordić k njemu došao u Varaždinske Toplice i da mu je predao ne samo Gailerovo pismo nego i diplomu Stjepana, nadbiskupa i mitropolite čitave ugrovlaške zemlje, kojom svjedoči, da ga je zaredio za biskupa. To rukopoloženje je lažno, prevarno i maliciozno. U toj diplomi da se naročito ističe, da su Kordića poslali u Ugrovlašku pravoslavni kršćani i pravoslavni kler, koji su mu dali svjedodžbu, da živi u pravoslavnoj istočnoj crkvi. Na osnovu toga svjedočanstva da je mitropolita Stefan sazvao po običaju episkope i da je Kordića rukopoložio za episkopa po nalogu kneza Grigorija Ghike. Kordić je po prevari dobio preporučna pisma od nekih kaluđera u manastiru Lepavini i od nekih Uskoka, pa se uputio vlaškom knezu, koji je naložio mitropoliti Stjepanu, da ga zaredi za biskupa na novi titul eparhije Lepavinske.[65] Ako se za vremena ne stane ovome na put, siromašni ovi kršćanski krajevi morat će preko novoga vladičanstva plaćati daće za vlaškoga kneza i mitropolitu, koji će ih u ime danka davati sultanu. Tako će se u istom kraju osnovati tri dieceze. Prvu lepavinsku osnovao je knez i mitropolita vlaški. Na čelu bi joj imao biti kao vladika Sime Kordić, čovjek pun lukavštine, prijevare i laži, bez obraza, bezbožna skitalica, kako tvrdi Mijakić, pun drugih zločina, kako kažu drugi Uskoci. Druga bi dieceza bila Vratanjska, koju je osnovao pećski patrijara. Taj su titul nosile vladike Maksim i Gabre Predojević i Sava Stanislavić, a taj bi titul rado imati sada i Gabre Mijakić. Treća dieceza bi bila Gomirska u hrvatskoj ili karlovačkoj krajini. Na čelu bi te biskupije bio kaluđer Joakim Đaković, koji je otputovao u Veneciju, da ga tamošnji grčki biskup rukopoloži za vladiku.[66] Taj je

---

zemljaka turskoga vezira Mehmeda Köprülü-a (E. Golubinski: Kratkij očerk istorii pravoslavnych cerkvej: bolgarskoj, serbskoj i rumunjskoj, Moskva 1871, 331—345). — Gregorij Ghika vladao je od 1660—1664.

[65] Kako je došao Petretić do lepavinske eparhije, nisam mogao dokučiti. U singjeliji mitropolita Stefana govori se o Svidničkom episkopatu, a nema ni traga o kakvoj lepavinskoj biskupiji.

[66] Prvi filadelfijski grčki nadbiskup, kojega je mletačka vlada imenovala za sve vjernike grčkoga obreda na svom državnom teritoriju, dakle i u mletačkoj Dalmaciji, bio je Gabrijel Severo. Njega je posvetio carigradski patrijara Jeremija II, čiji su poznati dobri odnosi s papom Grgurom XIII. (Marković, Cezarizam i bizantinstvo, Zagreb 1891., II., 544. 545), radi čega malo da ne izgubi glavu. Gabrijel Severo vratio se iz Carigrada 1578. u Veneciju, gdje je stalno rezidirao on i njegovi nasljednici. Gabrijel je bio sjedinjen. Umro je 1616. na Hvaru u Dalmaciji. Pokopan je u crkvi reda Sv. Vasilija (Marković, Slaveni i Pape II, 390. 391). Nakon Melentija Tipaldija, koji je rukopoložio za dalma-

biskup ujedinjen s rimskom, pa ga zato nije htio posvetiti za biskupa bez dozvole akvilejskoga patrijare. Zato je Joakim bio u Karlovcu kod Petra Zrinjskoga,[67] karlovačkog vicegenerala, i molio od njega preporučna pisma za patrijaru akvilejskoga. Đaković je bio vrlo nasilan, kako je Petretića izvijestio Petar Zrinjski. Tako je jednom prilikom dao jednomu đakonu za vrijeme službe u crkvi skinuti odežde i degradirati ga radi toga, što prije kađenja crkve nije molio blagoslova u njega nego u jednoga drugoga prezbitera, koji je bio »soslužašći«, jer je Đaković sebe već tada smatrao episkopom. Kaluđeri su se zato na Đakovića silno razljutili, navalili na nj i bacili ga iz manastira Gomirje i crkve napolje i on se sada skiće po primorskim krajevima.[68]

Radi ovoga čina Kordić se mora kazniti najtežom kaznom ili tamnicom ili trajnim izgonom. Ako ne bude strogo kažnjen, povesti će se i drugi za njegovim primjerom. Tako je Mijakić u Zagrebu pitao Petretića, što će biti s Kordićem, koji je bez dozvole otišao u Tursku i vratio se. Petretić mu je odgovorio, da ne će biti dobra. Kapetan u Koprivnici da ima dobro paziti na njeov dolazak. Kordić se nadalje mora kazniti radi toga, što je maliciozno i prevarno prenio jurisdikciju od cara i pape na vlaškoga kneza i mitropolitu; što podiže bune među siromašnim uskočkim narodom na pogibao

---

tinskoga biskupa za vjernike grčko-slavenskoga obreda Nikodema Busovića, ostala je stolica filadelfijskih nadbiskupa prazna od 1713—1762. (O Nikodemu Busoviću i nadbiskupu Tipaldiju vidi moju raspravu u »Novoj Reviji« 1930. god.) — Posljednji filadelfijski nadbiskup je bio Sofronije Cutovali do pada republike (1797.).

[67] Za vrijeme karlovačkoga generala grofa Herbarda Auersperga (1652—1669.) bio je 1658. godine osnovano posebno mjesto namjesnika generala (Generalamtsverwalter) i prvim takvim vicegeneralom postao je grof Juraj Frankopan Tržački. Poslije njegove smrti bio je namjesnikom grof Petar Zrinjski, koji je bio žumberačkim kapetanom već od 1648. god. Auersperg je rijetko dolazio na Krajinu, a kad je dolazio, nije to bilo radi boja s Turcima nego zato, da pobere lijepe dohotke zapovjednika. Lako je njemu bilo s dobrim Jurjem Frankopanom, ali je imao vraškoga okapanja s Petrom Zrinjskim, koji je bio poznati junak od megdana u čitavoj tadanjoj Evropi. To je Auerspega najviše boljelo, pa je nastojao Zrinjskoga intrigama na dvoru potkopati, kao da je on kriv ratovima s Turcima na granici. Kad je Zrinjski 1663. kod Jurjevih Stijena kod Otočca do nogu potukao bosanskoga pašu Čengića i brata mu živa uvatio, izmamio je Auersperg od Zrinjskoga zarobljenika i prodao ga u Veneciju. To mu Zrinjski nikada nije zaboravio. Ovaj drski Nijemac sa svojim kukavičlukom i sa svojom bahatosti zabo je u dušu Petra Zrinjskoga prve žalce velike boli i osvete... (Fr. Vaniček, Specialgeschichte der Militärgrenze I, 104—110; Lopašić, Karlovac, 194. 195; Lopašić, Žumberak [Zagreb 1881.], 30).

[68] Arch. eccles. zagrab. epist. epporum, v. VII, 36 Exemplar.

krajine i kraljevstva; što je difamiran radi čarolija i radi odurnoga zločina (bestijalnost), radi čega će se morati potanje saslušati; što falzificira pisma i služi se njima; što upotrebljava careva protekcionalna pisma u druge svrhe, da ga ljudi priznaju biskupom.[69] Tako govori Petar Petretić o posveti Stevana, mitropolita ugrovlaškoga, a sada da vidimo samu diplomu!

Među »Acta archivi almae ecclesiae episcopatus Zagrabiensis« (Epistolae ad diversos Z. a. V. I) nalazi se dokumenat pod naslovom: »Copia litterarum donationalium pro episcopatu Ziniensi (Svidnicensi) in latinum transcriptae. 1663. 19. Januarii. Stephani metropolitae Valachorum litterae super consecratione Simeonis Kordich, episcopi Valachorum«. Dokumenat glasi od riječi do riječi ovako:

Stephanus Dei gratia archieppus et metropolita prouinciae Agriae siue Wgrolaskij.

Magna et inexplicabilia opera illa, quae sunt pro salute nostra, Dominus et Saluator noster Jesus Christus adimpleuit indubitata conceptione sua, ut apostolis suis reuelasset nobisque subsequentibus indicasset hoc opus et doctrinam bonis et ueris ouibus Christi, quae in sancto euangelio dicuntur, bonis pastoribus et mercenariis, qui hoc opus in se assumunt digni et idonei doctrinae spiritualis, quae in Domino nostro Jesu Christo in figura declarabatur, postea sanctis apostolis et discipulis eius reuelatum. Tandem sic ad nos peruenit eadem auctoritas, ut dignis doctrinae conferatur super bonis ouibus, qui non propter opus solum, sed propter animas, ut id fiat, lucrandas intendant, quo tempore peccatum tolli possit et uerae fidei finis esse.

Factus itaque est in partibus Sclauoniae et Croatiae episcopatus Suidnicensis, qui olim fuisset Christianorum, sub imperio et collatione Caesareae Mattis, et quia iustificatae oues propius non inuenerunt, sic ad nos uenerunt, ut episcopatum, consecrationem et benedictionem accipiant secundum ritum sanctae matris ecclesiae nostrae catholicae. Et sic Sclauonico in alienis partibus idiomate nati et progeniti uerae christianae fidei opera selecta faciunt Christiani ueri homines, quae sancta mater ecclesia iniungit, sic et nos secundum ueritatem scripturae eius dignum eum cognouimus non affectando auaritiam et gullam aperiet eum nobis

---

[69] Ibid. — Kordić se mora kazniti, »tum quia turbas excitat in misera ista et rudi Valachorum plebe cum periculo horum confiniorum ac totius istius regni, tum quia de maleficio et nefando crimine incusatur ac diffamatur — super hoc tamen puncto exactior fieri debet inquisitio — tum quia laborat manifesto crimine falsi, vel litteras falsas, ut Vestra Paternitas (Miller) insinuat, ut mihi etiam Valachi dixerunt, fabricando eisque utendo, vel veris litteris, praesertim Suae Mattis et Hungarica cancellaria sibi pro pacifica in monasterio et officio archimandritae permansione datis in alium finem pro eppatu nimirum nequiter abutendo«.

Christianis gratia et misericordia in sinceris fratribus. Ac iussu serenissimi principis Domini, Domini Gregorii Gijchka eum ad episcopatum inspiratione Spiritus Sancti consecrauimus. Praeterea tenebitur Dei amore episcopus metropolitt, ut dignus et sufficiens pastor custodire uniuersos in sancta christiana catholica ecclesia, fidem ueram et indubitatam ut teneat et conseruet inuiolabiliter, prouti scriptum est secundum ritum fidelium Christianorum. Ac proinde oportet huic sancto episcopo Simeoni in Christo fratri ex gratia nostra, ut uadat in sanctum episcopatum supra specificatum absque omni suspicione et uniuersa administret, quae episcopo metropolitt sunt administranda, et ut ueniat ad lumen et authoritatem episcopalem eundemque acceptari uolumus et iubemus ex tota anima et toto corde et tota mente cum laetitia, desiderio et gaudio magno, et ut oboediamini ipsi, uti fideli patri suo. Aures vestras ferte ad ipsum et, quae docuit, audite et tenete.

Ac Dominus Deus omnipotens pacem in Trinitate dabit, quam exopto, et in indiuidua Trinitate benedicet, quae diuisa, componit, et perdita ad se trahit et custodit oues uestras et quaecunque benedixerit, sint benedicta, quaeque multiplicauerit, sint multiplicata. Pascimini simul cum pastore uestro, ut manducetis de doctrina Dei Chriastianis concessa et data ad salutem animarum. Amen.

Datum in benedicta arce Bukorestt die 19. mensis Januari, annorum a condito saeculo septem millia centum septuaginta primo, annorum uero salutis 1663.

Stephanus archiepiskopus et metropolitt Wgrolaskij M(anu) propria.« L. S.

Za razumijevanje dokumenta potrebito je ovo istaći:

Od XV. do polovine XVII. vijeka imala je Vlaška ili Ugrovlaška dvije prijestolnice: Tirgoviste i Bucuresti, od kojih je bila glavnom prva. Od godine 1659. sijelom je i vojvoda i mitropolita Bucuresti. Godine 1656. spominje se mitropolita Stefan. Golubinski (Kratkij Očerk istoriji pravoslavnyh cerkvej 359.360) ne zna, da li je to isti Stefan mitropolita, koji se spominje god. 1650., ili je drugi mitropolita istoga imena. U djelu: »Istorija raznih slavenskih narodov naipače Bolgar, Horvatov i Serbov iz tmi zabvenija i vo svjet istoričeskij proizvedennaja Ioannom Raičem, arhimandritom vo svjato-arhaggelskom monastirje Kovilje«. (V Viennje pri G. Stefanje Novakovič v Slaveno-Serbskoj, Valahijskoj i vostočnih jazikov privileg. typografiji, četiri sveska, I—III izašao 1794, IV 1795.) iznosi se prema riječima savremenika, da je Stefan, mitropolit »Vlahozaplaninski« ili Ugrovlaški rukopoložio Simeona Brankovića u septembru 1656. u gradu Tirgoviste za mitropolita sedmogradskoga (IV. 78—80; cf. Golubinski, Kratkij očerk, 403). I knez Ghika i mitropolit Stefan, koji se spo-

minju u diplomi, historijske su dakle ličnosti i prema tomu s te strane ne može se kazati, da je Kordić diplomu sam sastavio.

Mitropolita Stefan spominje u diplomi Svidničko vladičanstvo u krajevima Hrvatske i Slavonije, koje je nekad pripadalo kršćanima. Budući da vjernici toga episkopata nisu mogli naći u blizini episkopa, poslali su Simu Kordića u Bucuresti, da bude rukopoložen po obredu Svete majke crkve naše »katoličke«.

Koji je izraz ćirilovskom originalu stajao na mjesto latinskoga »catholica«, teško bi bilo označiti. Može biti da je stajalo »soborna«, ali bi teško bilo i misliti na to, da bi prevodilac taj izraz mogao prevesti u »catholica«. Ako je u originalu Stefan nazvao svoju crkvu« sveta majka crkva katolička«, iz toga nipošto ne slijedi, da je on bio ujedinjen sa Svetom Stolicom, jer crkvu ne samo po vjeri nego i po raširenosti zove katoličkom i sam Focije (Ep. 8. ad Mich. Bulg. n. 16, Migne 101, 645 apud Theoph. Spačil: Conceptus et doctrina de ecclesia iuxta theologiam Orientis separati u »Orientalia Christiana« 1923. num. 2, 36). Isto tako u »Ortodoksnom ispovijedanju vjere Petra Mogile« naziva se crkva »katoličkom« i zabranjuje se, da se tim imenom naziva bilo koja partikularna crkva (ibid. 62). U »Dositeovom ispovijedanju« zove se crkva »katoličkom« radi toga, što ujedinjuje sve raštrkane partikularne crkve (ibid. 66. 67). Prema enciklici Antima VII., koja sadrži odgovor na encikliku Lava XIII. »Novitates Romanorum«, definira se crkva kao jedna, sveta, katolička i apostolska (ibid. 68; cfr. Spačil: Doctrina theologorum orientalium in »Orientalia Christiana« 1924. num. 8). Kako je Stefan došao do toga, da Kordića zove na dva mjesta »episkop metropolitt«, nikako nisam mogao dokučiti. Možda je Kordiću palo na pamet, da se dade postaviti ne samo episkopom nego i mitropolitom uskočkim!

Isusovačko Izvješće kaže o ovoj posveti Sime Kordića: »Simeon Kordich collectis... aliquod wayvodarum sigillis tanquam commendatitiis litteris curit in Moldaviam aemulum suum praevertere gestiens, inde affert Viennam diploma sibi collatum a Stephano archiepiscopo et metropolita provinciae Agrariae seu Vugrolaski declarante Simeonem Kordich iussu serenissimi principis Gregorii Gychka consecratum esse in episcopum Svidnicensem et metropolitam Valachorum in Croatia et Slavonia. Hoc diploma exhibetur patri Gailer, ait se consecratum esse in vladicam iamque ad sedandas varias turbas in populo nascituras et plenam pacem in Vallachis stabiliendam aliud requiri nihil, nisi ut ipse commendatur a reverendo patre Miller et a Caesare confiremetur in ea dignitate. At pater, ut se et alios ab insulto homine liberaret, exaggeravit ei gravitatem criminis laesae Mattis, quod potestatem conferendi episcopatum regi Hungariae proprium transferre praesumpserit in principem Moldaviae. Suasit deinde, ut celeri fuga subtraheret se a poenis, priusquam

fama criminis ad aliorum aures dimanaret. Proripuit se ergo temerarius homo...«

Marčanski kaluđeri, žestoki protivnici Sime Kodića, sumnjaju o autntičnosti ove diplome i tvrde, da ju je po svoj prilici sam Kordić izradio (cfr. pismo Nikole Poderkovića, koprivničkoga župnika, Petru Petretiću od 9. maja 1663., Acta arch. ecc. zagrab. epist. ad Petretić IV, 81).

Proti autentičnosti diplome ne može se navesti kao razlog, što je napisana u starom slovenskom jeziku, jer se u bogosluženju i u službenim aktima upotrebljavao slovenski jezik sve do početka osamnaestoga vijeka u Moldaviji i Vlaškoj. U svjetskoj literaturi počeo se upotrebljavati narodni rumunjski jezik zajedno sa slovenskim istom u polovini 17. vijeka. Moldavski vojvoda V a s i l i j e L u p u l (1634—1656) osnovao je u Jasiju prvu rumunjsku tiskaru i dao u njoj štampati 1646. god. građanski zakonik za moldavsku kneževinu. Vlaški vojvoda M a t e j B a s a r a b a (1633. do 1654.) dao je štampati 1652. knjigu crkvenih zakona tako zvanu »Kormčaja«. Rumunji u Transilvaniji preštampavali su i rabili srpske knjige. Tu je bio mitropolitom spomenuti Sava iz porodice Brankovića od 1654—1680 (Golubinski, Kratkij Očerk 371—394; 403). —

Kordić u tamnici u Marči, Zagrebu i Varaždinu. — Bijeg u Tursku.

Kordić je iza toga pošao u Lepavinu, ali ga je tamo zla sudbina čekala. To on opisuje u svom pismu na zagrebačkoga biskupa početkom maja ovako: »Umilimo (mente commota, potresena srca) i plačevno pišem Gospodinu, Gospodinu biskupu zagrebačkom Petru Petretiću. Poslušah, kako mi zapovijeste i prepovijeste njega svetlosti (cara) moćom, da ne idem iz manastira nikud. Tako učinih ne na dobro po sebe po vašoj zapovedi i prepovedi, te dobih okove na noge od kaluđera. Ne znam, hoće li Vam biti za dušu i za zdravlje i pri njega svetlosti dobar glas i pri drugoj gospodi. Ne znam, koji je to ljuti davol, te vašem gospodstvu tako omrzoh, pri njega svetlosti imajući lepu abdenciju (audienciju kod cara) i graciju. I njega svetlost na abdenciji istinom obeščala i rekal: hoću zapovidjeti, koliko brže bude moguće. U tom mene nesreća prispe. Izide na nemšku kanceju (njemačku kancelariju) moja hformacija (informacija) ot generala (Valtera Leslie) i ot krisrota (ratnog vijeća u Gracu). U tom generala prevariše prokleti Marčani (kaluđeri u manastiru Marči, koji su bili uz Gabru Mijakića) s lažom i huljenjem na mene, kako to i vašemu gospodtsvu, da sam c u p r n i k. I da sam! Ta bih vas (marčanske kaluđere) nautrije (jutrom rano) o c u p r i o, te bih miran bio! Onako oni uzreli (vidjeli) lice Boga kako istinu povidaju!

Vaše gospodtsvo! Ščo pozabiste božiju zapoved? Ne reče li Bog Avsau sinu Orivovu: prokiet vasaki (svaki), ki drži većma

po rodu neg po Bogu? Neste I vi meni otac po Bogu? Ne zabudite (zaboravite) Boga radi Sina svojego po Bogu, da me ne penju i ne vežu kaluđeri, jako (kao) Diokletijan (Dioklecijan). I sade i ni s koga mene penju ni vežu nego s Vaše nemilošte, kako razumeše ot Vas naprasni i moj nesrećni otlučak. U tom se prepadoše ot sile marčanske te mnom špot čine. Ni sužnjem tako, koji je o tri o četiri ezera. Na noge dvoja željeza, na ruke lisice i tako prete, da me umore ljutim bojem i mukom, ako im ne dam cesarske liste, da ih stope i na oganj metnu.«

Kako se vidi, lepavinski su kaluđeri na svaki način htjeli doći do dekreta, kojim je Ferdinand III. postavio Kordića arhimandritom svih kaluđera u Hrvatskoj i Slavoniji, i do preporučnoga pisma cara Leopolda, kojim ga u tom utvrđuje.

Kordić se dalje u listu tuži, kako se nalazi u velikoj sramoti i potištenosti, a to sve zato, što je u carskoj milosti i što od njega ima listove. Preporuča se Petretiću, kojemu je bio vazda pokoran i bit će mu u buduće, pa onda završuje: »Ako me ostavite i zabite (zaboravite), hoću tužiti Ježušu i Kristušu i Divici Mariji i vasem svetim na nebu, da bude moja muka i moj trud i moja krv na vašoj duši. I ako preporučite Gavrila (Mijakića) ili Jaćima (Đakovića) njega svetlosti, tak pošljite mojim mučiteljem, nek me umore svrhu vaše duše, neka svagda sam poginuo pored pravice i zapovedi njega svetlosti, a pored suprotivnosti i jalnosti mojego po Bogu oca. I ako tako učiniste i mene pozabiste, moja muka i krv na vašoj duši va veki amen.«

Na strani ovoga pisma dodaje Kordić, da ako je pogrješio i bio u svoje vrijeme kod pećskog patrijare, da ga je za to Petretić ukorio. Isto tako ga je karao, što je išao u Ugrovlašku, Moldaviju i Kijev.[70]

O utamničenju Sime Kordića daje nam pobliže podatke Nikola Poderković u pismu od 9. maja 1663. na zagrebačkoga biskupa. On pripovijeda, da su dvojica monaha Janičić i Spiridion iz manastira Lepavine došla k njemu u Koprivnicu 9. maja. Budući da nisu nikako mogli podnositi zloće Sime Kordića, to su naumili održati zajedničku skupštinu kaluđeri marčanskoga i lepavinskoga

[70] Arkiv Jug. Akad. zagreb. coll. Lopašić. Original. Ovo je Kordićevo pismo poslao u Zagreb koprivnički župnik Nikola Poderković 6. maja 1663. Poderković veli: »Quo in statu sit Simeon Kordich, ex inclusis hic propriis illius litteris Dtio Vra Illma ac Rma intelliget. Illos duos monachos ex Lepa Vina hactenus absentes per dies aliquot hodie primo ad me Capronczam expecto uberius hic cum illis quam in monasterio Lepavinensi locuturus...« — Iz toga pisma saznajemo, da je u manastiru Marči održana zajednička skupština marčanskih i lepavinskih kaluđera i svjetovnih popova 5. maja (Arch. eccles. zagrab. epistolae ad Petretić IV, 80, štampana listina kod Ivića 61. 62).

manastira s prezbiterima,[71] da odluče, što će s Kordićem. Ovaj je nešto načuo o toj skupštini i htio je uteći u Tursku. Radi toga ga je tri dana prije sastanka iguman manastira Lepavine dao vezati i kolima odvesti u Marču. Prema odluci zbora ima tako dugo ostati u tamnici, dok se iz Beča ne vrati general Leslie i dok ne dozvoli Uskocima svih triju krajina, da se sastanu na veliki zajednički narodni zbor i da sude Kordiću. Kao razloge, zašto su Kordića zatvorili, naveli su pred Pederkovićem ove: što se prikazivao biskupom i vršio biskupske čine, a to mu je zagrebački biskup zabranio;[72] što je neprestano pisao u Beč pisma Marjanoviću protiv kaluđera marčanskog manastira; što se okolo hvalio, da je vladika i da od nikoga drugoga ne ovisi nego od cara i grčkog patrijare; što se grozio monasima u Marči i Lepavini, da će ih baciti u tamnicu i na njih udariti druge teške kazne, ako mu se u svemu ne pokore; što je veliku svotu novaca isprosjačio u trim krajinama i u kraljevstvu za popravak manastira u Lepavini, a sav taj novac — oko 1000 forinti — potrošio za sebe i za episkopat. Iguman Janičić pronašao je od toga novca samo 30 dukata kod nekoga Velića. Osim toga je on bez znanja kaluđera u Marči i Lepavini, bez znanja prezbitera stvarajući prejudic za cara otišao Stefanu mitropoliti,[73] da ga posveti i tako silom htio biti vladika. Nadalje se ne može vjerovati, da je uopće rukopoložen i o svojoj konsekraciji ima falzificiran dekret, što se najbolje vidi iz toga, što je šest dana hoda pred Bukareštom ostavio svoga druga i sam pošao naprijed i boravio oko 20 dana na nepoznatom mjestu i kroz to vrijeme je po svoj prilici falzificirao diplomu Stefana mitropolite.[74]

Poderković je kazao kaluđerima, da pođu u Zagreb do Petretića na duhovski ponedjeljak i da mu sve to kažu, što oni i obećaše.

---

[71] Dakle u varaždinskoj krajini bio je u ovo doba veći broj i mirskoga klera, a nisu bili samo kaluđeri. Ti su svjetovni svećenici došli iz Turske.

[72] Kaluđeri bi htjeli prikriti razlog, zašto su Kordića bacili u negve, pa navode kao razlog odredbu zagrebačkoga biskupa, da ne smije vršiti biskupske čine. Herberstein je u ostalom dozvolio Kordiću, da smije nositi insignija vladike i vršiti čine samo unutar zidina Lepavine.

[73] Kaluđeri manastira Marče i Lepavine drže, da imaju pravo odlučivati, ko će biti vladikom.

[74] Kaluđeri su o tom izjavili pred Poderkovićem: »Quod nec crederetur esse consecratus in eppum literasve, quas super consecratione sua haberet, esse fictitias et falsas, quod colligitur, inde, nam socium suum sex dierum itinere a loco Bukkorest procul reliquit ac solus absque quolibet comite, nemo scit ubi per dies circiter 20 moratus est, intra quod tempus literas illas confixisse putatur et scripsisse« (Arch. eccles. zagrab. epist. ad Petretić IV, 81. — Listinu je štampao Ivić 62—64).

Poderković ističe za Janičića, da je tvrdovrat u herezi, a Spiridion se ne bi morao osuditi, kad bi imao nešto više znanja.

Poderković na koncu upozorava biskupa na onu zasnovanu skupštinu svih triju krajina. Na njima će oni raspravljati ne samo o Kordiću, nego i o drugim stvarima, pa im se zato ne smije dozvoliti. Njemu se čini, da je Mijakić dao zatvoriti Kordića i da se po njegovom nacrtu sprema zbor, da ga narod proglasi vladikom.[75]

U martu 1666. godine tužila su Simu Kordića trojica krajiških sudaca i to: Stjepan Osmokrug u Križevcima, Ilija Romanović u Koprivnici i Nikola Vuković u Ivaniću ratnom ministarstvu u Beču radi toga, što se svuda prikazuje kao vladika i što čini među kaluđerima nemire. Kordić da je bio nekoliko godina u tamnici, ali je iz nje pobjegao. Suci mole, da se ponovno baci u tamnicu (Lopašić, Spomenici Krajine II, 315).

Od toga vremena sve do maja 1666. nema u arhivima o Kordiću ni traga ni glasa. Pod tim datumom upravlja on molbu caru, u kojoj najprije ističe, da ga je Ferdinand postavio lepavinskim arhimandritom i da je nastojao osnovati škole za mladež, ali su se tomu usprotivili kaluđeri, koji su pobunili i svjetovnjake. Oni su se bojali, da mladost preko škola malo po malo ne postane katoličkom. Pred tri godine da mu je dao car darovnicu za marčansku biskupiju i ujedno zapovjedio, da mu se ima svako pokoravati. Kad je to čuo neki Gabre Mijakić, »plus scandalosus quam religiosus«, koji je bio obični paroh i nikada nije bio u kakvoj drugoj duhovnoj službi, kriomice je pobunio protiv njega kaluđere i prezbitere. Ne znajući, o čemu se radi, došao je Kordić u Marču. Tu su na njega navalili kaluđeri kao razbojnici, oduzeli mu tri konja i sve stvari, što ih je imao sa sobom i carska pisma. Bacili su ga u donje tamnice, koje su bile smradne i mračne. Na noge su mu postavili teške okove, koje još danas čuva u sebe. Osim toga su ga vezali lancima posred tijela i oko vrata. Ruke su mu raširili i vezali tako, da se nikuda nije mogao okrenuti. Na prsa su mu navalili teško kamenje, koje se baca s ramena tako, da je jedva mogao disati. Noću su ga šibali tako žestoko, da je jedva duša u njemu ostala. Kod toga su govorili: Ti zločinče bez vjere, Ti ćeš nas obrnuti na krivovjernu katoličku svrabljivu vjeru. Neka ti sad pomognu car i ježuvite ili njihovi biskupi ili kogod od njih! Ne ćeš živ umaći iz naših ruku, ti zločinče i zavodniče našega naroda.

[75] Poderković je siguran, da vicegeneral Herberstein ne će dozvoliti ovoga zbora, a Petretić mora nastojati kod Leslie-a, da ga ni on ne dozvoli, »nam tali congregatione et plura priora tractari per illos possent, maxime pro Gabriele Miakich sine dubio essent tumultus« (Arch. eccles. zagrab ibid.).

U Marči je bio u zatvoru od Velikoga Petka sve do svetkovine sv. Martina. Iz teške tamnice su ga izbavila dva katolika.

U istoj molbi Kordić tuži Mijakića, da nije ispunio uvjeta, što ih je pismeno obećao pred carem, a osobito da nije izvršio obećanje, da će poć u Rim. Mijakić se već više od dvije godine skiće ovamo i onamo i niti na pameti nema da pođe u Rim radi potvrde i radi unije, nego neprestano drži s grčkim patrijarom, koji je izlučen od vjere i katoličke crkve. Kao najveću tajnu javlja, da Mijakić obilazi krajinu i neka, car bude na oprezu, da Mijakić možda ne radi tajno o podizanju bune.

Na koncu moli cara, da mu dade ispražnjeno vladičanstvo Gomirsko[76] ili Žumberačko[77] pokraj Jadranskoga mora. U

---

[76] O Gomirju i Gomirskim Vlasima cfr. Lopašić: Spomenici: g. 1601. marta 26. Juraj Zrinjski moli Ferdinanda, da mu podloži Vlahe, što su ih Drašković i Lenković prije dvije godine naselili u Gomirju (I, 293); 1601. maja 8. Lenković moli Ferdinanda, da zabrani Frankopanu smetati gomirske Vlahe u posjedu zemalja (I, 294); 1601. maja 24. Ferdinand opominje Frankopana, da ne uznemiruje gomirskih Vlaha, jer bi se mogli vratiti u Tursku (I, 295); 1601. oktobra 4. Ferdinand poručuje Zrinjskome, da mu ne može dati vlast nad gomirskim Vlasima (I, 296); nadalje vidi ibid. I, 306, 308, 309, 310, 312, 313, 326, 330, 333, 336, 344, 345, 346, 355—357, 358, 368, 378, 380, 385; II, 24, 28, 39, 50, 52, 101—105, 115, 154, 157, 158—161, 229, 285, 294—296, 301, 400, 403, 410; III, 11, 192, 209, 309; Lopašić, Karlovac 139s; Man. Grbić, Karlovačko vladičanstvo I, 28—48. Što je Grbić pisao prema Lopašićevim Spomenicima, dobro je, a što je pisao na svoju ruku, slabo je. Još vidi Dr. A. Ivić: Seoba Srba u Hrvatsku i Slavoniju (Sremski Karlovci 1909.) 29s.

[77] U arhivu Kongregacije de Propaganda fide često se spominje »episcopatus Montis Feletrii«. Kako su u Rimu došli do toga imena, teško bi bilo pogoditi. Premrou u svojoj raspravi: »Serie dei vescovi Romano-catholici di Belgrado (Quaracchi 1925) p. 19. tvrdi, da je ovo ime postalo izmjenom slova od imena Pleterje u Kranjskoj. Iz dokumenata, koji se čuvaju u arhivu spomenute Kongregacije, vidi se, da se pod imenom »Gli Uskoki dei Monti Pletriaci« razumiju Uskoci, koji su naselili Uskočke Gore. Ali se pod tim imenom razumiju i svi krajevi u varaždinskom i karlovačkom generalatu, koje su naselili kršćani iz Turske. Ime biskupije »Montis Feletrii« ne nalazi se u breveu Pavla V., kojim 1611. osniva sjedinjeni episkopat u Hrvatskoj, Ugarskoj i krajnjim granicama Kranjske. Uopće tu nije dat naslov novom vladičanstvu, nego se govori o osnutku manastira Marče. Prvi naslov iz Rima dan je Pavlu Zorčiću »episcopus Plataeensis« u breveu od 1671., dok se svi biskupi do njega u Propagandi nazivaju »Žumberačkim« biskupima. Od Vratanje do Zorčića marčanski su biskupi sami sebi dali naslov »Vratanjski«. Ferdinand III. dao je izabranom biskupu Basiliju 1644. novi naslov »Svidnicensis«, ali taj nikada nije u Rimu bio priznat, jer da »episcopus graecus non est capax tituli latini« (Šimrak: De relationibus 17s).

Gomirju da su se nekada naselili Uskoci s vladikom Gabrom, koji je u Gomirju sagradio crkvu.[78]

Na Veliki tjedan 1671. poslao je karlovački general Josip Herberstein pod stražom Simu Kordića u Zagreb biskupu Borkoviću. Borković ističe, da bi bilo bolje, da Kordića zatvori sam general, jer da kaluđeri nisu njemu podložni, ali kad mu ga je iz najbolje revnosti prema katoličkoj vjeri poslao, on ne će dirati u pitanje kompetencije. Kordića je dao baciti u biskupsku tamnicu i sad će pitati ili dvorsku kancelariju u Beču ili ratno vijeće u Gracu, kako ima s njim dalje postupati. (Arch. eccles. zagrab. epist. epporum III, 84.).

Isusovačko Izvješće veli: »Postmodum Zagrabiae multo tempore incoluit episcopalem carcerem«.

Za vrijeme biskupa Pavla Zorčića položio je Kordić ispovijest vjere u zagrebačkoj katedralnoj crkvi Sv. Stjepana. Kod toga čina bili su prisutni: zagrebački biskup Martin Borković, Brezarić, zagrebački kanonici i Zorčić. Kordić je obećao, da će se popraviti pod obvezom smrtne kazni ili robije na galijama. Međutim kad je Zorčić u augustu 1672. god. bio u Zagrebu, utekao je Kordić iz Marče. Kordić je govorio, da ide u Rusiju s kaluđerom Petrom, a Zorčiću se čini, da se skita po selima Lukovo i Rakovica, koja pripadaju podbanu.[79]

Malo iza toga 13. septembra piše Pavao Zorčić iz Marče Borkoviću, da već sam ne zna, što će raditi s Kordićem, jer neprestano ide naokolo po selima, buni narod i sije sjeme raskola. Ako se nije popravio, kad je bio vezan i u tamnici, što će onda sve poduzeti na slobodi? Radi toga ga treba na svaki način ukloniti, da ne bude drugima na propast.[80]

Iste godine 15. decembra javlja opet Zorčić iz Marče, da se vratio s teške kanonske vizitacije iz karlovačke krajine i iz pri-

---

Gomirski episkopat izmislio je Kordić, jer o njemu nema spomena u dokumentima. Jedino Petretić spominje, da je to vladičanstvo prije Kordića htio osnovati Joakim Đaković, da se tako dokopa jedne biskupije. (Acta arch. eccles. zagrab. epist. ad Petretić VII, 36).

[78] Arhiv Jug. Akad. coll. Lopašić. — Kako je Kordić došao do toga, da su Uskoci u Gomirje došli s vladikom Gabrom i da je on sagradio gomirsku crkvu, ne znam. Prema Grbiću manastir Gomirje podignut je 1602. god. zajedno s crkvom Ivana Krstitelja. Kao osnivači se spominju kaluđeri: Aksentije Branković, Visarion Vučković i Mardarije Orlović (Karlovačko Vladičanstvo I, 180—186). Ako Kordić ima pred očima marčanskoga vladiku Gabru Predojevića (1642—1644.), onda ne mogu nikako dokučiti, kako ga je doveo u vezu s osnivanjem gomirskoga manastira (Šimrak: De relationibus op. c. 114—128).

[79] Arch. eccles. zagrab. epist. miss. v. XCVIII. 35 archetypum.

[80] Arch. ecc. zagrab. epist. ad Borković Archetypum VI, 68. Štampao Ivić 79.

morskih krajeva. U tim mjestima sav je narod pobunio Sime Kordić, kojemu je isusovac Levačić na laku ruku povjerovao. Kordić je naime u tim krajevima pripovijedao, da će karlovački general Josip Herberstein i Zorčić natjerati čitavi narod na latinski obred; starce, koji se budu tomu opirali, da će posjeći mačem; mlađe poslati na galije i drugim raznim mukama udariti. U pograničnim krajevima primorske i karlovačke krajine ljudi su bili toliko pobunjeni ovim lažima, da su odlučili prijeći u Tursku.[81] U istom pismu javlja Zorčić, da je general dao Kordića uapsiti, ali je utekao podmitivši stražare.

Sredinom 1675. opet je Kordić obilazio sela i na krajini i bunio narod protiv Zorčića.[82] Prije toga je bio Kordić u Turskoj i kumio je turskoga zapovjednika u Bihaću, da provali u karlovački generalat.

Međutim i Kordiću su došli na koncu crni dani. Kad se nalazio u selima oko Križevaca, dao ga je uvatiti križevački kapetan i vezanoga odvesti u Varaždin generalu, da ondje odgovara za svoja djela. Uskoci su ga pred sudom u Varaždinu optužili radi bestijalnosti, ali je on sve to tvrdovrato nijekao. Isto je tako nijekao, da je huškao turskog zapovjednika Bišća, da provali na kršćansku stranu. On da je vjeran caru, katoličkoj crkvi i papi, da je načinio ispovijest katoličke vjere i da se ispovjedio pred jednim isusovcem. Zorčić moli 10. novembra 1675. Borkovića, da poradi kod varaždinskoga i karlovačkoga generala, da Kordić ne dođe više do slobode, jer bi mogao lako pobuniti narod.[83]

Isusovačko izvješće kaže, da je Kordić bio okovan u tamnici u Varaždinu oko dvije godine. Osuđen je bio na lomaču po svoj prilici kao »coprnjak«. Međutim jedne je noći opio vinom čuvare i pobjegao u Tursku.

Tako je svršio kaluđer Sime Kordić, koji je svojom lukavosti znao zavarati ne samo pećskoga patrijaru Maksima, carski dvor, ugarskoga kancelara, ugrovlaškoga mitropolita Štefana, kneza Ghiku i narodne vojvode nego i zagrebačkoga biskupa Petra Petretića i isusovce.

Kao vječiti kandidat za vladičanstvo neprestano je bunio narod protiv trojice marčanskih biskupa: Save Stanislavića, Gabre Mijakića i Pavla Zorčića. Za vrijeme prve dvojice borio se za »katoličku vjeru«, a za vrijeme posljednjega za održanje pravoslavlja.

---

[81] Ibid. VI, 82 Archetypum.

[82] Ibid. epistolae ad episcopos VIII, 58. »Kordich ille nequissimus istis diebus venit ad confinia, qui more suo nunquam quiescit deambulando inter Vallachos«.

[83] Ibid. epist. ad Borković IX, 18.

Imenovanje Gabre Mijakića.

U mjesecu martu 1663. predao je sultan Muhamed velikom veziru Ahmed-paši Köprili u Drinopolju prorokovu zastavu, opasao ga sabljom posutom dragim kamenjem i proglasio po starom običaju velikom svečanosti vojvodom. Na zidinama drinopoljske utvrde vijahu se repovi, koji su pokazivali prema Ugarskoj. Caru je bio naviješten rat i turska vojska krene preko Beograda u ugarsku ravnicu. Leopold je pred Turke u Beograd poslao poslanike, da mole mir, ali su Turci stavili tako teške uvjete, da ih car nije mogao prihvatiti. U borbama s Turcima osobito su se istakla braća Nikola i Petar Zrinjski. Prvi je hametice potukao tursku vojsku kod Novoga Zrina i razbio jedan turski tabor kod Novih Zamaka u Ugarskoj, a drugi je uništio vojsku bosanskoga paše, koji je provalio u Hrvatsku, kod Jurjevih Stijena kod Otočca i zarobio brata bosanskog paše.

U takvim prilikama nisu u Beču uz najbolju volju mogli pristati na prijedloge Petra Petretića o marčarskom vladičanstvu. Uskoci, koji su sačinjavali glavni dio obrambene vojske protiv Turaka, nijesu se mogli u srce ugrizati, a to bi se dogodilo, kad bi im se ukinulo vladičanstvo ili kad bi njihov vladika bio samo vikar zagrebačkoga biskupa, ili kad bi im se dao vladika, koji im nije u volji. Kandidatura Gabre Mijakića bila je dakle uza sva protivna naprezanja posve osigurana. Tu su kandidaturu na dvoru od početka 1662. god. podupirali Nikola i Petar Zrinjski. Njih su dvojica ostali vjerni Gabri Mijakiću do konca, pa je Gabre Mijakič ostao i njima vjeran do konca.

Bečki dvor bio je iz nužde uz Gabru Mijakića, iako bi radije bio vidio na marčanskoj stolici i samoga Simu Kordića. On se bojao gnjeva Uskoka, jer ih je trebao ne samo u ratu protiv Turaka, nego još više ili barem jednako tako u borbama protiv prava i privilegija hrvatskih i ugarskih staleža. Leopoldova vlada radila je već sada u potaji i pripravljala sve za odlučnu i konačnu bitku s hrvatskim i ugarskim velikašima, koje je trebalo jednom za uvijek skršiti. Nikola Zrinjski i njegov brat Petar svojim bistrim umom prozreli su ovu igru dvorske politike, pa su se zato i oni za vremena nastojali približiti Uskocima, a u prvom redu njihovom vođi Gabri Mijakiću. To je bila pozadina saveza Mijakića sa Zrinjskima. U ovaj čas Zrinjski nisu ni mislili na urotu, ali su se kao oprezni ljudi spremali za buduću borbu, koja će prije ili kasnije buknuti i biti će se na život i smrt.

Sada da vidimo, kako je došlo do imenovanja Gabre Mijakića!

Koncem mjeseca augusta 1662. došao je na imanje biskupa zagrebačkih Gradec kod Križevaca Petru Petretiću jedan od odličnih svećenika marčanske biskupije, u ime sviju molio, da Mijakića preporuči caru za vladiku. Oni se svi u ime njegovo zaklinju, da

Mijakić ne će ići patrijari u Peć; da će tražiti u Rimu konsekraciju i konfirmaciju; da će biti pokoran zagrebačkom biskupu i da će sve raditi prema njegovom savjetu. Taj isti delegat Uskoka je pripovijedao, da se kaluđeri, a ne drugi Uskoci, groze, da će ubiti svakoga onoga vladiku, koji im se ne bude sviđao. Uskoci da će rado svakoga dočekati, koga im pošalje car. Još je mnogo toga pripovijedao o obijesti egzarha pećskoga patrijare Maksima.[84]

Dva mjeseca iza toga sastali su se predstavnici svih triju Krajina: križevačke, koprivničke i ivanićke u Svetom Ivanu Žabno kod Križevaca kod vojvode Mede i poslali su pismo zagrebačkom

---

[84] Ibid. Epistolae epporum v. I, 97 Exemplar. Petar Petretić piše svome pouzdaniku Matiji Slovenčiću u Požun 3. septembra 1662. o tome ovo: »... adfuit hic in Gradecz quidam ex popinis Valachorum, qui me nomine omnium rogavit, ut Gabrielem Myakics Suae Matti commendarem et quod illi omnes pro illo fide iubere velint, quod nolit ire ad patriarcham, quod Romae consecrationem et confirmationem petet, quod eppo Zagrabiensi oboediet, ipsius consilio dirigetur«.

U istom pismu Petretić spominje, kako je Slovenčić preko isusovca Millera i po njegovom savjetu uoči sv. Bartola predao Leopoldu memorandum koncem augusta iste godine, u kojem se traži, da nitko »amplius in numerum calugerorum admittatur futuris temporibus, quem non eppus Zagrabiensis iudicaverit esse idoneum et hic et nunc monasterio illorum necessarius«. Petretić drži »negotium hoc difficilis et laboriosae esse impetrationis et multo difficilioris executionis«, pa radi toga savjetuje, da Slovenčić stavi samo onaj prijedlog, što ga je on stavio u svojoj informaciji i to usmeno, »ne deinceps ulli calugeri vel sacerdotes ex Turcia huc uenire et mansionem hic ad tempus uel perpetuo figere sine expressa non solum D. capitaneorum et generalium, sed etiam Suae quoque Mattis praehabito prius eppi, in cuius dioecesim ueniret, circa fidem examine, licentia in scripto obtenta permitterentur«. Petretić kaže, da je o ovom pitanju nedavno govorio u Varaždinu s generalom Lesliem, koji je izjavio, da o tom vodi brigu, ali da je velika poteškoća u tome, što Uskoci bez znanja kapetana primaju kaluđere i zaštićuju ih. Neka i Slovenčić o tom govori s Lesliem, ako dođe u Požun. Petretić ističe, da se jedino na taj način može doći do unije, ako se zabrani kaluđerima ulaziti u Tursku i izlaziti iz nje. To bi se osobito onda dogodilo, kad bi se posve dokinulo marčansko vladičanstvo.

U ovo vrijeme je bilo živo dopisivanje između Slovenčića i Petretića. Slovenčić je pisao zaredom 12., 18. i 29. jula, pa onda opet 21., 19. i 26. augusta. Prva tri pisma primio je Petretić u Zagreb 10. augusta, četvrto i peto 25. augusta, a šesto 2. septembra.

Matija Slovenčić je prema uputama iz Zagreba raspravljao o marčanskom vladičanstvu ponovno s Šidanićem, tajnikom Štajerske ili unutarnje Austrije (Ibid. epistolae epporum zagrab. v. I, 95).

biskupu, u kojem se čude, da je Petretić protiv imenovanja Gabre Mijakića, pa se ufaju, »da nam hoćete biti dobar i ufan prijatelj pri njega Svetlosti (caru) zaradi našega Gospodina biskupa«. Nadalje vele: »To čujemo da Vaše Milostivo Gospodstvo krati našemu biskupu pojti k našemu patrijarke, a kako bi on bil v našem zakonu biskup, ako bi tamo ne pošel poleg našega običaja i zakona. I ovo prosimo sve tri krajine Vašega Gospodstva, da ne bi činilo i ne metalo nikakvoga zla niti scintella (iskre pobune) med sve tri krajine... »Na koncu opominju Petretića, neka ima skrb »sverhu svojeh ovec«, a za druge se neka ne brine, jer one imaju »svojega navadnoga pastira duhovnoga«.

Mjesto, gde je ova predstavka pisana, nije označeno, nego se samo veli: »Datum in Confiniis die 5. novembris 1662«. Isto tako nije nitko potpisan, nego se samo općenito kaže: »Idem qui supra. Omnia tria confinia«. Na kraju prvoga lista napisano je »sequitur«, a onda na drugoj strani slijedi ovaj dodatak: »Tri krajine laškeh sinov V. G. mora veruvati, da ne hoćemo imati drugoga biskupa za laške sinove nego Gabrijela Mijakića«.[85]

Pismo su pisale pristaše Gabre Mijakića. Dali je on lično dao povoda za ovaj korak predstavnika triju Krajina, teško bi bilo kazati. Kod stilizacije predstavke nije mogao sudjelovati radi toga, što je već nekoliko puta sam u Beču obećao, da se odriče pećskoga patrijare i da ne će ići k njemu na potvrdu i posvetu, pa bi bilo s njegove strane vrlo nesmotreno, da stavlja na ovaj način u pogibao svoju sigurnu kandidaturu za marčanskog biskupa. Iako su na pismo udarile pečate samo četiri vojvode, ipak ono odaje raspoloženje u jednom dijelu Uskoka prema uniji.

Nekako u isto vrijeme pišu iz Rovišta predstavnici istih triju Krajina: prve vojvode, zastavnici, suci, knezovi i »vsi Christiani«, koji su se tamo sastali na narodnom zboru radi izbora vladike Gabre Mijakića, lepavinskom igumanu pismo, u kojem vele, da su Lepavinci bili pozvani na zbor, ali da nisu došli: »Što vam pišemo, ono se zebrasmo u Rovištu i pisasmo po vas, da pridete, da se dogovorimo i pišemo list cesarovoj svitlosti zaradi našega vladike narečenoga, a vi ne hteste dojći...« Ističu, da nikada ne će priznati lepavinskoga vladiku Simu Kordića. Radije će glave izgubiti nego to učiniti. Oni da su predložili caru Gabru Mijakića kao svoga vladiku, a Lepavinci da rade na svoju ruku i žele im nametnuti Kordića, koji ih hoće istjerati iz njihove pravoslavne vjere. (Acta archivi episcopatus almae ecclesiae zagrab. Epist. ad diversos I, 75).

[85] Arch. eccles. zagrab. Epistolae ad Petretić IV, 70. Archetypum cum sigillis quatuor vojvodarum. — Dokumenat štampan kod Ivića op. c. 47. 48.

Matija Slovenčić ostavio je Beč koncem septembra i stigao u Zagreb 7. oktobra (Acta arch. eccles. zagrab. epist. epporum VI, 162). Prilikom svoga odlaska zamolio je Baltazara Milovca, isusovca, da ga zamijeni i podupre na dvoru Petretića u pitanju marčanskoga vladike. Milovec doista javlja Petretiću već 14. decembra 1662. god., da je iz Požuna došao u Beč i za vrijeme održavanja tajnoga vijeća kod cara na jednoj večeri da je imao prilike razgovarati s Millerom, koji da mu je izjavio, da je na tajnom vijeću i u ugarskoj kancelariji bilo zaključeno i da je car odredio, da se Uskocima ili uopće ne dade vladika, ili ako im se dade, da bude sjedinjen i ovisan o zagrebačkom biskupu. Na to je pristao i ugarski kancelar. Ta je odluka bila držana sve do dolaska generala varaždinske krajine Lesliea u Beč, koji da se sastao s isusovcem Millerom i izjavio, da se Uskocima mora udovoljiti, jer se inače može poroditi velika buna ne samo Uskoka, koji se nalaze pod njegovom zapovijedi, nego se može na oružje dići i sva »šizmatička liga sve do Moskve«, koja bi mogla narasti na 60 milijuna ljudi. Pogibao je, da zajedno s Turcima ne započnu veliki rat, ako im se ne da biskup, kakvog oni sami žele. Uskoci da će naskoro doći caru i da će predložiti bez svake sumnje onoga, koga su izabrali t. j. Gabru Mijakića. General da je dodao još i to, da su Uskoci već često radi manjih uzroka dizali ustanke. On je sam na svojoj koži iskusio kako su pomamni u svom barbarstvu, kad je bio u pogibelji života za posljednje bune u Križevcima.

Radi toga predlaže Milovec, da u Beč što prije pošalju izvještaje kapetani u smislu stanovišta zagrebačkoga biskupa. Dakako da oni ne smiju znati, kako je general već izvijestio. Ti će izvještaji biti najjače oružje protiv stanovišta Lesliea.

Milovec na koncu spominje, da bi možda još najbolji bio prijedlog, da se Uskocima ništa ne govori o tome, da li će im se dati ili ne dati vladika. Tako će im čitava stvar dodijati, pa će odustati od svakoga daljnjega inzistiranja.[86]

Početkom godine 1663. šalje Petretiću izvještaj isusovac Gjuro Gailer. Informaciju Petretićevu je primio od Millera i proučio ju je od početka do kraja. Kad je na dan obraćenja Sv. Pavla došao k Milleru jedan od odličnih magnata, koji uzima u zaštitu Mijakića, izjavio je carski ispovjednik, da car ne može dobiti apsolucije u ispovijedi, ako se Uskocima dade onaj vladika, koga oni traže. Dana 26. januara bio je Gailer kod spomenutoga magnata i u njegovoj je palači naišao na jednoga mršavog kaluđera iz Marče, pouzdanika Gabre Mijakića. On je predao molbu, da se dalje ne oteže s imenovanjem Mijakića, jer njega traže za vladiku sve tri Krajine. Preporuku za

[86] Ibid. IV, 71 vide apud Ivić op. c. 48—50.

njega je dao i drugi jedan magnat iz Slavonije, a to da je volja i zagrebačkoga biskupa. Radi toga Gailer pita Petretića, da li je to istina.[87]

Koncem godine 1662. iza Kordića ostavio je Beč i Gabrijel Mijakić s preporučnim pismom ugarskoga kancelara Gjure Selepčenjija na Petretića, koji je kroz stalno vrijeme, a najdulje kroz dvije godine, imao ispitati, da li je Mijakić sposoban za vladiku i

[87] Ibid. IV, 72 vide apud Ivić 50—54. — Đuro Gailer je bio vojni svećenik iz isusovačkog kolegija u Beču. Ističe, da je o Petretiću govorio s isusovcima Millerom i ispovjednikom carice Kalovijem, koji je izjavio za Petretića: »Est vir sanctus«. Gailer je držao, da je Petretić umro, pa kad je čuo, da je još živ, a da je Sava Stanislavić umro, onda se vrlo obradovao. »Ego vero non parvam secutae noctis partem insomnem duxi prae gaudio, quod et illum schismatum et rebellionum titionem extinctum et Rmum Dnum religionis et pietatis columnam meumque totiusque Societatis nostrae eximium fautorem etiamnum superstitem vivere ac florere intellexerim«. — Gailer dokazuje, kako je »Serviana natio« vrlo opasna, jer ona mora činiti ono, što joj vladika pod kaznom ekskomunikacije nalaže, a vladika mora činiti ono, što mu patrijara nalaže, a patrijara ono, što mu nalaže sultan. Tako se lako može dogoditi, da će Srbi ratovati zajedno s Turcima protiv kršćana.

Gailer tvrdi za Mijakića, da je »probabiliter consecratus a pseudopatriarcha«. Gailer ujedno predlaže, da car izda na srpski narod manifest, u kojem će mu razložiti, kako ga pećski patrijarsi pljačkaju tražeći od njega milostinju. U manifestu će se naglasiti, da patrijara nema nikakve vlasti u krajini, a najmanje vlast postavljati vladike. Radi toga se povjerava zagrebačkom biskupu, da se on pobrine za pobožna muža između srpskoga naroda, koji će moći poučiti ne samo narod nego i svećenike, da Bogu služe u grčkom obredu. U manifestu bi morale stajati i ove riječi: »Neque enim pro nostro, immo ne pro vestro quidem honore erat, quando habebatis vladicas, rudiores, quam alibi reperiantur pueri decennes, sicut patuit in illo vestro ultimo adeo imperito, ut nullam aliam noverit linguam, quam vulgarem, qua vestri opiliones et babulci utuntur et vix ipsam vestram scripturam bene legere potuerit«. Oni, koji bi željeli biti i dalje pod patrijarom, neka se za 14 dana isele preko granica, a na njihova imanja neka dođu Hrvati vojnici. Oni kaluđeri, koji pristaju uz patrijaru, neka se isto tako isele i više ne vraćaju. — Gailer moli Petretića, da ovaj list odmah spali.

O Gaileru veli Isusovačko izvješće: »Dum Pater Miller ob aliarum occupationum molem ad tot epistolas Zagrabiam scribendas et inde missas informationes legendas magnatibusque exponendas non sufficeret, in alia causa praeter expectationem ex Bohemia Viennam venit missionarius castrensis Pater Georgius Gailer optima confiniorum et rerum vallachicarum notitia pridem instructus. Eius adventu laetatus Zagrabiensis antistes coepit 1663. mense februario litteras suas omnes et informationes ad eum dirigere communicandas, quibus congruebat«.

da li će ustrajati u vjeri i jedinstvu s katoličkom crkvom. Mijakić nije našao Petretića u Zagrebu jer se on tih dana nalazio na dvoru bana Nikole Zrinskoga u Novom Zrinju, kamo je Mijakić stigao na sam dan sv. Nikole. Petretiću je bilo teško raspravljati o tom pitanju u prisutnosti Nikole Zrinjskoga, koji je odlučno zagovarao kandidaturu Mijakićevu. Radi toga mu je kazao, da dođe k njemu u Zagreb poslije Božića. I doista Mijakić je stigao u Zagreb na sam dan nevine djece u pratnji trojice vojvoda iz križevačke krajine, dvojice zastavnika: jednoga iz križevačke, a drugoga iz ivaničke krajine i dvojice kaluđera. Na dan nevine djece nije mogao Petretić razgovarati s Mijakićem, jer je toga dana služio službu u katedrali. Drugoga i trećega dana iza toga razgovarao je s njime i razložio mu, što se nalazi u preporučnim pismima ugarskoga kancelara. Mijakić za sve to nije htio čuti nego je tražio, da mu Petretić izda preporučno pismo za cara, jer da će inače poći do patrijara radi vladičanstva. Nadalje je izjavio, da ko će mu vratiti one novčane darove, što ih je podijelio sekretarima u dvorskoj kancelariji u Beču. Petretić je na to izjavio, da se mora držati naloga svoga metropolite i kancelara i da će mu radi toga poslati ispovijest vjere, Grgura XIII. za Grke, koju je dao iz latinskoga prevesti na »ilirsko-srpski« jezik. Ujedno ga je opomenuo, da se ni jednom prilikom ne pokazuje kao biskup.

Nevjerojatnim mi se čini, da bi Mijakić pred Petretićem izjavio, da će se dati od patrijare imenovati za vladiku, nakon svih onih uvjeravanja u Beču, da će biti pokoran rimskom papi; da će od njega zatražiti posvetu i potvrdu i da će ići u Rim. U tom me potvrđuju i događaji, koji su se iza toga dogodili, jer Mijakić bez svakoga daljnjega pitanja potpisuje i svečanim načinom ispovijeda katoličku vjeroispovijest; ne polazi patrijari na posvetu i konačno odlazi u Rim.

Petretić je i to čuo, da Mijakić po krajini sakuplja milostinju, da može otići patrijari i da mu dade taksu za vladičanstvo. Kasnije se pokazalo, da i to ne odgovara istini.[88]

---

[88] Arch. eccles. zagrab. epist. epporum v. VII, 32. — Petretić je pitao Mijakića, zašto je sa sobom doveo toliko ljudi. On je odgovorio, da su oni svoje volje došli. Kad je vojvodama Petretić predbacio, da se govori, kako će se Uskoci pobuniti, ako im car ne da za vladiku Mijakića, odgovorili su: »Absit! Sed si ita Suae Matti placeret, libenter hunc haberent pro eppo, rebellionem autem propterea nullo modo se excitare velle... Episcopum autem istum quidem cuperent, sed quemcunque Sua Maiestas dederit, libenter essent habituri... Populus vero Valachicus per eiusmodi Voyvodas regitur et ex proprio quodam devotionis instinctu frenquentior subinde ad nostras quam ad illorum ecclesias propter audienda divina venire solet, licet per calugeros minis anthematum nonumquam arceatur. Unde non videtur esse metuendum, quod a Voyvodis et populo Valachico

Kad se Mijakić vratio u Marču, napisao je iza Božića po Julijevom kalendaru 11. januara 1663. pismo Petretiću u narodnom jeziku ćirilskim slovima. Original toga pisma na žalost nisam mogao naći, jer se ne nalazi u »Actis archivi episcopatus almae ecclesiae zagrabiensis«, već ga je neko ili ugrabio ili zabacio, što se dogodilo gotovo sa svima ćirilovskim dokumentima, koji su se čuvali u tom arkivu. Našao sam latinski prijevod pisma (Epistolae missiles v. CI, 21) pod naslovom: »Litterae Gabrielis Myakich, monachi Basiliani, episcopatum Valachorum sollicitantis ad episcopum Zagrabiensem datae et per eundem ex cyrillico sermone et charactere in latinum de verbo in verbum translatae.« Nakon kićenoga uvoda, kakvi se redovito nalazi u singjelijama episkopa i mitropolita, moli Mijakić Petretića, da ako do sada nije poslao za njega preporučna pisma u Beč, neka ih što prije pošalje ili neka ih predade kaluđeru Stjepanu, koji je donio njegovo pismo u Zagreb. Mijakić nadalje moli Petretića, da tako uredi čitavu stvar, da ga narod ne bi kamenjem zasuo. On da mu to ne može u pismu opširno opisati, jer će mu kaluđer Stjepan kazati, što ljudi govore.

Mijakić se po svoj prilici bojao, da mu zagrebački biskup ne nametne zapadni obred i latinski jezik u crkvi, pa kad bi on na to pristao, Uskoci bi ga kamenovali. Radi toga odmah dalje kaže: »Pro mea fide licet mihi sanguinem profunderint, ritus meos non possum deserere. Domine, ipse videtis, qualis est (sic!) populus. Multa sustinui verba ab hominibus. Faciat Vestra Dominatio, ut sit bene et pacifice«. — Mijakić bi možda htio reći, da ljudi već i onako svašta pripovijedaju, da je primio latinski jezik i obred. Radi toga neka Petretić ne traži to od njega, nego neka se sve uredi tako, da budu ljudi zadovoljni i da bude mir.

Što se tiče njegova puta u Peć, Mijakić i ovdje kaže, da bez naloga zagrebačkoga biskupa ne će ići.

Mijakić još javlja Petretiću, da mu je poslao crkvenu knjigu (litugikon — missale), koju je tražio. On da ovih dana polazi u Krajinu, da se ljudima pokaže i da sakupi nešto milostinje.

Čitavo je pismo tako toplo i tako iskreno napisano, da ne može biti nikakve sumnje o držanju Gabre Mijakića. On se boji za obred i jezik. U to se ne smije nikako dirati. Na sve je drugo spreman pristati.

Početkom februara javlja Petretić sadržaj Mijakićeva pisma carskom ispovjedniku.

Radilo se dakle ovdje o očuvanju obreda i staroga slovenskoga jezika u crkvi, o kom prezirno govori isusovac Gailer, da njime

---

tumultus aliquis, nisi schismaticus illis detur eppus, excitaretur, sed cittius forte excitabitur per eppum, si schismaticus fuerit...«.

govore samo ovčari i »babulci«, a ne o vjeri. Mijakićevu izjavu tumači Petretić ovako: »Ex quibus liquet per illa verba: quod etiamsi sanguinem ipsi profuderint pro fide sua, non posset suos mores deserere, quo ille omnino cogitet in suo schismate et haeresi perseverare. Et hoc magis patebit, si quid de punctis ad suas litteras per me scriptas et de ipsa fidei professione sibi transmissa, sentiat aut nihil aut contrarium responderit.«

Mijakić je imao pravo, da ustane ovako odlučno na obranu obreda i jezika, jer je jedno i drugo bilo u ozbiljnoj pogibli, kao što smo toliko puta čuli. Da se ovdje o vjeri nije radilo, najboljim je svjedočanstvom činjenica, da je Mijakić kratko vrijeme nakon toga položio katoličku vjeroispovijest.[89]

Carski ispovjednik Miller odgovara 17. februara, da car ni na jedan način ne će imenovati Mijakića, jer ne će da ispuni uvjete, koje mu je predložio zagrebački biskup.[90]

Mijakić je iz Zagreba pošao u Marču i obilazio po krajini narodne vođe, da ih posve predobije za sebe. Sredinom februara nalazio se u selima oko Koprivnice. Kad je to čuo koprivnički kapetan i vicegeneral Herberstein, poslao je po njega u obližnje mjesto dvojicu vojvoda, da ga pozovu u Koprivnicu. Tu je Herberstein Mijakiću u prisutnosti koprivničkog župnika Nikole Poderkovića naložio, da se u roku od osam dana imade postaviti u Zagrebu biskupu, inače neka u roku od osam dana ide preko granica. Isto tako ne smije vršiti biskupskih čina, niti si prisvajati titul biskupa, niti predobivati narod za sebe. Tom je prilikom Poderković prigovorio, što kao biskup blagosilje ulje po kućama i kupi novac. Mijakić je izjavio, da to nije istina. Isti Poderković javlja Petretiću, da Mijakić svuda pred narodom govori: »Zato ovako z manom ovi ljudi čine, što ti jaz neću vlaških sinov na rimsku viru obraćati, nego nje v staroj njihovoj vire braniti i deržati.« To je kazao u prisutnosti Poderkovića pred jednim katoličkim zastavnikom.

---

[89] Ibid. epist. epporum VII, 33. Exemplar. Petretić se čudi generalu Leslieu, što je u Beču pristao uz kaludere i složio se s time, da se imenuje vladika bez obzira na uniju, dok je u Varaždinu govorio, da bi najbolje bilo, da ne dobiju vladike, a ako ga dobiju, mora biti ujedinjen. Valjda je svoju odluku promijenio iz bojazni pred bunom Uskoka. Ta je bojazan neopravdana, jer će se Uskoci prije pobuniti, ako im se dade vladika prema njihovoj želji. Osim toga oni bi mogli doći na misao, da si sami biraju i svjetovnoga poglavara, koji bi bio ovisan od pećskoga patrijare.

[90] Ibid. epistolae ad Petretić IV, 73.

Mijakić se zadovoljio s nalogom Herbersteina, samo je molio, da mu se dopusti 12 dana boraviti u križevačkoj krajini, da posjeti vojvode, što mu nije dozvoljeno.[91]

Mijakić je prema nalogu ponovno otputovao u Zagreb Petretiću i tamo boravio duže vremena. Prema jednom pismu Petra Petretića (arch. eccles. zagrab. epist. epporum VI, 131) došao je Mijakić u Zagreb na samu Cvjetnu Nedjelju, ali da o svojem obraćenju na katoličku vjeru u grčkom obredu nije ni riječi progovorio, nego je samo urgirao, da mu se za vladičanstvo dadu preporučna pisma na kancelara. Petretić ističe, da su dosadanje vladike barem prema vani fingirali katolicizam, »sed iste ne promittit quidem se aliquid horum prestiturum, ac tandem post aliquot dierum laborem finaliter se resolvit, quod ille *non possit se ab orientali ecclesia separare*, neque obedientiam illius Bulgarorum et Servianorum haeretici et *schismatici patriarchae (qui alioquin semiturca est) eiurare*.« Petretić dalje kaže, da Mijakić govori sad ovo, sad ono. Sad govori, da *bi ga Uskoci kamenovali*, kad bi postao katolikom i pokorio se rimskom papi, makar u grčkom obredu; sad opet, da imade sve Uskoke u svojoj šaci i da će oni sve učiniti, što on želi, sad opet da će za deset dana poći do patrijare, a sad da ne će ići bez dozvole zagrebačkoga biskupa, sad govori, da vjeruje, da je rimska crkva glava svih crkvi, a sad opet da je jerusalemska crkva glava i kao razlog navodi riječ Isaije: Sa Siona će izaći zakon i riječ Gospodnja iz Jerusalena.« Za vrijeme rasprave s Petretićem izrekao je — tako Petretić u spomenutom pismu — mnoge blasfemije o izlasku Duha Svetoga, o čistilištu, o jasnom gledanju Boga svetih duša, o općim koncilima i o drugim grčkim herezama i zabludama, o primatu rimskoga biskupa. Tokom rasprave je izjavio, da Petar nije bio rimski biskup, jer bi ga Rimljani ubili, da je k njima došao. Međutim nakon ustrajnog naučanja mogao bi se nekako izvući iz svih tih zabluda, ali je najopasnije to, što se uporno drži pećskog patrijare.[92]

---

[91] Ibid. epistolae missiles v. CI, 18. Archetypum. — Poderković još i to izvješćuje, da mu je Mijakić pokazivao pismo Petretićevo hvaleći se, da je »in proba ad episcopatum consequendum iam substiterit honorificentissime coram Illma ac Rma Dne Vra nec aliud requiri in ordine ad hoc, quam litteras Vrae Dnis Illmae ad cancellarium«.

[92] Ibid. epistolae epporum VI, 131. Commentarius. — Petretić piše jednom isusovcu u Beč, dakle ili Milleru ili Baltazaru Milovcu ili Gaileru. — Šidanić je u dvorskoj kancelariji imao izraditi nalog za zapovjednike na krajini, da Mijakiću nalože, da se ne zove vladikom i da ne kupi u to ime milostinje.

Petretić se nalazi na putu na pogreb »dominae Malakocinae« u Vinici. — Javlja, da su mu kaluđeri morali poslati osam apografa ćirilovskih

Kaluđerima u Marči nije bilo drago, što Mijakić tako dugo boravi u Zagrebu, pa mu radi toga upravljaju pismo i pozivaju ga, da dođe kući. Kad bi ga htjeli vladikom učiniti, to bi oni mogli provesti u jednom danu, ali ovako ga samo muče. »A mi se našega zakona i naše vere ne otrekosmo, ako bi ne bilo nigda toga vladičanstva. Ištite onako, kako

---

dokumenata, koji se kod njih nalaze. Međutim oni su poslali samo šest, jer ostala dva protiv njih govore. Prva četiri apografa tiču se Sime Vratanje, a peti i šesti Sime Kordića. »Prima itaque littera Simeonem Vrattania, primum episcopum Valachorum concernens non est ex Turcia allata, sed est hic in Hungaria Jaurini expedita a quoddam Kozma archiepiscopo Corinthi catholico et nuncio in ritu graeco apostolico, qui eundem Simeonem Vrattanya authoritate sedis apostolicae sub patrocinio piae memoriae Rudolfi Secundi, imperatoris et regis Hungariae, instituit episcopum ad titulum episcopi Hungariae ritus graeci salvo tamen iudicio sedis apostolicae et salvis privilegiis et iuribus omnium interessatorum. Et hae litterae sunt latine scriptae, quas calugeri nec legere nec intelligere potuerunt, alioquin mihi vix portassent«. — Osim onoga, što sam napisao o tom Kozmi u »Bogoslovska Smotra« (1924. 181s) i »De Relationibus« (op. c. 23. 24), neka se isporede »Orientalia Christiana« (num. 33. 1927.).

Iz dokumenata, koja je tu objelodanio profesor na Istočnom institutu Đuro Hofmann, vidimo, da je papa Pavao V. usmeno izjavio u junu 1610. pred kardinalom Bellarminom, da odobrava, da Kozma »arciverscovo di Corintho« može ujediniti s rimskom crkvom Grke svoje provincije (Peloponeza), koji će ispovjediti vjeru na onaj način, na koji ju je ispovjedio i sam Kozma. Pavao V. ujedno odobrava, da Kozma opršta od cenzura i da nalaže sposonosne pokore (pg. 283). Da li je Kozma položio ispovijest katoličke vjere, o kojoj je ovdje govor, prije 30. septembra 1607., kad je posvjedočio, da je rukopoložio za vladiku Simu Vratanju, ili kasnije, ne može se razabrati. Iz zapisa u isusovačkom arkivu u Rimu vidi se, da je taj Kozma tražio od Pavla V., da mu ispostavi bulu ili breve, kojim mu podjeljuje nadbiskupski palij, utvrđuje ga u nadbiskupskom titulu, koji je dobio od carigradskog patrijare i kojim ga postavlja svojim legatom za čitavi Peloponez (ibid. 284). Ujedno Kozma moli milostinju, da može doći u Rim. Kozma je doista i došao u Rim koncem 1611., pa je kao varalica odmah bačen u tamnicu Sv. Oficija (ibid. 291). Sad je istom izašlo na javu, da se uopće ne zna, da li je Kozma dobio ikada biskupski red ili nije i prema tomu je došlo u pitanje i samo rukopoloženje Sime Vratanje (ibid. 291). Niti u maju godine 1614. nije bilo riješeno pitanje toga Kozme Morfi (ibid. 293). Kardinal Bellarmin javlja Simi Vratanji u Marču 16. juna 1614., da ponovno sub conditione redi one svećenike, koje je zaredio prije svoje ordinacije u Rimu 1611. »Nondum enim plane constitit, an Cosmus Morphi sit verus archiepiscopus Corinthi, ut ipse se esse dicebat, quamvis fere certum sit eum non esse nec umquam fuisse episcopum vel arciepiscopum« (ibid. 298).

je i dosad bilo, ako će dati. Ako li ne će, a vi hodite doma. Ne obričite se onijem, što se ne može učiniti.« Marčanski kaluđeri dalje pišu: »U Benotkije (Veneciji) znaš sam, kako je, a u Kijevu ne bi sad prešao prjeko Poljske zemlje, da bi za glavu čoveku bilo.«[93]

Iz ovoga se vidi, da i marčanski kaluđeri na prvo mjesto stavljaju borbu za obred i crkveni jezik i da traže, da sve to ostane pri starom. U tom ne smije Mijakić u Zagrebu pod živu glavu popustiti. Mijakić je želio znati, kamo bi pošao na posvetu, pa mu kaluđeri vele, da bi mogao ići u Veneciju, gdje se nalazi filadelfijski metropolita, ali on sam zna, kako je tamo. Što pod tim misle kaluđeri, ne bi mogao odgonenuti. U Kijevo također ne može poći radi posvete, jer ne bi mogao živu glavu pronijeti kroz Poljsku.

Početkom marta javio se opet poznati nam isusovac Gjuro Gailer, koji ističe, da prema njegovom mišljenju treba imati dvije stvari pred očima, prvo da se vazda radi »auctoritate brachii saecularis, ne quis spirituali contemptus irrogetur«, a drugo, da se predoči Uskocima da se sve radi radi njihove vremenite koristi. Ne može im se dati dakle vladika sličan Stanislaviću, jer će od njih tražiti konje, volove, novce i ostale darove.

Gailer javlja, da je u Beč u kolegij došao jedan od lepavinskih kaluđera po imenu Sava, kojemu se otvorio jezik, nakon što su mu dali piti malo više vina. On je izjavio, da bi rado otvorio školu u Rovištu za Uskoke.

Gailer je vrlo razdragan radi ovoga prijedloga i nudi se za misionara u onim krajevima. On bi nadgledao školu u Rovištu i propovijedao po selima. Jer je dobro poznat sa većim starješinama Uskoka, uvjeren je, da bi ih obratio na pravu vjeru.[94]

Dana 16. marta 1663. došao je nalog iz dvorske kancelarije za sve zapovjednike na Krajini, da Uskoci ne smiju Mijakića zvati vladikom niti ga takvim priznavati. Isto tako ne smije pod tim naslovom kupiti milostinju.[95]

Herberstein je posve usvojio prijedlog Petretića, da se Uskocima ne postavi niko za biskupa, što on ističe u svom pismu Petretiću od 23. marta iz Križevaca.[96]

Početkom mjeseca aprila iste godine nalazimo Gabru Mijakića po drugi put u Beču. On se prije svega prestavio ugarskom kancelaru Gjuri Selepčenjiju. Sa sobom je donio preporučna pisma bana Nikole Zrinjskoga i generala Valtera Leslie-a. Osim toga

---

[93] Arkiv Jugoslav. Akademije Zagreb coll. Lopašić. Pismo je original.

[94] Arch. eccles. zagrab. epistolae missiles v. XCVIII, 22 Archetypum.

[95] To javlja Petretiću iz Koprivnice Nikola Poderković. Takav je nalog došao vicegeneralu Herbersteinu (Arch. ecles. zagrab. epistolae ad Petretić IV, 74).

[96] Ibid. 76.

imao je preporuku svih vojvoda na krajini. Selepčenji sve to javlja Petretiću 18. aprila i kaže, da Mijakić traži Svidničko vladičanstvo. Mijakić se obvezuje caru, pod kaznom smrti, da će poći u Rim; da će biti pokoran zagrebačkom biskupu, koga će u svemu slušati; da će podizati škole i da će o svem ovom izdati reverzale. Radi toga Selpčenji traži od Petretića, da dade svoje mišljenje o Mijakiću i da načini nacrt za reverzale, koje ima potpisati.[97]

Iz pisma, što ga je Petretić pisao isusovcu Gaileru iz Varaždinskih Toplica četvrte nedjelje poslije Uskrsa 1663. god., vidi se, da je on uporno ostao kod svoga stanovišta, da se Uskocima ne da vladika i da se Mijakić nikako ne imenuje. Kao nove razloge za to navodi, što je Mijakić izjavio, da ima sve Uskoke u svojoj šaci; što je počinio simoniju time, da je podmitio neke činovnike u dvorskoj kancelariji.[98]

O Mijakićevom boravku u Beču izvijestio je general Leslie i vicegenerala Josipa Herbersteina. Mijakić da je obećao, da će Uskoke poučavati »secundum ritum Romanum« i da će u svemu onako raditi, kako mu predloži zagrebački biskup.[99]

Pouzdanik zagrebačkog biskupa u Beču isusovac Miller uvidio je, da treba učiniti posljednje napore, da se zapriječi imenovanje Gabre Mijakića za vladiku. Radi toga je u prvoj polovici aprila pisao Petretiću tri pisma, u kojima traži, da mu pošalje razloge protiv imenovanja. Petretić je naveo trinaest razloga. Kao novi spominju se: »Iste non salutem sed perditionem animarum gentis... conatur cum reliquis calugeris et illo patriarcha... haeresi illaqueat circa sacramenta matrimonii secundas, tertias et ultra nuptias non admittentes nisi grandi pecuniae summa, quam vix habere possunt, deposita, dimittentibus autem uxores alias super inducere more Turcico permittunt.[100] Et poenitentiam, in qua nullam for-

---

[97] Ibid. epistolae ad Petretić IV, 78. »Gabriel Miakicz ordinis divi Basilii sacerdos cum recommanditiis Excellentissimorum Dnorum Comitum bani et generalis Leszly ac vayvodarum fere omnium pro episcopatus Szwitniczensis obtentione rursus ad S. Mattem reccurrit offerendo se eidem Matti sacratissimae sub poena capitis Romam profecturum, immediatam a Dne V. Rma dependentiam habiturum eidemque in omnibus debitum oboedientiae cultum et obsequendi studium exhibiturum mandatisque pariturum ac insuper scholas errecturum, denique super his omnibus praemissis litteras suas reversales pro libitu conficiendas daturum eaque omnia realiter executurum«.

[98] Ibid. epist. epporum v. VII, 36.

[99] Ibid. epistolae missiles v. XCVIII, 24 Archetypum.

[100] Ibid. Epistolae epporum VII, 34. Dokumenat je poderan i ne može se na nekim mjestima čitati. — Prema pravu istočne crkve među potpune

mam absolutionis adhibent, sed solum orationem parvam deprecatoriam... Poenitentias autem gravissimas... pro fictis peccatis... grandi pretio redimendo«.[101]

Neki Stanko Ljubić piše iz Beča viđenijim Uskocima 22. aprila, neka se marljivo staraju oko Gabre Mijakića, jer njemu slična nikada ne će dobiti. Ljubić se nada, da će Mijakić naskoro biti imenovan. Za Kordića piše: »Si venit Kordich, detis illi bonum adventale pro benedictione, quam Constatinopoli sine albo regali tulit sine scitu Suae Mattis. Sciat autem ille, qui ipsum infra misit, quod quando infra veniet generalis, non libenter essem in illius pelle« (Acta arch. eccles. zagrab. epist. ad diversos I, 8). Taj Stanko Ljubić potpisao se na listu: »V. m. sin, sluga do smerti veran i ponizan«.

Na dvoru je bilo sve spremljeno za imenovanje Gabre Mijakića. Petretić je učinio posljednji korak početkom lipnja, da omete imenovanje. U pismu, što ga je 3. juna poslao isusovcu Gaileru u Beč, tuži se, što se ne vjeruje njemu kao zakletom savjetniku, nego se vjeruje Nikoli Zrinjskom i drugim savjetnicima dvora, da će Uskoci podići bunu, ako Mijakić ne bude vladika. Petretić se poziva na svjedočanstvo kapetana križevačkoga i vicegenerala i kapetana koprivničkoga Josipa Herbersteina, koji kažu, da nema nikakove opasnosti bune. Kao nove razloge protiv imenovanja Mijakića iznosi, što je titul ovoga vladičanstva postao nejasan i nestalan;[102] što je Mijakić odobrio korak Kordićev, da je pošao

---

smetnje braka navodi se i udovstvo poslije trećega braka, dok je udovstvo poslije drugoga braka samo uslovna smetnja braku (Dr. Nikodim Milaš, Pravoslavno crkveno pravo, Zadar 1890., str. 552, 553). Zanimivo je, da Petretić i ovu kanonsku odredbu stavlja među »hereze«. — Pitanje, da li se ženidbeni vez može razriješiti, je ne samo kanonsko nego i dogmatsko (cfr. Šimrak, De indissolubilitatis principio et divortiis in ecclesia Graeco-Orientali, Pragae 1908; Milaš op. c. 589 s.

[101] De sacramento poenitentiae confer: A. Špaldák, Slavorum Litterae Theologicae, Pragae 1906. 61, 195; 1907. 72, 332; 1908. 49, 125; 1909. 31, 89, 203; 1910. 161, 203. De forma deprecativa sacramenti poenitentiae confer: Chr. Pesch, Praelectiones dogmaticae VII, 143, 150. — Do desetoga vijeka bile su na istoku i na zapadu samo deprekativne forme, a prije XIII. vijeka niti na zapadu nije bila indikativna forma u općoj upotrebi. (Morinus, De sacramento poenitentiae, Binterim, Denkvürdigkeiten III 3, 231, 244 s.). Prema tomu Petretić ima krivo, kad označuje deprekativnu formu »herezom«.

[102] Petretić o tituli marčanskih vladika na ovom mjestu opširno raspravlja. Rudolf je dao Simi Vratanji titul biskupa Ugarske grčkoga obreda, kako se vidi iz dekreta, kojim je Sime imenovan. Godine 1611. dobio je Vratanja u Rimu od Pavla V. titul biskupa »Rascianorum et ecclesiae Sancti Michaelis«. Patrijarha Jovan po-

radi posvećenja u Tursku, kad je izjavio: »Da ja tako činih, kako Simeon Kordić, davno bi ur biskupom bil«. Radi toga neka se pošalje Mijakić kući u svoj manastir i neka čeka daljnje odredbe. On se prije svega mora poučiti u temeljnim istinama katoličke vjere; mora mu se prikazati bit jedinstva s rimskom crkvom; treba da položi ispovijest vjere, kako mu je propisao Petretić i osim toga mora na djelu pokazati, da se odriče pećskoga patrijare.

Matija Slovenčić u pismu na ugarskoga kancelara i kaločkoga nadbiskupa Gjuru Selepčenjija 24. juna 1663. ističe, da više nisu potrebni nikakvi razgovori niti pisanje informacija, »quia Miakitio calugero, ut audio, donatio episcopatus decreta et Romam iter ostensum«.[103] Dan imenovanja označuje pobliže Mijakić u svom pismu Petretiću od 10. januara 1664., kad veli: »... ante discessum Ratisbonam versus Suae Caesareae Mattis obtinui nonationem a Sacra C. Matte et per recommednationem nonnullorum patronorum«.[104]

Matija Slovenčić gorko se tuži kancelaru radi imenovanja Gabre Mijakića. Napokon su došla vremena — tako on kaže — u kojima se radi grožnja davaju najveća dostojanstva, a radi kojih bili su nekada najstrožije kažnjavani oni, koji su ih imali samo na pameti.

Dobri Bože! Kamo je otišao Petretićev trud od prilike godinu i po dana! Kamo je posao, što ga je upotrijebio za sastavljanje tolikih informacija, izvještaja, pisama, u kojima se iznosila istina! Kakav svršetak ima tako duga i teška borba protiv prevare, lukavosti i bezbožnosti raskolničkih kaluđera! Bolje bi bilo, da se imenovao biskup odmah u početku radi grožnja s bunom, a ne da se to dogodilo nakon tolikih muka i nakon tolikih troškova. Sam je Selepčenji — tako nastavlja Slovenčić — izjavio u Beču pred njim i njegovim drugom, da car, kad bi i htio, ne može dati raskolniku episkopata, jer to brane kanoni. Pa je ipak dat i to onomu, koji

---

stavio ga je vladikom Vratanjskim (Petretić krivo navodi, da je imenovanje patrijare Jovana bilo iza imenovanja Pavla V., jer je Jovan izdao singieliju za Simu u Peći 8. jula 1609., a Sime je u Rimu bio dvije godine iza toga (cfr. Šimrak, De relationibus 25 s.). Ferdinand II. dao je Maksimu titul Vratanjski. Budući da je Vinković ustao protiv toga naslova, postavljen je Gabre Predojević pod naslovom Svidničkoga biskupa. Isti je titul dobio i Basilije Predojević, ali u Rimu toga naslova nisu htjeli priznati. Sava Stanislavić je dobio naslov Svidničkoga vladike, dok mu je patrijara dao naslov Vratanjski (Arch. eccles. Zagrab. epist. epporum v. I, 99 Exmplar).

[103] Acta arch. eccles. zagrab. epistolae ad diversos (CXXXIX) I, 9 Exemplar.

[104] Ibid. v. I, 10 Archetypum.

je obećao, da će sebe i Uskoke ujediniti s rimskom crkvom. Ako se istom kani ujediniti, to znači, da još nije ujedinjen. Međutim, koliko vrijede Mijakićeva obećanja, dade se zaključiti iz onoga, što je jednom prilikom izjavio pred kancelarom, Slovenčićem i njegovim drugom i pred glavnim čuvarom državnoga pečata u Beču. Mijakić se obvezao — tako dalje govori Slovenčić — glavom svojom, da će izvršiti obećanje ali ko će mu skinuti glavu, ako ne izvrši obećanja? Zar se ne će on braniti istim oružjem, kojim je i zadobio vladičanstvo: ako ćete me kazniti, Vlasi će se pobuniti! Ako im se odgovori, da se Mijakić na to obvezao, onda će oni kazati, da se Mijakić nije mogao zakleti na njihovu štetu.

Mijakić je obećao — tako nastavlja Slovenčić — da će poći u Rim, ali je sigurno, da ne će ići u Rim nego patrijari, pa ako i bude išao u Rim, to će ići samo pro forma kao njegovi predšasnici. Ako će ga htjeti radi toga kazniti, opet će se pozvati na bunu Uskoka, iako o toj buni niko niti ne sanja. Osim toga Mijakić će patrijari sve kazati, što se događa u Hrvatskoj i u Beču.[105]

Dakle i najžešći protivnik Gabre Mijakića Matija Slovenčić mora priznati, da je obećao nakon imenovanja poći papi u Rim i biti u jedinstvu s katoličkom crkvom.

[105] Ibid. I, 9.

Civitas terrena kod sv. Augustina.

Dr Andrija Živković.

U predavanju, što sam ga u prošloj akademskoj godini održao na ovom mjestu[1] o sv. Augustinu, kao važnom i odličnom stvaratelju kršćannske kulture, pripadice sam se taknuo među inim i pitanja: Kakav je sadržaj pojma, što ga sv. Augustin označuje izrazom: civitas terrena. Jednako sam taknuo i pitanje njegovog poimanja d r ž a v e kao tvorevine vremenitog karaktera. Kakovo je stanovište, što ga A. zauzima naprama državi i kakova je njegova nauka o državi? Nema sumnje, da su te misli i da je to naziranje bilo od nemale važnosti po čitav srednji vijek. Kako je kulturni upliv Augustinov postao silan za čitav onaj period nakon njegove smrti († 430.), tako je naročito njegov nazor o državi, njezinom cilju i zadaći, prodro u shvatanja generacija ranoga srednjega vijeka i odrazio se u formiranju i u čitavoj strukturi državnog zadružnog života.

Za ispravno i tačno shvatanje onodobnog historijskog razvoja i čitavog duševnog stanja potrebno je ispravno i tačno razumijevanje onih misli i onih odlučnih motiva, koji su na taj razvoj imali naročiti upliv. Tolika su stoljeća zamakla nakon smrti Augustinove, a u naše se doba evo još uvijek raspravlja o tomu, što je i kakova je zapravo bila misao Augustinova, kad je u svom najsnažnijem i najvažnijem djelu »De civitate Dei«, suprotstavio civitati Dei — civitatem terrenam, državi Božjoj državu zemaljsku, ili gradu Božjem — grad zemaljski.

Je li međutim doista tako? Znači li uistinu civitas Dei »državu Božju«, ili grad Božji, a civitas terrena — »državu zemaljsku« ili »zemaljski grad«? To su pitanje ljudi raznoliko rješavali, jer pojmovima »civitas Dei« i »civitas terrena« nijesu uvijek davali ono značenje, koje im daje autor u svom citiranom djelu. Još se kako tako izjašnjavao pojam »civitas Dei«; ali pojam civitatis terrenae, nailazio je naročito kod protestanata na kuriozna tumačenja. Hrvatskom bi načinu izražavanja možda najbolje odgovarao izraz »c a r s t v o«. Onako nekako, kako i naša narodna pjesma upotrebljuje taj izraz, označujući dva idejna suprotna svijeta: car-

[1] Na Pučkom Sveučilištu u Zagrebu 27. marta 1930.: »Sv. Augustin u povijesti kulture«.

stvo nebesko i carstvo zemaljsko. O jednom i drugom zapravo i radi čitavo ovo djelo, i ako to ne dolazi do izražaja u naslovu, gdje se spominje samo carstvo nebesko ili carstvo Božje.

U II. knjizi »Retractationum«, koje je Augustin napisao pod konac svog života i gdje baca pogled na sav svoj literarni rad, ispravljajući ono, što je ranije gdjegod krivo ili pogrešno rekao — u pogl. 69. govori o svom djelu »De civitate Dei«. Tu on sam navodi, kako je došlo do toga, da se odlučio napisati to djelo.[2]

U čitavom je dakle djelu govor i rasprava »de utraque civitate«. Tko dakle hoće da ustanovi tačan sadržaj pojma »civitatis terrenae«, mora ogledati i sadržaj i temeljnu ideju djela. Bit će podjedno nužno analizirati pojam civitatis Dei, pošto se jedno suprotstavlja drugomu.

I. Temeljna misao i sadržaj djela »De civitate Dei«.

Čitavo se djelo dijeli u 2 dijela. Prvi dio zahvata deset knjiga, a drugi dvanajst. U prvom dijelu, tako označuje sâm Augustin, kroz prvih 5 knjiga pobija on mišljenje: da je za sreću i napredak u životu ljudskom potrebno štovanje bogova, što su ih štovali pogani. Pa pošto je u nastaloj kršćanskoj eri zabranjeno to pogansko mnogoboštvo, zbog toga misle neki, da su nastale nesreće i propast Rima. Nijesu to, dovikuje im Augustin, nikakovi bogovi, nego lažni demoni; zločinci i zlikovci, koji čine bezakonja bilo prava, bilo izmišljena; vesele im se i uživaju u njima; traže, da se za njihovih svečanosti izvode... A ljudi prema svojoj slabosti s jedne strane, a radi tobožnjeg božanskog ugleda s druge strane, ne znaju i ne mogu, da se opru tim ludostima i sramotama. Ne govorim ja to[3] veli iz svoje glave, već sam ili sâm gledao ili čitao u vašim knjigama, gdje ste sve to popisali, tobože u čast svojim bogovima, a zapravo na sramotu njihovu i svoju.

Zar da se od takovih »božanstava« ljudi mogu nadati nekoj realnoj pomoći? Augustin pokazuje pozivom na događaje iz rimske povijesti, kako je naivna ta vjera i kako događaji nemaju apsolutno nikakove veze s nekim imaginarnim uplivom fantastičnih

---

[2] »Interea Roma Gothorum inruptione agentium sub rege Alarico atque impetu magnae cladis eversa est, cuius eversionem deorum falsorum multorumque cultores, quos usitato nomine paganos vocamus in christianam religionem referre conantes solito acerbius et amarius Deum verum blasphemare coeperunt. Unde ego exardescens zelo domus Dei adversus eorum blasphemias vel errores libros de civitate Dei scribere institui. Quod opus per aliquot annos me tenuit, eo quod alia multa intercurrebant quae diferre non oporteret et me prius ad solvendum occupabant.« Retract. l. II. c. 69.

[3] De civitate Dei. Knj. IV. gl. 1.

»božanskih« figura. Pokazuje zatim na nesreće, što su ih Rimljani podnijeli davno prije, nego što se pojavilo kršćanstvo. Zašto ih, veli, nijesu branili bogovi? Pokazuje i na zlo, što ga uvijek i svuda ljudi moraju da podnose u životu, jer su tjelesna bića podvrgnuta promjeni i uplivu uzroka izvana; na elementarne nesreće potresa, poplavâ, vulkanskih erupcija; zatim ratovâ, haranjâ požara i sl. Sve su to dakle Rimljani trpjeli i podnosili kad nije bilo kršćanske religije, i kad im ni u čemu nije bila ograničena sloboda štovanja i zazivanja lažnih bogova — pa ih od svega toga nijesu očuvali njihovi demoni, a morali bi prema vlastitom umovanju.

Ako se i danas ta zla događaju sve kraj štovanja pravog Boga, što ga ispovijeda kršćanska vjera, posve je, veli Augustin, različno shvatanje Božanstva u kršćanskom i u poganskom smislu: ondje ima Bog biti zato, da brani ljude i štiti od zla; dok kršćanin vjeruje u providnost i život onkraj groba, gdje se izmiruje nepravda počinjena na ovom svijetu. Augustin ovako odgovara:[4] »Kad me Bog pušta da trpim u nesreći: ili mi ispituje zasluge ili me kažnjava za grijeh pa mi sprema vječnu nagradu, ako vremenito zlo strpljivo podnesem.« Pokazuje zatim apsurdnost mnogoboštva, neharmoničnost toga društva »Olimpijaca« i nelogičnost rimskog umovanja u pripisivanju im božanskih osebina. Ali ima Augustin i riječi hvale za Rimljane. U velikoj naciji bilo je i velikih ljudi. Starorimsko poštenje, krepost, strpljivost, strogost sa samim sobom, hrabrost i ponos u sreći i u nesreći — to su temelji, na kojima se digla moć i razvila slava velikoga Rima. Dok je stupao stopama Katonâ i Cezarâ — bio je velik; kad je skrenuo s toga puta, stupio je na stazu, koja je čitavo carstvo dovela do katastrofe.

U drugih pet knjiga prvog dijela raspravlja Augustin protiv onih, koji doduše priznaju, da su se ovakove nesreće na svijetu događale i da će se uvijek događati; ali vele, da mnogoboštvo treba zadržati radi vjere u život onkraj groba. Tu mu se pruža prilika da pokaže svu nedosljednost i plitkost umovanja kod onih, koji su doduše na putu jednog izvjesnog stupnja duševnog života, ali stoje ipak još duboko u zabludi. Opširno se zadržaje kod djelâ i misli Marka Varrona, Seneke, Apuleja, Hermesa Trismegista, Neoplatonika i nekih starijih filozofa. Velikom erudicijom i umnim izvađanjem, izdižući se visoko iznad ostalih, raspravlja u čemu je blaženi život i pokazuje, da se putem, kojim paganski filozofi udaraju, ne može k njemu dospjeti.

Čitav je prvi dio ovoga velikog djela negativan. Sastoji u pobijanju tuđih mišljenja. U drugom je dijelu Augustin konstruktivan.

Taj dio opsiže 12 knjiga i bavi se isključivo jednom i drugom državom ili carstvom. Sve po četiri knjige zajedno sadržavaju: najprije postanak dvaju carstva (exortum duarum civitatum);

[4] De civ. Dei knj. I. gl. 30.

onda razvoj i rasplet njihov (excursum earum sive procursum); napokon cilj jedne i druge (debitos fines). — »Tako sve te 22 knjige, makar da su napisane o jednom i drugom carstvu, dobiše naslov po onomu boljemu, pa se radije nazivaju: »de civitate Dei«.[5]

II. Pojam »civitas terrena«.

Sam izraz »civitas« znači Augustinu najprije grad, zapravo izvjesno ono pravo, što ga ima svaki građanin kao član ili pripadnik grada. Izraz je uzet iz Sv. pisma, prvenstveno iz psalama Davidovih,[6] gdje se nekoliko puta spominje »civitas Dei«. Zatim se taj pojam polagano izdiže i širi tako, da obuhvata jednu zajednicu, koja odgovara našem pojmu država; i još dalje: jedinstveni idealni i realni svijet, koji kod pojma civitas Dei ima svoj stožer i svoje obilježje u Bogu, a kod pojma civitas terrena u onomu, što se bilo kakogod protivi Bogu. Prvi Božji protivnik jest po sv. pismu — zli duh. On postaje stožer s druge strane, oko kojega se okuplja sve, što ne odiše Božjim duhom.

U izlaganju povijesti anđela je Augustinu izlazišna tačka za dvije države, zapravo dva grada ili dva carstva. Božji je grad od iskona, prema dispoziciji Providnosti, iznad svih stvorenja, sjajan i veličanstven;[7] njegovi građani slave svoga osnivača kao Boga i Gospodara. Njemu nasuprot građani zemaljskog carstva ističu svoja zemaljska božanstva, zaboravljajući, da je Gospod Bog jedini gospodar sviju. Oba su ta carstva u neku ruku međusobno vezana[8] i izmiješana. To znači, da »civitas Dei« nije isključivo nebesko carstvo, koje sa stvorenim životom nema ništa, nego da i dobri ljudi na ovom svijetu sačinjavaju dio nebeskoga carstva, kao što zli dusi sačinjavaju integralni dio zemaljskoga. To slijedi iz čitave XI. knjige, koja natanko iznosi pitanja o stvorenju uopće i anđela napose. Augustinove su riječi:

> »Jedna i druga država, o kojoj govorim u tom se uvelike razlikuje: jedna je društvo pobožnih ljudi, druga bezbožnih; i jedna i druga ima svoje anđele. U njima se najprije pokazala kod jednih ljubav k Bogu, kod drugih ljubav k sebi.«[9]

---

[5] Retractationes knj. II. gl. 69.

[6] Ps. 47, 2 i 9: laudabilis nimis in civitate Dei nostri... in civitate Domini virtutum.
Pl. 45, 5: fluminis impetus laetificat civitatem Dei.
Ps. 86, 3: gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei. Cfr. Vlašić o. P.: Psalmi Davidovi, sv. II. str. 245, 260.

[7] De civ. Dei knj. XI. gl. 1.

[8] Perplexae quodammodo invicemque permixtae, XI/1.

[9] De civ. Dei knj. XIV. gl. 13.

I opet:

»Kako sam pokazao postanak dvaju carstva kod anđela, tako s pravom možemo ustanoviti dvije države ili dva društva (duas civitates hoc est societates) među ljudima: jedno je društvo dobrih ,drugo društvo zlih.«[10]

Dakle: od časa anđeoskog pada i pada ljudi pod grijeh postoje dva tabora. U jdnom je l j u b a v Božja glavni motiv: božja država; u drugom je o h o l o s t glavna značajka: država ili carstvo zemaljsko. U odsjeku »De qualitate duarum civitatum, terrenae atque celestis« kaže sv. Augustin:

»Te dvije države, stvorile su dvije različne ljubavi: zemaljsku je stvorilo — sebeljublje, koje ide do prezira samog Boga; nebesku — ljubav k Bogu, koja ide do prezira sebe samoga. Sebeljublje uživa u sebi, ljubav se diči u Bogu; ono traži slavu kod ljudi, a ovoj je Bog najveća slava u savjesti; ono se uzdiže i uznosi, ova je skromna i ponizna; sebeljublje hoće da gospodari i vlada; ljubav savjetuje i pokorava se; ondje ljudi žive po svojim željama i zahtjevima svoga srca: niti slave Boga, niti mu zahvaljuju, nego se isprsavaju u svojim mislima, pa im je srce otvrdnulo i izludilo; smatrajući sami sebe pametnima — postali su budale; služe stvorenju mjesto Stvoritelju. A ovdje se ne uznosi ljudska neka mudrost, nego se pobožno poštuje Bog: svi očekuju utjehu i konačno smirenje u društvu svetih ne samo ljudi, nego i anđela, gdje će Bog biti nagrada svima u svemu . . .«[11]

Eto iz te karakteristike, što je daje sâm A. najbolje se vidi, što se ima razumijevati pod izrazom »civitas terrena«. Zajednica ili pripadništvo onih, koji nijesu slijedili svoj naravni poriv za pravim blaženstvom, nego se odmetnuli od njega, pa traže svoj mir i svoju sreću u sebi ili u stvorovima. Ne vlada u njihovim srcima caritas, nego cupiditas. Otud dolaze u sukob sa zakonom ljubavi:[12] griješe ili protiv sebe ili protiv bližnjega.

Nijesu to svikoliki zemaljski stanovnici u opreci prema nebeskima, nego samo oni, koji svojevoljno povrijediše ustanovljeni red od stvoritelja svemira i života. Nijesu to ni i s k l j u č i v o zemaljski stanovnici, nego amo spadaju i oni dusi, koji prvi učiniše grijeh.

Tako postaje jasno, da moraju biti pogrešni svi oni izvodi, koji Augustinove riječi o »zemaljskoj državi« pridijevaju onoj zajednici društvenoj među ljudima, što je u užem smislu nazivamo državom (der Staat; état, stato).

Ne stoji dakle, da se ova dva pojma naprosto mogu uzeti u jednom historijskom značenju: »crkve«, odnosno »države«. Nije civitas Dei identična s Crkvom , niti civitas terrena s državom.

---

[10] De civ. Dei knj. XII. gl. 1.

[11] De civ. Dei knj. XIV. gl. 28.

[12] Mausbach: Die Ethik des heiligen Augustinus sv. I. str. 232.

I k jednomu i k drugomu međutim imaju oba pojma određeni odnos. Dok se civitas Dei nikada ne odalečuje od Božjega Kraljevstva, za pojam civitas terrena bi se moglo činiti, da je tijekom čitavog djela, njegovog razvoja i napretka, mijenjao svoj opseg i sadržaj.[13] Jedni su rekli da on Augustinu znači: zemlju, zemaljštinu uopće; drugi organiziranc zemaljsko pripadništvo u političkoj državi. U istinu. A. tim imenom rado naziva poganstvo i pogansku državu, osobito rimsku; često se njim označuje »societas improborum«. Može se reći, da se u prvih 10 knjiga redovno proteže na pogansku-rimsku državu. Kad međutim A. u XI. knjizi k pojmu civitatis terrenae nedvoumno broji pale anđele, onda se ne može uzeti, da je »promijenio« svoju misao i da je u njegovomu djelu ovaj pojam najednom dobio novo značenje, pa da A. »zapada u karakterizovanje dviju veličina; koje nijesu neposredno identične s historijskim poganstvom i historijskim kršćanstvom.[14] Djelo je A. zamišljeno kao jedna apologija kršćanske ideologije. Ono je u svojoj misli jedinstveno, pa je ta jedinstvenost dosljedno provedena kroz sve 22 knjige. To si vidi iz rasporeda, koji sam iznio po sânom Augustinu. Možemo prihvatiti i ovu tvrdnju protestantskih teologa: da A. u sadržaju ovog pojma uvijek uključuje i izvjesni dio neke političke moći i gospodstva, naročito u koliko se ona očituje u sili i eventualnoj zloporabi.[15] To samo upotpunjuje izloženi sadržaj pojma, ali ga ništa ne mijenja. Zloporaba vlasti i sve zlo, što se otuda u moralnom smislu može izviti, pripada k onomu »vivere secundum carnem«. U upravljanju država to se najviše i najjače očitovalo. »Unde etiam de terrena civitate, quae cum d o m i n a r i adpetit etsi populi serviant, ipsa ei d o m i n a n d i l i b i d o dominatur«.[16] Izraz dakle civitas terrena aplicirao je A. počesto na državu ili ciljajući na izvjesnu državu ili označujući lošu državu; ali je iz svih mnogih mjesta bjelodano, da mu on ne označuje zemaljsku državu kao takovu.

III. Sv. Augustin o državi.

O toj društvenoj zajednici govori A. u 19. knjizi gl. 12. Polazi od promatranja čovječje prirode, pa ovako umuje: kako nema nikoga, tko se ne bi htio radovati, tako nema nikoga tko ne bi htio uživati mira. I rat vode ljudi, težeći za mirom! Oni, koji ga narušavaju (bune, razbojstva) ne ruše ga zato, jer ga ne bi htjeli, nego jer bi htjeli, da bude onakav, kakovoga si oni zamišljaju. Kad životinje, kolikogod mi neke od njih smatrali krvoločnima i divljima

[13] Hermelink H.: Die civitas terrena bei Augustinus, Festgabe für A. Harnacks 70. Geburtstag, str. 303. Mohr, Tübingen 1921.

[14] Reuter, Aug. Studien, str. 126/2.

[15] Hermelink n. n. mj. str. 304.

[16] De civit. Dei knj. I. gl. 1.

teže za smirenjem na svom ležaju ili u svom gnijezdu, koliko ii više vodi i vuče čovjeka neki zakon u njegovoj **naravi** da sklopi društvo i mir s ljudima (ad ineundam societatem pacemque cum hominibus) — i to sa svima.

Mira međutim nema bez reda. A red uključuje u sebi razmjer i pravedni jedan odnos između zapovijedanja i slušanja. Tako je u obitelji, tako mora biti i u velikoj društvenoj zajednici. Bog, koji je stvoritelj naravi, ima intenciju da čovjek i u zemaljskom svom životu uživa mir i red, kao neki predosjećaj za onaj vječni i blažni mir, što mu ga je namijenio u vječnosti. U tu svrhu neka čovjek uživa zemaljska dobra i neka se njima pravo služi; neka ne povrijedi nikoga od su-uživatelja svojih t. j. od ljudi. Dakle: neka pazi na socijalni mir i društveni poredak.[17] Početak mu je u obitelji, nastavak u državi.

U gl. 16. iste XIX. knjige kaže Augustin: Ljubav bi valjala da dostaje ljudima. Ali jer su pali pod grijeh, ne dostaje sâma ljubav. Treba zapovijedati i upravljati. Božja je namjera, da čovjek upravlja i zapovijeda samo životinjama, a ne i ljudima. Ali to je postalo potrebno, jer je prvotna narav oslabila po grijehu. No unatoč toga i takovoga stanja naravni je zakon da i onaj, koji gospodari i zapovijeda ne vrijeđa zakona ljubavi ni pravednosti. Konačni im je cilj jedan: i onima, koji zapovijedaju i onima, koji imaju da slušaju. Pa nastavlja: Pošto je dakle familija kao neki početak i dio državne zajednice, a svaki se početak odnosi k nekom cilju kao što svaki dio k nekoj cjelini, slijedi jasno: da mir u familiji ima da služi miru u državi t. j. da se jednodušnost i sloga u familiji, kako obzirom na zapovijedanje, tako obzirom na poslovanje, ima jednako da očituje i u državi. Treba zato, da otac u obitelji postupa prema propisima, što vrijede u državi, kako bi svojom kućom upravljao tako, da od toga ima koristi opći mir i poredak u državi.[18]

U slijedećem se poglavlju pita: kako da se onda događaju toli nemiri, neredi, nevolje, neprijateljstva i zla? Odgovara: Otuda, što se ljudi živeći ovako zajedno najprije u obitelji, a onda u državi, jedni opredjeljuju za Božje, a drugi za zemaljsko carstvo. I jedni i drugi upotrebljavaju ista sredstva i uživaju ova stvorena dobra i njima se služe. Samo što jedni imaju pred očima zemaljski, a drugi nebeski ideal. Jednima je sve: mir i red, sva sreća i užitak na ovoj zemlji, dok drugima sve zemaljsko služi za postignuće konačnoga svrhunaravnog cilja. I dok ovi članovi nebeskoga carstva žive tu na zemlji, a duh im je upravljen gore k Ocu i Gospodaru života, oni idu za tim, da se sve, što je tu održi, unaprijedi, sačuva i upotpuni, u koliko samo ne narušava vjere u jednoga Boga. Tamo, gdje je razvijeno i rašireno mnogoboštvo, ne može biti među lju-

[17] Mausbach n. n. mj. str. 327.

[18] De civ. Dei knj. XIX. gl. 16.

dima ni istih zakona ni jednakih obveza i dužnosti obzirom na religiju. Štovateljima demona će ovi drugi smetati i izazvati njihovu srčbu, mržnju i proganjanje s njihove strane. Ali članovi nebeskoga carstva ne mare zato. Oni se okupljaju i jačaju, idu svojim putem ujedinjeni između svih naroda i svih jezika na svijetu, ne mareći za ono, što je prema običajima i po zakonima, po uredbama pojedinih naroda doduše raznolično, a čime se sve ide za postignućem i održanjem mira na zemlji. Oni se tome ne opiru, niti taj cilj ičim sprečavaju ili onemogućuju. Šta više: oni obdržavaju te propise i zakone, slijede ih i njima se koriste za vrijeme svog putovanja na ovom svijetu — ako samo ne vrijeđaju pravoga i jedinoga Boga. Taj zemaljski mir oni ispoređuju s nebeskim mirom, za kojim razumno stvorenje teži... pa ga sami zaštićuju i brane kao složnu i saglasnu volju svih dobrih ljudi...

Već iz ovoga navedenoga slijedi opravdan zaključak: da je Augustinu zemaljska država u našem modernom smislu jedna po samoj prirodi ljudskoj uvjetovana društvena zajednica.[18a] On je smatra potrebnom, jednako kao i osnovnu njezinu stanicu familiju. On ističe, da svi dobri ljudi i svi poštovatelji vjere u jednoga pravoga Boga, ne samo da ne sabotiraju države, ni njezinih zakona, nego ih obdržavaju i zauzimaju se da ih i drugi savjesno obdržavaju. Svi državni zakoni, u koliko smjeraju na dobro državljana, pa makar i ne imali pred očima svrhunaravnoga cilja, kojega ima čovjek da postigne po volji Božjoj, dobri su, kad promiču vremenito dobro čovječje i valja ih obdržavati. Oni jedino onda ne obligiraju u savjesti, kad su u izričnoj i jasnoj protivnosti s objavljenom voljom Božjom. Tako Augustin s pravom ističe, da kršćane njegovog doba nijesu mogli vezati zakoni države, koja zaštićuje ili čak propagira mnogoboštvo. Jasno je, da se to ima razumjeti tek glede zakonâ, u koliko se odnose na religiju, odnosno u koliko brane, sprečavaju ili poništavaju kult pravoga Boga.

Jasno je nadalje, da A. nije neprijatelj države kao takove. Ne vidim, što bi mi imali danas ispravljati na njegovom shvaćanju. Naprotiv imaju i te koliko ispravljati oni, koji su sve do u naše dane ovako pisali o Augustinovom shvaćanju: »Augustin je smatrao rimsko carstvo sa svom njegovom veličajnom imperatorskom moći, s njegovom literaturom i filozofijom — samo za prokletstva vrijedno djelo vražjih demona!« Tako Gregorovius u svom djelu »Geschichte der Stadt Rom I. 4, 162.[19] Zar onaj Augustin, koji slavu i veličinu rimskog carstva pripisuje Božjoj Providnosti, radi klasičnog poštenja rimskih Katonâ i Ce-

[18a] Vidi: P. Ugo Mariani, Lo stato nella concezione agostiniana. Vita e Pensiero 1930. vol. XXI, fasc. 8/9., str. 549.

[19] Cfr. Mausbach: N. dj. str. 331.

zarâ? Onaj Augustin, koji vrlo često naglasuje kako i kršćanski puk ima opravdanog interesa na kulturi, prosperitetu i snazi države, makar i živio u zajednici s paganskim pukom, jer mu vremeniti mir i jedan sređeni život pomažu da sigurnije i lakše postigne svoj vječni cilj?

Tko ima pred očima izvode A. o pravom sadržaju pojmova civitas Dei i civitas terrena, taj ne će moći usvojiti Gregoroviusove tvrdnje, jer ona ne odaje tačnog poznavanja Augustinovog djela.

Jednako na nepoznavanju Augustinovih djela počivaju izvodi heidelberškog profesora Dr. Georga Jellineka u I. svesku njegovog djela »Das Recht des modernen Staates«, gdje on u II. knjizi »Allgemeine Soziallehre des Staates« raspravlja o religijsko-teološkim momentima, koji mogu dokazivati potrebu državne organizacije.

Jellinek ne propušta istaknuti, da je Augustinovo djelo dalo smjernice čitavom mišljenju i djelovanju kršćanskog srednjega vijeka. I to je tačno. Ali nije tačno, što on navodi po nekim njemačkim autorima, među kojima nema ni jednoga autora katoličkog naziranja, dok ipak sâm Jellinek postavlja tvrdnju, kako takova Augustinova misao o državi i njezinom početku »liegt auch heute noch der katholischen Staatslehre zugrunde.«[20] Za katoličku nauku o državi mjerodavni su katolički učenjaci, pa je primitivna dužnost njihovo mišljenje uzeti iz njihovih djela, a ne iz protestantskih!

Nije zato čudo, ako ono, što Jellinek piše, apsolutno ne odgovara pravom stanju stvari. Ne stoji, da je Augustinu država »ein Werk des Bösen«, jer je njemu, kako smo vidjeli, »ein Werk des Bösen« samo civitas impiorum. Samo onda bi Jellinekova tvrdnja mogla stajati, kad bi A. svaku državnu tvrdnju nazivalo đavolskim djelom. A to Augustin ne čini. K zemaljskom carstvu ili k carstvu bezbožnika broji on tek državu, koja propagira mnogoboštvo ili inače sprječava svoje pripadnike u težnji i polučenju konačnog cilja. A. u tom cilja dakako najviše na rimsku državu, koja je onoliko proganjala kršćanstvo, počevši od Nerona pa sve do Dioklecijana. Ne stoji, da je A. »dieser irdische Staat nicht göttlich, sondern teuflisch«,[21] jer su osnovi države u prirodnom pravu, vezanom s naravi ili prirodom čovječjom. I ta se tvrdnja ima ispraviti u gore izloženom smislu. Ne stoji ni tvrdnja, da »civitas terrena« kod Augustina i ako nije identična »mit dem geschichtlich gegebenen Staate, doch uverkennbar dessen Züge trägt».[22] Augustin ima doduše u risanju onog dijela civitatis terreaae, koji sastoji od ljudi, pred očima rimsko carstvo, naročito od vremena njegovog pokvarenog života. Ali njegova misao nije

[20] Jellinek: Das Recht des modernen Staates I. str. 181.
[21] Jellinek n. dj. str. 180.
[22] Jellinek n. n. mj.

dati opis ili jedan oris, koji se može manje ili više primijeniti na svaku zemaljsku državu, nego samo na takovu, koja se stavlja u red Božjih neprijatelja. Istina je, da u državnoj tvorbi vrlo često dolaze do upliva elementi, koji nijesu po svom shvaćanju prijatelji, a još manje propagatori Božje misli i onoga, što smo vidjeli da A. naziva civitatem Dei. To je povjesna činjenica, pa ni savremeno doba nam ne bi baš pokazalo mnogo bolje slike. Ali pojmovno se ne smije zamijeniti jedno s drugim. Može biti historička istina, da je mnogo država, jedna manje, druga više, pokazivalo karakteristične znakove Augustinove »civitatis terrenae« ili, recimo, da ih dandanas pokazuju; opet bi naučno bio neegzaktan onaj, tko bi ustvrdio, da je to čitav sadržaj pojma A. »civitatis terrenae«.

IV. Još neki prigovori.

Po svojim izvorima i Jellinek iznosi tvrdnju, da A. smatra zemaljsku državu jednom nužnom posljedicom istočnoga grijeha.[23] Radi toga misli on, da logički slijedi, da je ona »ein Werk des Bösen«. Ali tome nije tako. Sve ako i uzmemo, da bi se prva tvrdnja mogla opravdati u toliko, u koliko ne bi bile potrebne sve forme ovakovog društvenog života u onom stanju, u kojem bi čovjek bio, da nije došlo do istočnoga grijeha, još nipošto ne slijedi, da se radi istočnog grijeha može državna tvorba nazvati naprosto djavolskim djelom. Ako je država jedna potreba, nastala iza, zapravo uslijed toga grijeha, potreba je također i sama ustanova Crkve i čitavo Kristovo djelo otkupljenja. Tko će pak razborit i ovo nazvati »ein Werk des Bösen«?!

Ali ni prva tvrdnja sama za se, ne stoji. Nigdje A. ne veli, da je država kao takova, njezina moć ili vlast, tek jedna posljedica istočnog grijeha.[24] Naprotiv na mnogo mjesta uči, da je i pripadnost k državi i država sâma prirodno-pravnog karaktera. Pošto je čovjek sastavljen iz duše i tijela, valja da je i član djudske zemaljske zajednice i kao takav podložan.[25] U biti je društvene zajednice, da se čovjek pokorava kralju t. j. nosiocu vlasti.[26] Augustin izdiže državu i red u njoj kao ures zemlje, jednako kao čitav rod ljudski na njoj.[27] I zakoni države imaju svoju obligatornu moć iz naravnog i vječnog zakona, koji nije drugo, nego volja Božja, manifestovana u svemirskom stvaranju.

---

[23] »Eine notwendige Folge des Sündenfalles« n. dj. str. 180.

[24] Vidi: Mausbach n. dj. str. 334.

[25] Vidi: Mausbach n. dj. str. 335.

[26] Confessiones 3, 8.

[27] De Gen. ad litt. 9, 14: »quantum cumque valeat ordo reipublicae...«

Zar je kod takovih misli moguće pripustiti uvjerenje, da je država samo posljedica grijeha?

Možda je ovoj pogrešnoj misli kod nekih ljudi kriv Augustinov način izričaja? On počesto pokraj izraza civitas terrena upotrebljava izraze »societas hominum carnalium«, civitas peccati«, »societas terrigenarum«, »civitas impiorum« i čak »civitas diaboli!« Ali baš obratno! Ovi izrazi samo potkrepljuju, da je ispravno tumačenje i shvaćanje »zemaljskog carstva:« kao zajednice elemenata što se skupljaju oko protivnika Božjeg kao oko svoga stožera. Jer im je prvi početnik i vođa »otac grijeha« — civitas je diaboli; a jer su joj članovi protivnici pravoga Boga, impii — civitas je impiorum.

Jednostrano bi zato bilo izložiti obje civitates samo kao religijsko-metafizičke suprotnosti isto tako kao i izjednačiti ih s empiričkim pojavama: crkvom ili državom. Ispravno je: međusobno zahvatanje empiričke i principijelne strane i prema tome se ima opredijeliti njihov sadržaj. Pojam civitas terrena može se prema tome primijeniti na državu tek u toliko, u koliko ona u sebi ostvaruje ili utjelovljuje princip svekolike protivnosti Božje na zemlji; sam pojam pak zahvaća i u nadzemaljski svijet duhova. Civitas Dei: može se nazvati kraljevstvo Kristovo, u koliko se na zemlji nalazi ostvareno u organizaciji njegove Crkve, zajedno s carstvom dobrih duhova i svetaca pod okriljem samoga presv. Trojstva.[28] To bi bila više kao neka prostorna podjela: što sve zahvata jedna, a što druga civitas. Prva je societas hominum secundum hominem viventium sub dominatu angelorum desertorum (XVI/17) t. j. civitas terrigenarum. Druga: civitas coellestis, quae sursum est Jerusalem (XI/7; XI/24). Uvijek treba naglasiti i načelnu suprotnost jednog i drugog carstva, koja ima svoj izvor u spiritualnoj protimbi prema Bogu. Ona se odigrava na psihološkom polju. Volja, koja ne će podložnosti ni pokornosti, niti hoće vječne sreće, nego teži za vremenitom i prolaznom — a tim konačno za svojom propašću — ta zla volja jest onaj formativni elemenat civitatis »hujus saeculi, quae profecto et angelorum et hominum societas impiorum est (XVIII/8; XII/1.). Nije dakle zlo niti u stvorenjima čistih duhova, niti u samom ljudskom biću kao takovom. Sve što je stvoreno dobro je. Zlo je samo negacija dobra. I sama »civitas terrena« kao protutip civitatis Dei i njegove volje, svojim opstankom i svojim djelovanjem pridonosi k raširenju i ostvarenju carstva Božjega. I ona je dužna, da u svojim državnim organizacijama pozitivno unapređuje Božju stvar. U koliko to ne čini pozitivno, čini negativno.[29]

---

[28] Hermelink, n. n. mj. str. 309.

[29] Heretici n. pr. pridonose k tome, da se katolička vjera iskristalizira, ojača i objasni.

Ali zašto »civitas?« Zašto ih A. dovodi u neku vezu i srodstvo s državom? Na to pitanje odgovara Mausbach.[30]

1° Nigdje se, kao u državnom životu, ne razburkavaju dva strasna svojstva: cupiditas i superbia; ako im se čovjek razumno ne odupire, odvode ga od Boga i čine njegovim protivnikom.

2° Stara carstva paganskih naroda, gdje je kod nekih cvalo mnogoboštvo i nemoral, slika su u neku ruku onog pojma, koji A. razvija.

3° Bliži poticaj za sastav ovog djela baš je bilo pagansko hvastanje i shvaćanje političkog rimskog imperija kao nečeg »božanskoga«, a preziranje i omalovažanje kršćanstva, kojemu su ga rimljani suprotstavljali.

Još je jedan prigovor Augustinovim izvodima u djelu »De civitate dei«, na koji se valja osvrnuti. Silno mu zamjeraju, što je državu isporedio s razbojničkom bandom (»grande latrocinium«). Vele: tko je takovu rečenicu u stanju napisati, taj pokazuje, da u državi kao takovoj ne pozna etičke strane, niti da joj pridaje ikakovog etičkog karaktera.[31] Njemu je ona u osnovici, u svojoj biti nešto zloga.

Na stvari je međutim ovo: U 4. knj. gl. 3. postavlja A. tvrdnju, da sama veličina i moć imperija još ne znači srećnu državu. Sreća se ne mjeri po veličini osvojenih zemalja i gradova, nego po tomu, kakovo je unutarnje zadovoljstvo i stanje državljana. Gdje je to zadovoljstvo i blagostanje doista provedeno i gdje se Bogu daje božje, neka vladaju dugo oni, koji su na vlasti. Ali gdje su zli ljudi na vlasti (malorum regnum), nije tako. Oni upropašćuju sebe, a polako i svoje podložne. Sami postaju robovi svojih zlodjela.

Nakon toga počinje glavu 4. (knj. IV.): Remota itaque institia, quid sunt regna, nisi magna latrocinia? što od riječi do riječi znači: »Ako je dakle nestalo u kraljevstvu pravednosti, šta je to kraljevstvo, nego velika razbojnička banda?« Quia et latrocinia quid sunt nisi parva regna? (jer i razbojničke bande, šta su drugo, nego neka mala kraljevstva!)

Ako ćemo pravo — i mi ćemo danas tu rečenicu pripravno potpisati!

Druga je zamjerka ova:

»Sa susjedima se zaratiti, narode, koji nijesu nikakovog povoda dali, upropastiti i podjarmiti iz puke žudnje za vlašću, kako ćeš to drukčije nazvati, nego razbojništvom na veliko?«[32]

---

[30] N. dj. str. 333.

[31] Tako Sommerlad: »Das Wirtschaftsprogramm der Kirche des Mittelalters« kod Mausbacha str. 336.

[32] De civit. Dei knj. IV. gl. 6.

I tu mu rečenicu zamjeraju. Naprotiv valja priznati, da se ni ovoj rečenici ne mora prigovarati. Politiku »zveketanja mačem« osvajanja, zaraćivanja i podjarmljivanja samo iz želje za vladanjem nad drugima — mi odsuđujemo. Ona je uvijek dovodila, jer mora da dovede, do narušenja socijalnog mira i blagostanja u državama. Ona dakle počiva na nemoralnom principu i valja je odsuditi. Ali tim još nitko ne odsuđuje države kao takove, niti dira u njezin prirodno-pravni položaj. Augustin samo pokazuje, kako se loša svojstva u čovjeku: slavičnost, požuda za vlašću i iskorišćivanjem lako razbukte dotle, da dolaze u sukob s principom reda, pravde i mira; dakle u zemaljskoj državi, ako im se ne stavi ograničenje, postaju protivnikom Božje misli. A i ljudi, koji se ne oslanjaju na Boga, redovno idu za tim, da izrabljivanjem i pretjeranim uživanjem u svojoj vlasti, u tom samom zemaljskom sjaju i vlasti nađu svoje potpuno zadovoljstvo. Tako se prilagođuju zemaljskom carstvu, čine nepravde drugima i njih izazivaju na nova zlodjela. No u čitavom tom svom radu i nastojanju, čine i ti ljudi nešta dobra. I kad ratove vode i kad drugima otimaju slobodu: jer i oni teže za nekim mirom. U toj svojoj sferi, prema svojim malim idealima, i oni na svoj način postizavaju i provode dobra djela: misle, a je to put, kojim se ide k cilju. I oni su tek sredstvo u Božjoj ruci. Bilo bi zato nepravedno, veli Augustin, s v e nastojanje ove civitatis terrenae smatrati nevaljalim i zlim. Ono, t. j. ovo nastojanje, za nekim relativnim mirom, jest jedno d o b r o i bez sumnje Božji dar.[33]

Tu Augustin svađa promatranje svega, što opstoji pod jedno gledište ili pod jedan jedinstveni princip, koji se u životu svijeta i svemira očituje u jednoj, vječnoj i nepromjenjivoj volji Božjoj. Jedan je cilj svega stvorenoga: k njemu se sve, svijesno ili nesvijesno, približuje. I oni znakovi nemira i bune, zla i neprijateljstva, što ih cives terrigenae svojom voljom prouzročuju, naći će svoje konačno smirenje u svom konačnom cilju.

Ako se dakle s ovog gledišta promatra ovo isprsavanje ljudske zle volje, iz same požudne strasti za vlašću, nije li razumljivo, da se takav stav označi i jednim jačim izrazom, kao što je izraz »latrocinium«?

Ni ovo Augustinovo mišljenje ob osnovima prirodno-pravnog značaja države, ne puštaju protestantski bogoslovi bez prigovora. Tvrde, da to nije njegovo mišljenje, jer da njemu obitelj nije osnovni elemenat društvene zajednice, niti prvotna shema svakog socijalnog života.[34] Vele, da »concordia« i »pax« kao dva najznačajnija obilježja socijalnog organizma, nijesu vezana uz nju kao naravna svojstva ove osnovne celule. Familija vuče svoju snagu

[33] De civ. Dei knj. XV. gl. 4.

[34] Hermelink n. n. mj. str. 322.

iz svog praizvora, t. j. ex civitate Dei. Red i snaga, što je ima ovaj organizam i ostali slični — to je jedna civitas za sebe, koja ima i suprotne elemente u sebi, u koliko svaki individuum imađe tijelo i dušu. Takovo promatranje stvari zove Hermelink kozmičko-mikrokozmičko. Ono nije drugo, nego jedno nasilno kompliciranje jasnih Augustinovih izvoda, koje sam naveo naprijed. — Osim toga, ono se izdvaja iz čitavog staro-kršćanskog promatranja prirodnih osebina, darova i sposobnosti čovjeka. Odricati Augustinu ispravno poimanje o prirodi čovjeka u koliko je socijalno biće, znači staviti ga u opreku sa čitavom tradicijom do njega, koja je već tamo od vremena apostolskih, a naročito prvih kršćanskih općina nedvoumno jasna. Konačno kad bi ovo tumačenje i primili, ne mora biti ni pogrešna misao, da je sama božja bit kao causa exemplaris svega stvorenoga, izvor ili praizvor svake snage u stvorenim stvarima. Tim još nipošto nije stvorenim stvarima oduzeta ili smanjena p r i r o d n a njihova snaga i osebujnost, koja im je određena njihovim ciljem i uvjetovana njihovom biti.

V. Starokršćanska i patristička nauka o državi.

U osnovnim potezima prikazat ću ovdje u jednoj zaokruženoj formi stanovište, koje je kršćanstvo od svog prvog nastupa zauzelo prema vanjskoj državnoj vlasti, a koje su kasnije naučno razredili veliki crkveni pisci i naučitelji.

U sv. pismu Novog Zavjeta na tri su mjesta zabilježene značajne riječi, koje pokazuju mišljenje Kristovo, odnosno apostola.

a) k o d M t. 22, 21: »Dajte caru, što je carevo, a Bogu što je Božje«. Radilo se o porezu. A radilo se o poštivanju odredbe jedne mrske s t r a n e vlasti, koja je gospodovala Judejom. Ne odaju te riječi nikakove ravnodušnosti, u formi nehaja ili nebrige; one izriču pozitivnu moralnu obvezu.

b) k o d I v. 19, 71: »Ti ne bi imao nikakve vlasti nada mnom, da Ti nije dano odozgo!« Radilo se o nosiocu vlasti i opet strancu u narodu. A radilo se o samom Kristu. On ovdje nedvoumno ističe izvor vlasti, koji je eto, prema kršćanskom poimanju, u Bogu. U tom smislu uči kršćanstvo i danas, da je svaka vlast od Boga.

c) T r e ć a j e r i j e č u D j. A. 5, 29: »Bogu se valja više pokoravati, nego ljudima.« Tu je izrečeno, da je naravni moralni zakon i njegov najbliži glasnik savjest — iznad ljudskih, dakle i državnih zakona.

Nikakvog dakle revolucijonarnog stanovišta ne zauzima kršćanstvo; pa ni prema državi,, koja ga je nemilosrdno zatirala. Svima je kršćanima, kroz puna tri stoljeća krvavog rimskog stava, bila trajno sveta nauka, što ju je razvio apostol Pavao u poslanici Rimljanima (Rim. 13, 1).

Na temelju tih misli patristika je postavila slijedeće principe:[35]

1. Država je institucija po Božjoj volji, dakle jedno visoko zemaljsko dobro, potrebno čovječanstvu. I u stanju »čiste naravi«, dakle kad ne bi bilo došlo do istočnoga grijeha, opstojala bi država. To je izrično učio baš sv. Augustin. Radi grijeha, potrebna je sada koercitivna sila, kojom vlast može, a i mora često da prinudi nepokorne na poštivanje zakona. Država je dakle institucija primarnog prirodnog prava. Ako je štogod posljedica grijeha, onda nije država, nego u najvišem slučaju t. zv. koercitivna vlast, koje možda ne bi trebalo u stanju čiste naravi.[36]

2. Vlast u državi nije od naroda, nego od Boga. Narod samo označuje nosioca. Patristički nazor nije za apsolutističku vlast, iako su crkveni naučitelji bili mišljenja da je u ono doba jedna u jakoj ruci koncentrirana vlast u rimskom carstvu, bila neophodno potrebna. I carska je vlast stegnuta naravnim Božjim zakonom, pa ne smije krnjiti ni stezati ono, što naravno pravo svakomu dopušta i priznaje. Instancija, koja o njima sudi jest Crkva. Njoj se u pitanjima vjere i morala, moraju pokoravati i carevi. Čine li oni to — nema ni Crkva prava, da se miješa i upliće u državne poslove, jer to na nju ne spada.

Odavde se vidi, da je označivanje kršćanskog shvatanja kao »neko tobožnje izručenje države u crkvene ruke« — jedna netačnost. U svijetlu se znanosti i istine ovaj odnos sasvijem drukčije predstavlja. Država, koja zastupa ideju pravde i po njoj upravlja život svojih podanika, imat će u Crkvi uvijek najsnažnijeg pobornika i pomagača. Radi kakove ingerencije u njezine poslove, doista ne treba strahovati. Država je u poslovima, koji se ne tiču vjere i morala, već po shvaćanju sv. Augustina i svih patrističkih učitelju, autonomna.[37] Dakako, da joj je dužnost braniti Crkvu i štititi njezina prava.

3. Niti je nauka crkvenih otaca, niti Crkve, da ova prima i odobrava sve, što sobom nosi pozitivno pravo paganskog svijeta. Sv. Augustin zastupa načelo: ništa ne može biti zakonom, što se ne da dovesti u sklad s naravnim pravom ili izvesti iz vječnog zakona. Ni prama ropstvu, ni prama ratu nije patristika bila ravnodušna. Ako ih nije mogla ukloniti radi onodobnih prilika, nastojala ih je uvijek, kao neka realna zla u životu — ublažiti i olakšati. — Pojedinačni ekscesi ili zastranjenja na račun ovoga načelnog crkvenog stava, ne mogu dokazati niti utvrditi protivnog nazora.

---

[35] Schilling: Die christlichen Soziallehren str. 114.

[36] Ni toga međutim ne prihvaćaju svi bogoslovi. cfr. Schilling: Die Kath. Sozialethik str. 207.

[37] Schilling: Die christlichen Soziallehren, str. 117.

Te su misli prvaci patrističkog doba, pred svima Augustin, predali svome potomstvu. Državna se organizacija kroz cio srednji vijek ravnala po njima — recimo, barem uglavnom. Došli su i dunuli s vremenom drugi vjetrovi — i odnijeli sobom mnogo toga, što je bilo dobro. Ali su prinijeli i novih misli, pogleda i nazora, koji su prihvaćeni i korisno provedeni.

Stav savremene kršćanske nauke prema državi u pojedinostima je izgrađen i usklađen prema socijalnim potrebama, što ih je naše doba sobom donijelo. U osnove nije ni moderno doba moglo taknuti, niti ih uzdrmati.

Mislim da ova razmatranja ne mogu zaključiti zgodnijim riječima, nego onima, što ih je Augustin stavio kao nadgrobni natpis rimskom carstvu, kad je izdisalo:

»Samo ona društvena zajednica (država) može biti sretna, kojoj je zakon — ljubav, a konačni cilj — vječnost!«[38]

Tim je ujedno Augustin označio i program svake prave kršćanske države.[39]

---

[38] Epist. 138, 3 ad Marcel.

[39] Vidi: Dr. J. Ebers: Der Katholizismus und die Wandlungen der Staatsidee, u djelu: »Kath. Staatslehre u. Volksdeutsche Politik«, str. 24.

„Eli, Eli, lamah šabakthâni?"

(Mat. 27, 46. — Mark. 15, 34.)

Dr Janko Oberški.

Sveti evanđelisti Matej i Marko zabilježili su nam među ostalim posljednjim uzdasima Isusa Krista na Križu doslovce u aramejskom jeziku onaj četvrti, gdje Božanski Spasitelj daje oduška najbolnijim svojim čuvstvima i osjećajima boli i zapuštenosti u gorčini svojih muka i prezrenosti na križu. Ove su riječi paralelne s riječima mesijanskoga psalma 21, (22) verz 2. koji glasi: »Bože moj, Bože moj ... zašto si me ostavio?«

Originalni tekst ovih riječi pripada među one biblijske tekstove, kod kojih se kritika biblijskih tekstova običaje ponešto zaustaviti. Kod ovoga teksta nalazimo naročiti povod posebnoj pažnji u razlici, što postoji između teksta riječi Kristovih na križu, i onih u psalmu 21, (22,) verz 2., kako ih nalazimo u hebrejskom originalnom tekstu ovoga mesijanskoga psalma, kojima su pendant riječi Kristove na križu. Isporedimo li naime tekstove obaju evanđelista Mateja i Marka, koji su nam zabilježili aramejsku pronuncijaciju pomenutog uzdaha Kristova na križu, opažamo, da evanđelisti upotrebljavaju za oznaku pojma »ostavio« aramejski glagol שְׁבַק (šebak), i to u 2. l. sing. muškoga roda glagolske forme peala spojen s imeničkim sufiksom za glagolske oblike za 1. lice singulara kao objektom נִי = »mene«, »me«, — dakle שְׁבַקְתַּנִי (šebakthâni) = ostavio si me. U psalmu pak 21, (22,) 2. nalazimo za pojam »ostavio si me« hebrejsku riječ עֲזַבְתָּנִי, koja dolazi od glagola עָזַב, te znači isto tako »ostavio je«, a ovdje stoji u 2. licu singulara muškoga roda glagolske forme kala, spojen s imeničkim sufiksom 1. lica sing. muškoga roda za glagolske oblike נִי - = mene, me, — dakle עֲזַבְתָּנִי (azabtani) = ostavio si me. Na osnovu toga drže neki kritici biblijskih tekstova vjerojatnim, da je Krist na križu također upotrijebio originalni izraz עֲזַבְתָּנִי (azabtani), nego li aramejski שְׁבַקְתַּנִי (šebakthani).

Taj bi dakle uzdah prema hebrejskom tekstu psalma 22, 2. glasio doslovce ovako: אֵלִי אֵלִי לָמָה עֲזַבְתָּנִי -

Za ovima, koji drže da je kritički opravdano čitanje prema hebrejskom originalu, povodi se i pjesnik Kranjčević, koji je svojoj jednoj pjesmi također stavio napis: »Eli, Eli, lama azavtani«. Pitanje je sada, čije mišljenje kritički opravdanije.

I. Oni, koji drže vjerojatnijim, da je Krist upotrijebio izraz עֲזַבְתָּנִי (azabtani), nastoje svoje mišljenje opravdati ovim razlozima.

1. Imade nekih kodeksa zapadnjačkih, koji su karakteristični po ovoj svojoj varijanti, da mjesto izraza »sabakthani« imadu čitanje bliže izrazu »azabtani«. Tako uvaženi kritici biblijskih tekstova Westcott-Hort nalaze pored grčke transkripcije ovih riječi: „ἠλεὶ ἠλεὶ λεμὰ σαβαχθανεί“; (Mat. 27, 46.) ili ἐλωΐ ἐλωΐ λαμὰ σαβαχθανεί (Mark. 15, 34.) u zapadnjačkim nekim kodeksima varijante sa transkripcijom „ζαφθανεί“. Tako na pr. za Mat. 27, 46. najpoznatije su ove varijante:

a) Varijanta H (Textus Westcott-Hortianus): ἐλωὶ ἐλωὶ λεμὰ σαβαχθανεί;

b) Varijanta R (Textus Weymouth, The Resultant Greek Testament) imade: ἠλί, ἠλί, λεμὰ σαβαχθανεί;

c) Varijanta W (Textus Weiss, Das Neue Testament) imade: ἠλεὶ, ἠλεὶ, λεμὰ σαβαχθανεί;

d) Varijanta hr (Tekst s varijantama marginalnih bilježaka zapadnih kodeksa) imade: ἠλεί ἠλεί λαμὰ ζαφθανεί;

2. Za Mark. 15, 34. imade pak pored gore navedenog teksta također kodeksa s varijantama:

a) T (Textus Tischendorf-Gebhardt, Novum Testamentum Graece ex ultima Tischendorfii recensione), koja glasi: ἐλωΐ ἐλωΐ λεμὰ ζαφθανεί;

b) S (Textus Sixtinus), koja glasi: »heloi heloi lammasabaktani.«

Oni dakle, koji se upiru na varijantu Mat. 27, 46. pod d), te Mark. 15, 34. pod a), zaključuju da je opravdanije čitanje „ζαφθανεί“ i prema tomu vjerojatniji originalni tekst עֲזַבְתָּנִי (azabtani), nego li שְׁבַקְתַּנִי (šebakthani), jer se podudara sa originalnim hebrejskim tekstom u psalmu 22, 2.

3. Pristaše mišljenja, da je Krist upotrijebio izraz עֲזַבְתָּנִי (azabtani) opravdavaju nadalje svoje stajalište predmnijevom, da je Krist na križu po svoj prilici tiho molio psalme, naročito ovaj mesijanski, u kojem su tako zorno proročene i ocrtane njegove boli i zapuštenost na križu. Kad je pak došao do ovoga mjesta, da je njegov vapaj postao glasan. Prema tomu, kad bi Krist molio taj psalam, jamačno da ga je molio prema hebrejskom tekstu. Za hebrejski tekst da nadalje govore i druge riječi u kontekstu, naročito riječi ἠλεί, ἠλεί, koje su transkripcija hebrejskoga: אֵלִי (eli) = Bože moj; osobito pak ona čitanja koja imadu λαμά, bliža su hebrejskom originalnom izrazu u pomenutom psalmu, koji glasi לָמָה (lamá), nego li aramejskom לְמָה (lema) = zašto.

II. Pored svega toga ipak se čini, da navedeni razlozi nijesu dosta jaki, da kritički utvrde potpunu sigurnost čitanja izraza עֲזַבְתָּנִי (azabtani), nego izgleda, da su mnogo jači razlozi, koji opravdavaju kritičku sigurnost čitanja izraza שְׁבַקְתַּנִי (šebakthání). Prema tomu bi čitav tekst ovoga uzdaha u aramejskoj rekonstrukciji glasio ovako: אֱלִי אֱלִי לְמָה שְׁבַקְתַּנִי

Razlozi, koji opravdavaju ovakvo čitanje, jesu poglavito ovi:

1. Općenito su u kritici zajamčena, kao sigurno utvrđena ona čitanja, koja su po svom obliku bliža aramejskom izgovoru, nego li hebrejskomu, kakav nalazimo u psalmu 22, 2.

2. Aramejsko čitanje utvrđuje i suglasje obaju evanđelista Mateja i Marka, koji obojica uzimaju izraz *σαβαχθανεί* kao transkripciju za שְׁבַקְתַּנִי (šebakthání). Ne smeta ni to, što se razlikuju čitanija *λεμά* i *λαμά*, jer jedna i druga transkripcija može važiti za aramejski original לְמָה (lemá), budući da aramejski poluvokal što ga označuje pomično ševa ispod slova lamed (לְ) može u izgovoru biti nalik na kratko *a* ili kratko *e*.

3. Za aramejski izraz vojuje nadalje kao znatan dokaz i tekst sirskoga prijevoda, koji najprije navodi te riječi u sirskoj transkripciji aramejskoga izgovora, a zatim ih razjašnjuje sirskim prijevodom, koji se veoma malo razlikuje od rekonstruiranog aramejskog originalnog izgovora.

Sirski tekst toga mjesta glasi evo ovako: »El, El, lemóno, šabaktoni«.

Zanimivo je, da sirski tekst nadodaje ovomu točan sirski prijevod riječima: »Aloh, Aloh, lemono šebaktoni«.[1]

Prema tomu izgleda, da je onaj prvi tekst donekle sirska transkripcija aramejskoga, kojoj je prevodilac smatrao potrebnim za točno razjašnjenje nadodati sirski prijevod.

Nema sumnje, kad bi se radilo o hebrejskom originalnom citatu, ne bi u sirskoj transkripciji bilo: »šabaktoni«, nego »azabtoni«.

4. Naposljetku i ta okolnost, što je Isus Krist uopće govorio aramejskim jezikom, koji je u njegovo doba bio pučki jezik kod Židova, utvrđuje nas u mišljenju, da je najnaravnije, te je i ovaj puta govorio aramejskim jezikom: dakle ne »azabtani«, nego »šabaktani«.

Istina, ni jedan ni drugi tekst ništa ne mijenja na smislu, jer oba izraza označuju sasvim isti pojam: onaj prvi za hebrejski, a drugi za aramejski jezik.

Stoga bilo kako mu drago, s dogmatskoga stajališta može da bude sasvim svejedno, koji je tekst, jer jedan i drugi jednako znači: »Bože moj, Bože moj, zašto si me ostavio?«

---

[1] Zbog tehničkih poteškoća nažalost nije mi moguće navesti tekst u sirskom jeziku, nego ga navodim samo u transkripciji.

Požari Zagreba XVII. i XVIII. stolj.

Priopćio **dr. Ljudevit Ivančan.**

Poznato je, da je g. 1553. zagrebački prepozit Pavao Zondi utemeljio u Bolonji zavod za uzgoj višjega klera Ugarske, s kojom je u ono doba bila spojena Hrvatska kraljevina. Taj zavod zamislio je osnovati Zondi, dok je bio, prem zagr. kanonik, još u Rimu, te vršio službu penitencijara. Tamo se je Zondi sklonio za vrijeme borbe o prijestolje, između Ferdinanda i Zapolje. Boraveći Zondi u Rimu u prvoj polovini XVI. stoljeća vidio je, da je Ignacij Lojola g. 1541. dobio dozvolu od sv. Stolice, da utemelji germanski kolegij za uzgoj klera, poznat pod imenom »Collegium germanicum,« u kojem ga je poduzeću živahno podupirao kardinal Ivan Moroni, a taj je poznavao prilike u Njemačkoj, buduć je bio dulje vremena papinski legat onih krajeva, te zajedno sa Ignacijem uvidio, da se je protestantski pokret u Njemačkoj s velikoga dijela zato tako brzo širio po Njemačkoj, jer je tamo u ono doba manjkalo učenoga i oduševljenoga klera, da suzbija protestantizam. — Zagrebački prepozit, koji je već g. 1524. bio zagr. kanonik, sklonio se je u Rim, da izbjegne grozotama građanskoga rata, koji se je u Hrvatskoj vodio radi borbe o prijestolje, pak videći, da Ugarskoj, s kojom je bila spojena i Hrvatska, prijeti ne samo protestantska, nego i turska pogibelj, treba također naobraženi kler, počeo se je baviti mišlju, da i on utemelji sličan zavod germanskom kolegiju, dakako samo u skromnijim dimensijama, barem za početak, stoga i piše u svojoj zakladnici: Considerantes quanta esset in regnis Hungariae et Sclavoniae virorum doctorum, quorum prudentia, eruditione, consilioque res divinae, quam humanae rite gubernarentur, administrarenturque, raritas et penuria, stoga utemeljuje u Bolonji zavod za uzgoj klera, Ugarske i Slavonije, kako se je u ono doba današnja Hrvatska zvala.[1] G. 1578. utemeljen je ponajviše nastojanjem Isusovca Stjepana Szanta Aratora za pape Grgura XIII. »Collegium Hungaricum« ali pošto je taj zavod skoro propao, to je g. 1580. 13. IV. bulom »Ita sunt humana« ugarski kolegij spojen sa germanskim, pak se od toga vremena zavod za uzgoj klera zove »Collegium germanico-hungaricum«, a buduć je Zondi osnovao sličan zavod u Bolonji, te brigu i upravu ovoga zavoda predao zagr. Kaptolu, to su najvećma Hrvati zagrebačke biskupije u taj zavod primani i tamo se uzgajali, a u mnogo manjem broju su se ondje naobražavali Mađari.

Rektori toga zavoda bili su redovito kanonici zagrebačkoga Kaptola, pak su umah u početku počeli pisati kroniku bolonjskoga zavoda, u koju su sa rijetkim iznimkama, skoro svi rektori, počam

---

[1] Vjesnik kr. zem. Ark. g. 1912.

od g. 1553. do ukinuća zavoda po kralju Josipu II. u drugoj polovini XVIII. stoljeća u tu kroniku bilježili događaje, tičuće se zavoda, kao i ostale zgode crkvene i svjetske povjesti. U toj se kronici nalaze opisani događaji, koji se ne nalaze nigdje drugdje zabilježeni, naročito, što se tiče bojeva zagr. Kaptola sa Turcima u okolici Siska, pak je taj kodeks važan izvor za prilike XVI. do XVIII. stoljeća. Taj kodeks ima naslov iz kasnijega vremena: Chronologia Illustrissimi Collegy Illyro-Hungarici Bononiae fundati, ab anno 1553. per Reverendissimos Dominos Rectores compendioso ac brevi calamo rerum memorabilium notitiam exhibens, in aliquibus Collegium respicientibus lectu necessaria. Na prvoj stranici toga kodeksa je napisano rukom književnika Ivana Kukuljevića:

»Ovaj veoma važan rukopis, došo je po zaostavčini glasovi-»toga kanonika Baričevića u ruke pokojnoga kanonika Mravinca, a »po ovom u zbirku kanonika Guglera, koj ga meni predade s do-»zvolom predati ga s ostalom mojom književnom sbirkom, narod-»nomu muzeju u Zagrebu dne 25. XI. 1868.

»Ivan Kukuljević, m. p.«

Danas se taj kodeks nalazi u arkivu jugoslavenske akademije u Zagrebu pod signaturom IV, c. 8. jer ga je Kukuljević uz ostalu svoju zbirku knjiga i rukopisa njemu prodao.

Brdovački župnik Baričević, koj je svojedobno iz kapt. arkiva posudio taj kodeks, da ga proučava, jer se je bavio pisanjem knjiga, nije se za života pobrinuo da označi, kako taj kodeks spada u kapt. arkiv, pak je nakon njegove smrti došao u ruke kanonika Mravinca a nakon smrti ovoga dospio je u ruke nasljednika kanonika Guglera, koj u mjesto, da ga vrati onamo kamo spada, najme u kapt. arkiv, zadržao ga je kod sebe, te ga je njekom zgodom tamo opazio Kukuljević i videći nebrigu kanonika za tako važan kodeks, si ga je posudio a zatim zaboravio vratiti, jer ne mogu vjerovati, da ga je mogao Gugler predati Kukuljeviću, da ga tobože predade narodnom muzeju. Kada je potonji trebao novaca za kauciju svoje kćeri, koja se je udala za vojničkoga satnika, prodao je taj kodeks uz razne druge knjige i arkivalije za 20.000 forinti arkivu jugosl. akademije. Svakako je to bolje, nego li učini njegov sin Milutin, koji je mnoge knjige i arkivalije po ocu sabrane darovao nekom mađarskom učevnom zavodu. U akademskom arkivu već preko 60 godina čuva se brižno taj kodeks, čiji sadržaj je tek rijetkim sretnicima poznat.

Pošto je taj osobito za crkvenu povijest zagr. biskupije i kulturne prilike onoga vremena znameniti kodeks samo u jednom primjerku poznat, a nije isključena mogućnost, da prigodom kakovog požara postrada, te i propadne, to sam ga ja u tri primjerka otipkao i nekim knjižnicama predao, prem je bilo nekoliko riječi, koje

nisam mogao odgonetnuti radi lošega pisma nekih rektora, a niti poznati stručnjaci nisu mogli te riječi pročitati.

O bolonjskom zavodu je profesor Klaić napisao opširnu monografiju u Vjestniku kr. zem. arkiva,[1] a prije svoje smrti rekao mi je, da ima za štampu priređen i drugi dio te rasprave, pak bi bilo poželjno da nasljednici literarne imovine pokojnika i drugi dio opisa bolonjskoga zavoda publicirati dadu.

Među ostalim vijestima, koje sadržaje bolonjska kronika upisani su neki požari grada Zareba XVII. i XVIII. stoljeća pak pošto neki od njih još nisu publicirani ili tek u kratkom izvadku, a sadržavaju dosta detaljnih podataka o pogorjelim zagrebačkim crkvama, samostanima, biskupskom dvoru, kanoničkim kurijama, javnim i privatnim zgradama, držim da će biti interesantno priopćiti točne prepise o nekim požarima, koji su opisani u bolonjskoj kronici, kao što i u nekim drugim spisima starijega vremena.

Prvi požar upisao je u bolonjskoj kronici kanonik, rektor AndrejOtavcij (Ottavcius), koji je bio zagr. kanonik od g. 1622. do 1635. kada je umro. Taj je učio naprije u Beču filozofiju, zatim u štajerskom Grazu, kamo je odredbom zagr. kaptola premješten, da tamo uči teologiju. Kanonikom je postao g. 1622.[2] a bolonjski rektor je bio od 16. X. 1624. do 28. XI. 1628. U kronici je napisao osam listova raznih bilježaka, tičućih se najvećma zavoda, i svoju autobiografiju. Došav u bolonjski zavod našao je tamo rektora Ivana Filipčića sa jednim tek alumnom Matijom Lucinićem. Od svih njegovih bilježaka je najzanimivija ona, koja opisuje požar Zagreba od 27. Maja g. 1624. Ovaj požar je opisao i Vinković, koji se opis može čitati kod Farlatija.[3] Ali taj malo drugačije opisuje taj događaj. Otavcijev opis glasi:

»Conflagratio quae contigit Anno 1624. 27. Mai hora noctis fortasis undecima vel duodecima. Tanta fuit eo tempore per totam Sclavoniam siccitas, ut pascua et herbae solis ardoribus exustae vix ad alenda pecora suffecerint. Campi ac agri, nimio aestu decocti, vix aliquam spem messium futurarum pollicebant. Litatum fuit saepius, pluresque habitae processiones, quibus iratus Deus placaret; tantamque siccitatem in roren gratiosissimum commutaret. Die preadicto qui fuit feria 2. Pentecostes, (familiae meae luctuosa sane ex sepultura et obitu Amici post mortem et colendi Adm. Rdi. Stephani Medak Praepositi Chasmensis et Canonici Zagrab) instituae fuerunt publicae orationes, ad arcem Divi Joannis in nova villa, decantatis ad finem praedictum ss. Lythanys, sacrificiisque, peractis coelum nubibus obduci, futuraeque pluviae Praenuntius imber gustator cadere conspiciebatur, duravit ista temporis vicissitudo varia vesperum usque, quo ad tonitrua cum

[2] Act. Cap. ant. fasc. 104. nr. 5.

[3] Illyr. sacr. T. V. p. 558.

variis terribilibusque, corruscationibus horrorem extraordinarium hominibus incutere videbatur. Nona fuerat audita, quando ingenti cum fragore et fulgure emissum desuper fulmen Ecclesiae tectum petyt quod cum tetigisset ardentes carbones ac scintillas ex se emisisse fuerat visum. Duas circiter horas ignis latuit, sed cum altissimo sopore cuncti prenerentur, ignis in auras erupit, vehementior, eius violentia per totum Capitulum et civitatem carbones adhuc ardentes deportabat. Actum fortasse tum temporis fuisset de universis aedibus, nisi Deus ter opt. max. ventorum impetum coruisset, qui post meridiem usque ad ipsam flammam saeviebant. Medium jam tectum fuerat igne consumptum, cum Rdissimus D. Petrus Domitrovich Eppus Zagrabiensis gravissimo sese exponens periculo templum ingreditur, et inter tot discrimina ultimis se casibus obyciens ad tabernaculum accurrit ubi Sacratissimum Eucharistiae sacramentum fuit semper, quod ipse utraque manu apprehendens imperteritus summa cum veneratione ac nostrum omnium admiratione eripuit, quod ad Eccliam Divi Francisci postea fuit dlatum. Non multum post fornix Sanctuary magno fortassis pondere lignorum ac trabium ardentium quassata corruit, cum paulo antea Adm Rdus Petrus Kupresz affixa penes altare majus hinc inde tapetia deponeret sub ipso ruinae periculo constitutus.

Exurunt nobilissima altaris antipendia, Altare celeberimum in favillas redactum, campanae liquefactae, excidium extremum imminebat Eccliae ob pulveres tormentarios qui supra Sacrarium conservabantur. Summa tamen industria D. Simon. Bratulich, (to je bio nećak nekadanjeg zagr. biskupa Šimuna Bratulića, a tadanji prepozit bl. Dj. Marije na Kaptolu), et Andreae Draganich per medias flammas dicti pulveres exportati, timorem incussum diminuerunt.

Cum Ecclesia tota Arx conflagravit, maxima cum iactura rei domesticae Rmi. Eppi supra memorati.

Hac calamitate inflicta, necdum tamen animi Antistitis et Canonicorum consternati Divina officia statim die sequenti in aede Divi Francisci redintegrata, translata postmodum ad planum Divae Virginis conservandam. Rdissimus Praesul cum et non daretur habitationis in exustis parietibus, copia, vacantem domum maioris Praepositurae habitandam occupavit, in qua multa consilia de restauranda fabrica sunt habita.

De modo tegendi diversae ferebantur opiniones, vicit ea quae postmodum negocium deduxit in effectum; Exiguo temporis spacio tot trabes succisae, tanta lignorum copia devecta, ipsa denique machina ingens sub tecto brevissime, unius circiter plus minus anni spacio collocata.[4]

---

[4] Chron. bonon. pag. izvornik str. 117. tipkopis str. 112.

Na povratku sa bolonjskoga rektorata je Andrija Otavcij još dulje vremena u zagr. kaptolu živio, službu ravnatelja pravda, (director causarum), vršio te umro g. 1636.[5]

Drugi veći požar grada Zagreba bio je 28. Maja 1645. za biskupovanja Martina Bogdana, (1643.—1647.). Taj požar nije opisan u bolonjskoj kronici, već se nalazi prema izvješću Đure baruna Ratkaja kod Farlatija[6] te glasi kako slijedi:

»Eadem basilica S. Stephani, quae ante annos unum et viginti de caelo tacta non levem ruinam, et plurimum vitii fecerat, vix in pristinum statum restituta fuerat, cum iterum ejus restaurandae ac resarciendae necessitatem nova et gravior calamitas attulit. Anno igitur 1645. IV. Kal. Aprilis, sub horam decimam noctis, incendium in civitate montis Graecensis, nescitur unde ortum, postquam multa urbis aedificia conflagrassent in aream Capitularem, et arcem Episcopalem, vento impellente illatum, tum plures Canonicorum aedes absumpsit, tum basilicae itemque palatio Episcopali magnam vastitatem intulit. Prima cura Episcopi et Canonicorum versa est ad restaurandam basilicam, et praesertim tectum reficiendum, quod ventos pluviasque defenderet, ne formicem, totumque aedificium labefactarent. Verum quantalibet celeritate et sollicitudine adhibita, tectum antea confieri non potuit, quam fornix imbrium ac tempestatum labe tabescens corruerit: et odaeum, organum, solium Episcopale, subsellia Canonicorum, et aliquot aras ingenti ruina oppressit, diruit, confregit ut tradit Georgius Ratchajus: Fornix multis imbrium, pluviarum, ventorumque impulsibus labefactatus, cadenteque, cui innitebatur, columna, eo corruit detrimento, ut chorum, Episcopi thronum, quinque sub choro aras, stallos sinistrae partis dimidios, et quod sine animi dolore, dici nequit, nobilissimum, multorumquee millium organum, omnia veteris magnificique operis, oppresserit, comminuerit. Architectis igitur, fabris, operariis magna mercede undique accitis, intentiore cura, operaque nunquam intermissa laboratum est ut quam celerrime posset et fornix, et tectum, et cetera omnia, quae vel ignis absumpserat, vel fornix contriverat, in integrum restituerentur. Episcopus vero postquam palatium episcopale restaurasset, aere suo tum odaeum, tum organum refecit, ut versiculi ibidem inscripti declarant:

Osvaldi sternit fornix chorum, et organa Lucae,
Bogdan Martinus Praesul utruque locat.

U doba kanonikovanja Levakovića (1638.—1640.) koj je opisao zagr. katedralnu crkvu, pak do konca god. 1800. dijelilo je srednju, od sjeverne i južne lađe devet stupova sa svake strane. Levaković

[5] Act. Cap. f. 104. nr. 4.

[6] Illyr. sacr. V. 580.

piše: »Ad Aquilonem sive latus Evangelii sunt columnae novem, a cornu Epistole sive ad meridiem totidem«. Na Klobučarićevom tlorisu katedrale imade također urisano sa svake strane srednje lađe po devet stupova. U XIX. stoljeću, sve do restauracije katedrale pod konac XIX. stoljeća pak do danas su na svakoj strani srednje lađe samo po sedam stupa, imade ih dakle dva manje, a to stoga, jer su između petim i šestim, te šestim i sedmim u potonje doba, valjda u drugoj polovini XV. stoljeća podignuta dva nižja stupa sa svake strane srednje lađe, da se na njima podigne sa strane Evanđelja pjevalište i prostor za orgulje, a sa strane Epistole bogomolja ili loža za biskupa, da u njoj može prisustvovati službi božjoj u katedrali. Dokaz za ovu moju kombinaciju je gori navedeni napis: »Osvaldi sternit fornix chorum, et organa Lucae«, koji je napis stavljen nakon reštauracije srušenoga svoda i orgulja. Kada je srušeno pjevalište i uklonjene orgulje, koje su još tečajem XIX. stoljeća, sve do 1879. služile za redovitu porabu službe božje (dočim su se velike orgulje rabile tek na najveće blagdane), a podjedno kada je odstranjena biskupska bogomolja, prestala je potreba onih kasnije sagrađenih stupova, koji nisu imali konštruktivnu svrhu gradnje katedrale, te od toga vremena imađe svaka strana srednje lađe samo sedam stupova. Ovaj opis stupova srednje lađe bio je potreban, da se bolje razumio bude sam nacrt Klobučarićev, sastavljen u drugoj polovici XIX. stoljeća.

U sredini srednje lađe šest kurentnih hvati od glavnoga ulaza bio je oltar sv. Mihalja arhanđela. Kod ulaznih vrati s desne i lijeve strane u duljini jednog i pol hvata bili su smješteni kameni u kojih posudama se je nalazila blagoslovljena voda. Treći kamen sa posudom za blagoslovljenu vodu, nalazio se je u sredini srednje lađe 12 hvati udaljeno od glavnoga ulaza. Od ulaza 17 hvati kurentnih udaljeno, nalazilo se je osam stupova u promjeru od tri stope (oko 50 centimetara) koji su sa jedne strane podržavali svećenički kor. Ovi su stupovi u jednakim razmacima bili razmješteni kroz sve tri lađe. Dva hvata prema iztoku bilo je smješteno na ogradnu, valjda drvenu stijenu, koja je štitila svećenički kor od propuha, pet žrtvenika, od kojih je onaj u sredini srednje lađe bio posvećen sv. Križu, te je bio namješten iza biskupskoga faldistorija, dočim je ovomu na strani Epistole bio oltar sv. Jeronima, a oltar 40 hiljada mučenika južnije od prijašnjega; sa strane Evanđelja oltaru sv. Križa bio je oltar sv. Franje Serafinskoga, a njemu na sjever oltar sv. Doroteje. Između 5, 6, i polustupa u srednjoj lađi bio je kor kanonika i ostaloga katedralnoga svećenstva, naročito prebendara i klerika. Sa strane Epistole, a na desnu stranu biskupskoga faldistorija, bila su mjesta zagr. prepozita, kantora, Arhiđakona: katedralnog, komarničkog, kalničkog, čazmanskog, varaždinskog, kustosa i ostalih kanonika t. zv. »simplices Canonici« prema dobi imenovanja. Sa strane

Evanđelja, odosno sa lijeve strane biskupskoga faldistorija, imali su sljedeći kanonici svoja mjesta ili stalla: lektor, čazmanski prepozit, Arhiđakoni: dubički, gorički, vaškanski, bekčinski, vrbovački, kanonik magister senior, ostali simplices kanonici. Zatim su slijedili prebendari, a možda i klerici u koliko je bilo mjesta u klupama. U pokrajnoj lađi do sakristije bili su oltari Svih Svetih i Pavla Apostola dočim je na onom mjestu, gdje još danas opstoji oltar sv. Ladislava i u Levakovićevo doba opstojao oltar posvećen istome svecu. U južnoj lađi bili su oltari sv. Kuzme i Damjana a uz južnu stijenu sv. Magdalene, dočim je na istom mjestu gdje danas opstoji oltar bl. Dj. Marije i u Levakovićevo doba bio oltar posvećen bl. Djevici. Oltari sv. Ladislava bl. Dj. Marije u pokrajnim lađama, te onaj sv. Petra i Pavla, koj je nekoč bio u sakristiji, su najstariji, jer je nje već biskup Timetej posvetio g. 1275. i 1284.[7] Polustupovi među današnjim petim i šestim te šestim i sedmim stupom danas više ne opstoje, ovi su uklonjeni pod konac XIX. stoljeća, kada je po graditelju Bollè-u katedrala reštaurirana, dočim su sjedala klera uklonjena g. 1800. za reštauracije biskupa Vrhovca, koj je još ostavio pokrajni kor i biskupsku bogomolju. Kod sedmoga stupa, bile su tri skaline kojima se je išlo u onaj prostor gdje se danas nalaze sjedala za kanonike, prebendare i klerike. Taj se prostor danas nazivlje presbiterij, prem je veoma neshodan za kor klera, buduć je radi bojadisanih prozora mračan, pak skoro uvijek mora razsvjetljen biti, a kada istočni i sjeverni vjetrovi pušu, veoma je osjetljiva zima, buduć su bojadisani prozori jednostavni te slabo ili nikako odoljevaju propuhu. Ovaj je prozor bio presbiterij do g. 1800. kada je biskup Vrhovac dao prenesti svećenički kor iz sredine srednje lađe u prostor današnjega presbiterija, gdje imade pet visokih gotskih prozora, koji su možda za vrijeme biskupa Vrhovca dvostruki bili a u vrijeme nadbiskupa Haulika izmijenjeni bojadisanim jednostavnim prozorima. Do godine 1800. bila su u tom prostoru dva pokrajna oltara, sa strane Evanđelja oltar Zadnje večere, a sa strane Epistole oltar sv. Luke, pred tim žrtvenicima bila je niska ograda. Po prilici dva hvata istočnije od te ograde bio je veliki žrtvenik, koj je tamo stojao do reštauracije koncem XIX. stoljeća. Taj prostor je ujedno bio opredijeljen za biskupske grobnice sve do najnovijega vremena. U vrijeme Levakovića bio je na strani Evađelja uz veliki oltar na stijeni prigrađen tabernakul, tako zvani »Sacramentshäuschen« kakovi su bili u običaju u srednjem vijeku, te ih još danas imadu neke crkve za uspomenu sačuvane.[8]

Nakon ovako opisanoga tlorisa po Levakovićevom opisu i nacrtu geometra Klobučarića, može se kombinirati, da se je valjda

[7] Tkalčić, Mon. Civ. Zagr. Tom. I. pag. 51. 53. 57.

[8] Farlati, Illyr. sacr. V. 337.

od velikih kiša i vlaga nepokrivene još od požara g. 1645. crkve, srušio peti stup koj dijeli srednju od sjeverne lađe katedrale, te stoga slomio i svod crkve, i uništio mali pjevački kor, orgulje pet oltara i neke kanoničke klupe. Uništeni su po svoj prilici oltari u blizini petoga stupa sa sjeverne strane srednje lađe, a to su bili oltari sv. Pavla, Franje Serafinskoga, Svih Svetih, sv. Doroteje i sv. Križa.

Prigodom požara g. 1645. pogorila je i kaptolska vijećnica, pak jerbo se u savezu sa pogorjelom vijećnicom nalazi u kaptolskom arkivu, veoma zanimiv spis o popravku iste, to držim da je umjesno o njoj nešto progovoriti.

U prijašnja vremena je zagr. Kaptol svoja vijećanja, kao i sve poslove, koje je obavljao kao locus credibilis, obdržavao u nutarnjoj sakristiji katedrale, kako to dokazuju mnogobrojni spisi u kaptolskom arkivu, koji obično počimlju sa poznatom formulom« »Nos Capitulum capitulariter in interiori sacristia ad sonum campane congregati etc.[9] »Interior sacristia« bio je onaj dio današnje sakristije katedralne crkve, gdje se danas nalaze ormarići prebendara, koji je dio sakristije u doba prije restauracije katedrale g. 1879. i sljedećih godina, bio zidom odijeljen te imao samo jedan ulaz iz vanjske sakristije. U tu nutarnju sakristiju koja je bila nižja od razine vanjske sakristije unilazilo se je kroz tri stepenice, tamo se je nalazila riznica i u tom su se prostoru obdržavale kaptolske sjednice i vršili oni javni poslovi, koji su se ticali prenešenoga kaptolskoga djelokruga »locus credibilis«, tamo su se pečatile javne isprave i t. d. Još danas živi tadanji prebendar, koj je ujedno bio sakrista i kaptolski arkivar u osobi kanonika Antuna Starca, koji je g. 1879. kada je počela poslednja restauracija katedrale, riznicu »de sacristia interiori« prenašao u prostoriju prvoga kata, gdje se riznica danas nalazi, nakon što je iz gornje prostorije nadzirao prenos staroga kaptolskoga arkiva i spise spadajuće na »locus credibilis«, koji su se do g. 1879. nalazili u onoj prostoriji, gdje je danas riznica. Arkivi su prenešeni u tada praznu kuriju broj 4. a g. 1887. u bivšu lektorsku kuriju br. 27, gdje se još danas noviji arkiv počam od g. 1800. čuva, dočim je sav stariji arkiv predan u pohranu na 50 godina kr. zem. arkivu u zgradi sveučilištne biblioteke.

O gradnji kaptolske vijećnice, koju su u staro doba zvali, »domus communis Capituli« a Krčelić ju zove »domus pro tractandis negotiis« poznati su sljedeći podatci, koje spominje Krčelić. Pod konac XVI. stoljeća nastala je neka prepirka između kanonika Martina Košutića te lektora i biskupskoga vikara Stjepana Budovcija, kojom prilikom se je prijašnji drzovito ponašao prema potonjemu, uslijed čega je biskup Nikola Zelnicej (1598.—1602.) izdao

[9] Tkalčić, M. C. Z. Tom. II. p. 318. 382.

slijedeću konstituciju, koju Krčelić ovako priopćuje: »Nicolaus III. Zelniczey aliter Stepanich Episcopus illico post consecrationem, confabulationes omnes, in templo et sacristia Canonicis vetuit, cum sit domus orationis, qui et citationes, ante in Ecclesia usitatas prohibuit; et quarumpiam causarum, in sacristia decisionem et judicia, cum templa non essent Curiae, sed Asyla. Quare in Capitulari Area, prope tiliam pro tractandis negotiis domus extructa est.«[10]

Mislim da se može vjerovati ovom Krčelićevom podatku, jer ga od toga događaja dijeli jedva 140 godina.

Vijećnica koju je Kaptol po Krčelićevom navodu sagradio oko g. 1600., koje se svi mi stariji ljudi još sjećamo, a i slike, koje o njoj još postoje dokazuju, da je to bila građevina iz početka XVII. stoljeća. Nakon obstanka od kojih 45 godina i ona je postradala prilikom požara 29. Marta 1645. tako da nije bila uporabiva. U kaptolskom arkivu opstoji spis sljedećega sadržaja, koji je u svezi sa požarom:

»Anno 1645. die prima Aprilis Venerabile Capitulum Ecclesiae Zagrabiensis, numero frequenti congregatum, domum suam communem incendio vastissimo una cum toto fere Capitulo ac Civitate Zagrabiensi, nec non Ecclesia Cathedrali Sancto Stephano Regi dicata, et Arce Episcopalis residentiae, conflagratam, Reverendo Domino Nicolao Dyanesevich, Custodi et Canonico Ecclesiae zagrabiensis, reparandam ipsius expensis tradidit et assignavit atque vita ipsius durante possidendam cum omnibus suis pertinentys, et inhabitandam contulit et donavit, post mortem autem ipsius ad idem gratis redeat et devolvatur, idque ex eo, quia idem Venerabile Capitulum praemissae domus Reparationem minus invigilare potuisset et voluisset, ex quo eidem Domus DEI, Cathedralis nempe Ecclesia tegeda et reparanda fuisset. Si tamen memorati Domini Custodis Vita sese ad viginti annos non extenderet, extunc in sortem refusionis expensarum in memoratam Domum factarum quotquot anni â dato praesentium ad viginti complendos desiderarentur, tot et singuli eorum pro florenis hungaricalibus duodecim computabuntur, et de eisdem praescripto Domino Custodi disponere licebit, nec ante depositionem talis pecuniae, quantacumque ea foret, idem Venerabile Capitulum valebit Legatarios praeinserti Domini Custodis ex eadem Domo eyicere. Licebit similiter eidem Domino Custodi Boltam, et officinas eiusdem Domus opificibus, et alys quibus placuerit ipsi locare, et censum pro ipso usu abysdem percepto convertere. Si tamen Mercator Generalis, qualis in Transactione cum Civitatensibus specificatur, per Venerabile Capitulum conduceret, extunc praescriptam Boltham liberum erit Venerabili Capitulo tali Mercatorj locare, et pro ipso censum ab inde

[10] Krcs. Hist. E. Z. Tom. I. p. 314.

proveniens usurpare et convertere. Domus autem praescriptae, pertinentiarumque suarum metae sunt, ab oriente forum Venerabilis Capituli, a meridie Platea communis et fundus domus Casnarianae, ab occidente fundus Gregory Buczich, et domus Joannis Politoris Civium saepefati Capituli et â Septentrione Domus Generosi Domini Casparis Orehoczy Vice-Bani, et Commitatuum Zagrabiensis et Crisiensis Comitis. Super praemissis autem memorato Domino Custodj nostrae literae Authenticae conceduntur.

Lectum per Capitulum. De voluntate Capituli:
Franciscus Janchievich Lector m. p.
et Canonicus Zagrabiensis.[11]

Dali je Dianešević iza požara popravio vijećnicu i u njoj se nastanio o tome ne ima podataka. Buduć je g. 1648. postao zagr. prepozit, to se je tada valjda preselio u kuriju prepoziture.

Ovaj je kapt. spis radi toga znamenit, jer dokazuje, da oko polovine XVII. stoljeća su još mnogi svjetovnjaci na kaptolu kuće posjedovali, a osim toga se po tom spisu vidi kako je malen prije bio kaptolski trg.

O sljedećim godinama nije o kapt. vijećnici ništa poznato.

Neko vrijeme mislilo se je, da se mora sve staro porušiti, pak se je i u Zagrebu konstituirao neki odbor za poljepšanje Zagreba, tomu je odboru bio revan član kanonik Ivan Miković, koj je po naputku odbora forsirao uz prodaju sisačke tvrđave, rušenje sjevernih vrata kaptolske tvrđave i vijećnice. Utjecanjem toga odbora na gradsko poglavarstvo je oko g. 1876. Kaptol napokon prihvatio za vijećnicu ponudu od 4000 forinti, te bje vijećnica porušena a oko g. 1924. dalo je isto gradsko poglavarstvo građevnu dozvolu za podignuće na mjestu vijećnice neukusne ribarnice, koja Kaptolski trg nagrđuje a s nikoje strane se tada nije prigovaralo.

Godine 1674. 31. Maja bio je u Zagrebu veliki požar, kojega je opisao u bolonskoj kronici tadanji rektor zagr. kanonik Tomo Augustić. Taj se opis nalazi u bolonjskoj kronici u izvorniku na strani 191. i 192., a u prepisu tipkopisa na strani 190.

Tomo Augustich bio je zagr. kanonik od g. 1668. do 1702. kada je umro kao komarnički arhidakon. Utemeljio je zakladu za profesora špekulativne teologije na zagr. akademiji. Još danas opstoji u zagr. katedralnoj crkvi, oltar sv. Luke, koj je građen novcem Augustićeve ostavine.

Opis požara g. 1674. glasi.

»Eodem anno (1674.) die 25. Juny post horan 2dam pomeridianam Zagrebiae in Civitate in domo Blasy antiqui Judicis, ignis (in quem utique nisi a Parocho defensus fuisset, iniectus extitisset)

[11] Acta Capli. antiqua fasc. 31. nr. 16.

exortus est, quo tota et integra Civitas, exceptis solis scholis Jesuitarum, Patribus Capucinis, ac tribus alys domibus in Cineres redacta fuit. Ex Collegio Jesuitarum eorumque Eccliae, templo Sancti Marci, Monasterio item Monialium ac Ecclesia earum non nisi muri remanserunt. Illinc ad Caplum descendens ignis ex turri Civitatis vicina Monialibus ubi pulvis tormentarius reservebatur, totum tractum a Monasterio Franciscanorum et media Opatovina inclusive, recta linea ex utraque parte sursum domus Dnor. Adm. Rndor. utpote Michaelis Sikuten, Michaelis Simekovich, Petri Bundich, Michaelis Jambrehovich, Machaelis Rosman, Georg. Brezarich, Mathiae Leder, Wolfgangi Krisanich, Stephani Selischevich, Joannis Antolkovich, Matthiae Sztoklasz, Ludovici Wkozlavich, et usque ad ultimas domus dominorum Praebendariorum pariter ex utraque, parte, cum tota eorum substantia duarum circiter horarum, usque ad primam materiam quasi resolvit, et solo aequavit, ubi tantus ploratus et ullulatus fuit, quod vix dum Troia arderet, maior gemitus populi fuerit, et nisi ventus favorabilis ac pluvia supervenisset, totum pariter et integrum Capitulum Wlcano sacratum fuisset. Ex quo incendio aer infectus a longe etiam graveolentiam spargebat, unde duo eodem die A. R. D. Georg. Brezarich Dubicen. et Michael Simekovich mortui sunt... Moniales hospitio excipiuntur a Parocho Sancti Joannis, circiter diebus 12 postea in Remetinecz maior pars mittitur.«

Nije vjerojatno, da su oba kanonika umrla od smradnoga zraka, štono ga je požar prouzročio, već je možda vjerojatnije, da su umrli od silne uzrujanosti. Brezarić sklonio se je nakon požara u svoj marof u Novoj Vesi, gdje je umro uslijed podatka Kovačevićevoga 12. VII. 1674., dočim je Šimekovićeva kurija bila preko puta franjevačkoga samostana, pak se je on sklonio u njeku kuću u Vlaškoj ulici, u kojoj je umro prema podatku Kovačevića 17. VII. 1674. dakle ne isti dan kao Brezarić.[12]

Godine 1706. 14. Juna, bio je silan požar u Zagrebu, kojega je u bolonjskoj kronici opisao zagr. kanonik Grgur Paravigić. Taj je bio rektorom od 4. VI. 1706. do 22. X. 1708. U kronici je napisao i svoju autobiografiju, prema kojoj su mu prednici bili iz Klisa, a on je kao jedini potomak odrastao na dvoru Zrinskoga, te bio u službi Čikulina gubernatora primorskih imanja Petra Zrinskoga. Nakon tragične smrti Zrinskoga, kada se je na ruševinama obitelji Petra Zrinskoga, uz mnoge druge obitelji podigla i obitelj Čikulina, bio je Paravigić uzgojitelj Franje baruna Čikulinija, koji ga je poslije kao kolator stenjevačke župe imenovao stenjevačkim župnikom, sa koje je g. 1704. postao zagr. kanonik.

---

[12] Jug. akad. Kovachevich, II. d. 214.

Opis požara g. 1706. prema Paravigićevom pisanju glasi:

»Quae dum ita fierent: ecce tibi? Proh dolor. tristissime, et casu tragico vix aliquando audito, plenissimae ad me advolant litterae ab A. R. D. Petro Szissinachky C. Z. transmissae, quibus mihi totam Civitatem Zagrabiensem, cum toto fere Caplo, et cum utriusque Partis suburbys, Praedys, et interjaceentibus inter Caplum et Civitatem ad praeterlabentem fluvium sitis Domibus, excepta Eppli Arce cum Eccla Caplari, ac Nova Villa Latinorumque vico, die 14. Juny anni praemissi horrendum in modum funditus plane, exceptis muratis, denunciat non sine lacrimis, Wlcano immolata. Quod licet prima fronte, creditu mihi fuit quasi impossibile, ita tamen factum, jmmo adhuc horribilius, ut is perscripserat, plures ad me datae confirmarunt litterae, fatale Illud, et longâ annorum serie deplorandum dictorum locorum Incendium in Seminario Capitulari horâ tertiâ ejusdem diej pomeridianâ suum sumpsisse initium ita denuntiantes, ut intra unicam circiter horam tota fere Zagrabiensis facies Trojae olim Captae facta sit simillima. Abstulit nimirum, et in favillas redegit saevissimus jlle Wlcani furor adeo imprimis idem Capitulum, ut non nisi sex circiter, post Monasterium Religiosorum D. Francisci Seraphici, Civium domibus, dicto etiam Monasterio ac Domus muratae R. A. D. Georgy Funtek Archidiaconi Chasmensis et Canonici Zagrabiensis olim a Rssmo et Illmo D. Alexandro Mikulich Eppo olim Zagrabiensi qua Canonico aedificatae, et utrique inde, a dicto Monasterio et murata domo, utrinque Domuum Dnor. Canonicorum (ubi etiam mea reperiebatur) usque ad superiorem portam Capituli, pepercisset seriei. Cuius indomitae Crudelitati furor licet tam saevus extitit, ut nec in Cellarys, et, ut quidam dixère scripsêreque nec in puteis, taceo Domibus, à rebus suppelectilibusque, eo congestis vasisque cum vino abstinuisset adeo, ut plures universam suam suppelectilem, frumentum, vinaque amisissent: inter quos vir jntegerrimus Thomas Kovachevich, Cantor Rssmus et Zagrabiensis Canonicus exceptâ sola argenteria, et quam habuit pecuniâ aegre per famulum ex Cellario servata universa ammisit ne veste quidem. praeterquam quâ vestitus fuerat sibi relictâ. Similem pariter fere A. R. D. Petrus Pucz Archi: Kemlek et C. Z. Item Rssmus D. Franciscus Vernich Abbas de Szelen et C. Z. ac etiam Petrus Szissinachky C. Z. cum plerumque Civibus fatalem subiere sortem. Licet inquam tam tyranice saevus et circa Vrble Caplum Wlcani furor extitisset, crudelior tamen superiori Civitati extitit: in qua ne unicam quidem aeque sacram ac profanam aedem, excepta sola penes Justitiae Magistri domum Turri, ac Sanctimonialium Campanilj, reliquit inviolatam sed omnes omnino uno impetus tyranici furore ligneas solo aequavit, muratas vero miserandum in modum nudis parietibus reelictis deturpavit cum universis Religiosorum ac Religiosarum Claustris et habitaculis. Ibi enim jnsignis S. Marci Evange-

listae Patroni Civitatis illius Parochialis Ecclesiae in medio fori nobili planè loco nobiliter situatae sumitate tecti, cum maiori Ara exustis, nobile certe Campanile pluribus raraeque magnitudinis et harmoniae Campanis refertum adeo à flammis violatum est, ut omnes omnino cum rarioris artis, repercussione videlicet horarum, horologio confractae et liquefactae deciderint. Ibi Insigne imbricibus tectum Societatis JESU Collegium, cum Nobili, ac praeciosa Pharmacopaeja, unâ cum Nobilissimo plane ad invidiam omnium in illa Provincia Scholarum noviter erecto Gymnasio exempta sola ejusdem societatis Divae Catharinae Virgini et Martyri dicata, intrinsecus solum servatâ Eccla, obstupescendum in modum flammis dicata, intrinsecus solum servatâ Eccla, obstupescendum in modum flammis correptum. Ibi Capucinorum Monasterium et Eccla cum latericis tectis, et tota Eorundem paupere suppellectile Biblioteca etc. altaribus, servatis solum rebus Sacristiae in Cryptis, horride absumpum. Ibi Sanctimonialium Nobilis et in nobili loco situatus Conventus pariter cum Eccla et altaribus et magna rerum, suarum Suppellectilium jactura miserabiliter incineratus. Ibi tot Privatorum Nobilia aedificia et substantia adeo sunt Wlcano consecrata, ut plurimi ex Craeso Irifacti ex honestissimo statu ad miserandum redacti Colonias cum universa familia ducere debuerint, cum nec suburbia nec praedia, nisi valde pauca et remota, excepta solâ et unicà Divae Margarithae V. et Martyris Ecclà ab Ultrice flamma fuerint vindicata.

Zagrabia itaque ita miserandum in modum exusta, Incolae ejusdem passim rebus suis, et substantys privati mense hoc Junio quid facturi essent, consily inopes et dispersi plerique tandem unitim ad busta properantes, et cum ibidem adhuc degentibus ejusdem consily compotes facti, quidam muros suos contegere, quidam exustis ligneis muratas erigere, quidam vero ex lignis suas extruere domos occepêre: inter quos ex Vrbli Capitulo Rssmus D. Thomas Kovachevich Cantor et C. Z. intra paucum tempus nobilissime curavit aedificari, et perfici inferiorem suam Contignationem in ea procul dubio proxime hyeme hybernaturus. Similiter etiam A. R. D. Gregorius Subbarich Archi: Vaska et C. Z. priori murato aedificio suo, unam domum quam citissime addidit muratam cum cubiculo; et post paucum tempus omnino contexit, alteris segnius in suis construendis procedentibus, tametsi in praeparandis materialibus indefesse ferventibus.[13]

Zagrebački kanonik i rektor bolonjskoga zavoda Adam Antun Čegetek, opisao je u bolonjskoj kronici na 357. strani izvornika, odnosno 381. tipkopisa, požar zagrebački od 16. IX. 1730., a na strani 359. izvornika, odnosno 383. tipkopisa požar Zagreba od 30. V. 1731.

---

[13] Bolonjska kronika, izvornik str. 319. prepis tipkopisa str. 336.

Opis požara g. 1730. glasi:

»Hoc anno 16. 7bris exortum fuerat Zagrabiae in Civitate superiori satis grande jncendium absumens domos satis copiosas jncipiendo à domo Praskachiana, Patribus Capucinis Vicina usque ad domum Hohreghianam prope Ecclesiam S. Marci sitam, facile Civitas tota, aliunde ad ignem extinguendum, ordinaria provisione destituta, in flammis abivisset, nisi speciali Dej misericordia et Bssimae V. Mariae opè à populo superabunde inclamata, ignis extinctus fuisset.«[14]

Požar g. 1731. opisuje Čegetek, kako slijedi:

»Jam anno proxime praeterito jncendium minabatur Zagrabiae absumptis et incineratis domibus nunullis monebatque in Civitate superiori diligentiorem adhibendam esse ad arcendam ignem curam in Civitate illa, quam fiere solebat: recens etiam adhuc remanserat vulnus inflictum in Anno Dni 1706. mense Junio, Zagrabiae ab igne dum tota Civitas superior cum Collegio PP. Societatis, Scholis, Conventibus PP. Capucinorum Sanctimonialium, Ecclesiis, inferior autem in majori parte in flammas abiverat illum ipsum Vulnus hoc anno fatale jncendium die 30. May Undecima vespertinâ in superiori Civitate ex quonam furno non bene custodito progressum et inchoatum renovavit; magnam superioris Civitatis partem domus scilicet octaginta duas absumens, indeque transvolans in Uno horae quadrante Capitulum jncenerare coepit, absumpto Patrum Franciscanorum Coenobio, quamvis lateribus tecto, Canonicorum incipiendo a dicto Conventu in parte utraque ad portam usque superiorem concrematis domibus, meis etiam non parcens sed seriem illam in qua eaedem sunt aedificatae usque ad domum Lectoris exclusive foede desolavit, quibusdam nihil praeter vestitum quibusdam parvum in aedibus sub formicibus positis a faucibus eius extrahentibus; hujus rei annuntiatio quamvis animum meum vulnerare potuisset duplici ex Capite primo quia rebus meis non pepercit, secundo quia absens sum ut ysdem ibi provideam, tamen non me commovit, nam scio quod Deo volente aut permittente factum sit, de cuius benignissima manu bona et mala à quolibet fideli sunt humiliter et alacriter accipienda maxime quia damna illata Omnipotentia Divina multipliciter valet resarcire non solum jntegre, sed et Cumulatè; concrematae sunt autem quindecim Canonicorum: Joannis Musinich Archid. Bexin, Ladislai Bedekovich, Georgy Plepelich, Georgy Dumbovich, Francisci Thauzy, Nicolaj Pepeljko, Davidis Lengyel, Joannich, Radich, Petri Zaverschky, Adam Ztipanich, meae, Stephani Pucz, Georgy Marcellovich, Josephi Pogledich et Petri Mattachich domus: ac in Opato-

[14] Bolonjska kronika, izvornik str. 357. prepis tipkopisa str. 381.

[15] Bol. Kron. izvornik str. 359. tipkopis str. 383.

vina, et sub muro vulgo na potoku in Opatovina quidem domus decem. Na potoku verò duodecim.«[15]

Adam Anton Čegetek, koji je opisao ova dva požara u bolonjskoj kronici bio je zagr. kanonik od g. 1727. do 1754. kada je umro kao kustos i generalni vikar biskupa Tausija. Čegetek bio je jedan od najuglednijih kanonika svojega vremena, jer je kao kaptolski kandidat za zagr. biskupsku stolicu dobio od 22 glasujuća kanonika 15 glasova, ali je kraljica prije imenovala zagr. biskupa nego li je kaptolska kandidacija u Beč donešena.[16]

O Čegetku je napisao bol. rektor Malenić u bol. kronici: Omnibus rarae virtututis et celsi ingenii dotibus inclytus, pietate vero ita venerandus, ut eo conspecto unum aliquem se e priscis illis, sanctisque patribus videre existimaret. Nec mirum, pietas enim et religio alte animo cordique impressa, in exteriorem etiam corporis speciem, habitumque fundit. Ad haec in componendis, tractandisque negotiis, ita prudens ac felix, ut haud scio, an pluribus saeculis, quisquam Capitulo fuerit utilior.[17]

O prenosu slike Gospe od Škrpjela.

Pavao Butorac.

(Nastavak.)

Djelo kan. Balovića. Mnijenje kneza Vjekoslava Vickovića.

16. Na drugome mjestu red je spomenuti kan. Balovića, pisca knjižice »Notizie intorno alla miracolosa immagine di Maria Vergine SS. ma detta dello Scarpello e del celebre suo santuario«.[26]

U bitnosti se Balović ne razlikuje od Vulovića, jer i on usvaja domaću predaju bez posebnih opazaka, ali uopće pokazuje više tačnosti u prikazivanju povjesnih prilika, ukoliko su u odnosu sa svetištem i razvojem kulta, iskazana Gospinoj slici. U uvodu kaže, da se to štovanje najviše oslanja na tradiciji, staroj malne četiri vijeka. Zatim dodaje neku kritičku refleksiju, kakvih nema kod Vulovića: »Venerabile tradizione, è vero, ma presa però da se sola non varrebbe a dare una morale certezza. Non fu mai priva di sostegno questa tradizione imperrciocchè unqualche scrittore straniero ne ha fatto di quando in quando menzione sparsa quà e là«.[27] Sigurno sama predaja ne može da dade moralne si-

---

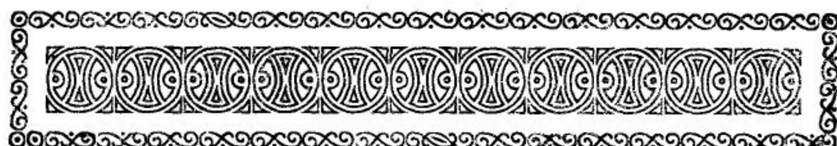
[16] Kercs. Annuae i Act. Cap. ant. fasc. 110.

[17] Bol. Kron. pag. 401.

[25] Pri ruci mi je tal. prevod, Firenze, 1910.

[26] Venezia, Sim. Occhi, 1823.

[27] O. c., s. 4.

Recenzije.

»Slavica non leguntur«. U broju 5.—6. »Časopisa katolickeho duchovenstva« organa českog bogoslovskog fakulteta u Pragu i Akademije sv. Tome Akvinskoga osvrće se g. Fr. Pechuška na sadržaj »Bogoslovske Smotre« u prošloj godini. Zahvalni smo našemu prijatelju i pretplatniku »B. S.«, što českoj bogoslovskoj javnosti simpatično prikazuje naš list, kad veli:

> »Bogoslovska Smotra« důstojne representuje bohoslovnou vědu u Chorvatů. Velmi se podobá našemu »Časopisu katol. duchovenstva«; omezuje se na přesně vědecké članky a pojednáni, jejichž úroveň stoji vzdy na vyši doby« (str. 508).

Ističe u tomu godištu (1930.) naročito radnje Dra fra Guberine i prof. K. Šegvića. Zamjera nam međutim, što se malo ili nikako ne osvrćemo na češku i uopće slavensku bogoslovsku knjigu, nego pratimo u glavnom njemačku literaturu, a ponešto talijansku i francusku. Slavica, veli, non leguntur — a Slavis.

Nema sumnje, da je to jedan manjak u našem časopisu upravo kao i u ostalim stručnim časopisima slavenskim, barem bogoslovskima. Ali gdje leži krivnja? Valja reći: samo na izdavačkim knjižarama i na autorima. Oni bi morali uredništvu dostavljati svoja izdanja na ocjenu i preporuku. Na taj bi način i naša publika bila upozorena na djela, što ih izdaju slavenski bogoslovi. Razlike između pojedinih slavenskih jezika uz malo truda lako se dadu svladati kod čitanja, naročito stručnih djela. Ali i koliko se ne bi za ta djela zanimali čitači, zanimali bi se stručnjaci i posizali bi za njima.

Na taj bi se način osjetila i neka naša bliža rodbinska zajednica, koja ovako ostaje samo jedna lijepa riječ ili zanos bez stvarne podloge. Ima za provedbu ove misli g. prof. Pechuške dosta poteškoća, ali one nijesu takove, da se u interesu katoličke svijesti i slavenskog bratstva ne bi dale svladati.

Dr. **A. Živković.**

1. **Linhardt Robert: Das Leben ruft.** 1.—6. Tausend. 8⁰ (VIII + 220 str.), Freiburg i. B. 1929. Herder, M 3.—.

2. **Linhardt Robert: Von Menschen und Dingen der Zeit.** 1.—6. Tausend. 8⁰, (VIII + 198 str.), Freiburg i. B. 1929. Herder, M. 3.—.

3. **Linhardt Robert: Unsere Ideale** Lebenswichtige Kapitel aus der kath. Ethik. 1.—5. Tausend. 8⁰, (XII + 350 str.), Freiburg i. B. 1930., Herder, M. 4.60.

1. — Osnovna misao knjige »Das Leben ruft« sadržana je u samom naslovu. Valja ga samo nadopuniti: nach Gott. Veliku riječ Sv. Pavla: »U njemu se mičemo, živimo i jesmo« (Dj. Ap. 17, 28) hoće autor da osvijetli neposrednim zahvatom u život ljudski. U svim svojim fazama taj život naš vapi za Gospodom! A jadni ljudi zatvaraju oči, začepljuju uši, bježe od Boga i traže svoje radosti daleko od njega. Linhardt ih zove glasom jasnim i snažnim, da se urazume sebe radi i uvide, kako nigdje nema vrednota trajnog karaktera osim uz tijesno priklanjanje na Boga i vjeru u njega.

Njegova razmatranja obuhvataju u I. dijelu (»Aus dem Kindheitsland«) rano djetinjsko doba i probleme odgoja; u II. dijelu (»Beseelung der Arbeit«) kršćansko shvaćanje najglavnijeg životnog zadatka: rada; u III. dijelu (»Erlösung des Leids«) poglede na tragiku života i tužno jadovanje ljudsko u ovoj tužnoj dolini. U IV. dijelu (»Funde der Freude«) upravlja ljudima pogled k izvoru veselja u ovom životu; k ispravnom shvaćanju i postupku čovjeka prema sebi samome i bližnjemu; u V. dijelu (»Christenfreuden«) analizuje ljepote, što ih objava pruža kršćaninu, kad ga upoznaje s Bogom, s darovima, što ih je On čovjeku dao već ovdje na zemlji, a naročito, što mu ih je pripravio nakon smrti.

Stil — to je čovjek. Linhardt je izvanredno pogodio pravu žicu. I ova i slijedeće knjige — to su stvari, koje se broje k najboljemu, što je u ovom smislu u zadnje vrijeme napisano.

2. — Dok je u prvoj knjizi govor o individualnim potrebama, teškoćama, radostima i bolima čovjekovim, u drugoj je razgovor s ljudima o općim problemima, što ih život svakomu namiće. I jer je duh današnjeg čovječanstva postao odveć zadojen materijalizmom, jer se zanio za ljepotama prirode, tehnike i koječega stvorenoga i sačinjenoga, a odnemario Stvoritelja, zaboravio na Njegovu svemoćnu desnicu u historiji života, Linhardt prolazi sve strane vremenitog i prolaznog ljudskog života, da pokaže: kako samo ono, što je kadro da preživi vremenitost, može potpuno da osvoji, oslobodi, i u pravom smislu usreći čovjeka.

U 4 dijela su razdijeljena njegova razmatranja. Prvi dio (»Vom zeitlosen im Menschen«) oštro naglašava karakter čovjeka kao duševnog bića, kojemu nema smirenja osim u Bogu, po riječi sv. Augustina. Drugi dio (»Menschen der Zeit«) riše jake ljude: pionire poštenja, rada, požrtvovnosti, društvenog napretka. Dolaze do izražaja i oni, koji stoje s protivne strane i ometaju razmah jakih ličnosti. U trećem dijelu (»Lichter der Zeit«) pokazuje autor, kako kršćanstvo, ako je svijesno u pojedincu i u masi, rađa heroje; kako bi ono moralo konačno da triumfira, kad bi ljudi provodili ono, što ih evanđelje naučava. Četvrti dio (»Schatten der Zeit«) u vrlo živim bojama predstavlja plodove onog rada, koji ide za odvajanjem ljudi od Boga i od Crkve. Ne štedi nikoga i ne ispričava nikoga. Slike su doista crne. Ja ipak ne bih rekao, da su pretjerane.

Svuda autor daje i pravi putokaz. Pravo rekavši: on se iz razmatranja već sâm nameće: naše savremeno društvo treba odgajati u pozitivno kršćanskom duhu! Baš na onim poljima, koja su se veoma odalečila od Crkve i njezinog upliva. Ima čitavih klasa, do kojih Crkva gotovo

nikako ne dopire. Stare metode zato valja izmijeniti i prilagoditi ih, bez uštrba dakako po nauku, prilikama i potrebama vremena. Duh evanđelja i Kristovog altruizma valja da prožme sav javni i privatni život. Danas smo mi doduše od toga jako daleko, ali naše nastojanje, ako hoće da ide ispravnim putem, mora da ide samo tim putem.

3. — Treća knjiga ne će toliko da oduševljava i zanosi, koliko ima namjeru da poučava. Njezin je opseg i sadržaj tačno opredijeljen: ona donosi kao u priručniku kršćansku etiku ili bolje moralku, ali u jednoj formi, koja je i najednostavnijem čovjeku pristupačna. Linhardt se kod izradbe ovoga djela dao voditi od uvjerenja: kako je u našemu, pa i kršćanskom svijetu, još uvijek premalo znanja i pravoga uvjerenja o kršćanskim istinama. Naročito dužnosti i postupak u individualnom životu t. j. prema samome sebi (I. dio), zatim prema bližnjemu (II. dio) i prema Bogu (III. dio) u jednoj povezanoj i zaokruženoj cjelini, malo su kome dobro poznate. Mi se svakodnevno moramo da spotičemo o pogreške i prestupke ljudi, koji misle, da su vlasni ili da su zvani, da u vjerskim pitanjima kažu nekakovu riječ. A iza svake njihove riječi viri nepoznavanje predmeta, kojega se dotiču. Toj je velikoj potrebi doskočio L. svojom knjigom i nema sumnje, da će njemačka katolička javnost honorirati njegovo nastojanje.

Stil je jednako živ i slikovit. Kao da slušate autora, gdje govori. Ne umara, nego pobuđuje zanimanje i poučava.

Ponavljam: izvodi su autorovi pruženi u jednoj zanimivoj formi uz izvrsno psihološko obrazloženje. Njegovo je stanovište strogo crkvenog duha, a njegovo mišljenje uvjerljivo. Za propovijedi i za konferencije mogu sve tri ove knjige dati pojedincu mnogo poticaja. Preporučujem ih kao izvanredno uspjela izdanja. Dr. **A. Živković.**

Drouven Ernst S. I.: **Kalender katholischer Jugend 1931.** 12°, 416 str. Freiburg i. B. 1930. Herder. U platnu vezan M. 1.80.

Zanimivo je, da su njemački katolici tek sada došli na misao, da izdadu jedan kalendar za široke omladinske mase. (»Auf katholischer Seite gibt es keinen einzigen Kalender, der sich an die breiten Massen unserer Jugend wendet«, Rudolf Schütz S. I.). Protestanti su ih daleko u tomu nadmašili. A omladina, ako zavoli ovakovu jednu knjigu, koja joj je ujedno priručnik u mnogim stvarima, što nju danas zanimaju, ostat će joj vjerna; a po njoj i onim mislima, uputama i savjetima, koje joj vrstan sastavljač bude znao pružiti.

Pregledao sam ovaj prvi njemački katolički kalendar za omladinu i moram priznati, da je izvanredan. Tu je kalendarski dio, ali i čitavo područje svega što zanosi i zanima mladost. Bogate su ilustracije. I naša će omladina naročito đaci, koji znaju njemački, moći mnogo naučiti iz njega.

A. Ž.

Mirko Dragović: Sveti Sava nije spaljen. Istoriska rasprava. Požarevac, štamparija »Jadran« 1930., 8°, 16 str., broš. Din 5.—.

Pisac, po vjeroispovijesti pravoslavac, iznio je u ovoj raspravici nekoliko važnih historijskih razloga, kojima ozbiljno pokolebljuje sigur-

nost dosadašnje predaje srpskog pravoslavnog puka, da je sv. Sava spaljen od Turaka na Vračaru. On iznosi mogućnost, da je ta predaja nastala tendencijozno od kaluđera, da što više Turke pred narodom omraze. Iznosi dosta vjerojatne dokaze, da se tijelo sv. Save još sada čuva u manastiru Ždrebaonik. Na to da naročito upućuje historijat desne ruke, koja pripada tijelu sv. Save, i njegov arhimandritski štap, što je putovao zajedno s tom rukom. Ipak svi ti razlozi nemaju još peremptorne kritičke vrijednosti, nego će trebati sigurnijih historijskih razloga, da se činjenica potpuno dokaže. No svakako izgleda da ima više vjerojatnosti za piščevu tezu, negoli za spaljivanje na Vračaru. Dr. **J. Oberški.**

M. Vanino: Povijest crkve katoličke. II. prerađeno izdanje. Jeronimska knjižnica. Tisak Narodne Prosvjete, Zagreb 1930. 8⁰, — 240.

Koliko je bila ova knjiga potrebna našem katoličkom puku, vidi se po tom, što je prvo njezino izdanje na jagmu raspačano. Bila je stoga sretna zamisao, da se priredi u drugom izdanju kao pučka knjiga među edicijama književnog društva sv. Jeronima u Zagrebu. Pisac je vanrednom vještinom i kritičkim historijskim sudom odabrao najznatnije događaje crkvene povijesti, da u zaokruženoj cjelini, divnom preglednošću i lakoćom stila prikaže postanak, razvitak i djelovanje božanstvene uredbe kraljevstva Božjega na zemlji, katoličke crkve. Pri tom se naročito obazirao na naše domaće prilike, kako su se razvijale kao integralni dio opće crkvene povijesti. Osobito je uspio da lijepo prikaže blagotvorni utjecaj katoličke crkve na hrvatski narod s obzirom na njegov kulturni, politički i socijalni život. Prikazao je nadalje, kako su osobito bili zaslužni za kulturu i civilizaciju hrvatskog naroda različiti crkveni redovi i kongregacije, što su već od najstarijeg doba naše narodne povijesti bili u našem narodu rašireni. Tu valja naročito spomenuti zaslužni benediktinski red, zatim dominikanski, franjevački, pavlinski i isusovački red. Knjiga završuje sa prikazom pontifikata posljednjih petorice velikih papa, te toplim apologetskim epilogom o veličajnoj pojavi katoličke crkve u svijetu. Na svršetku je dodan još popis svih papa i općih crkvenih sabora. Knjiga imade veliku vrijednost ne samo kao pučko izdanje crkvene povijesti, nego i zbog toga, što se pisac kreće u obradbi strogo u granicama historijski i kritički nedvojbeno utvrđenih činjenica, koje je znao zaodjeti u lagano pučko ruho. — Zgodno odabrane ilustracije povećavaju pučki interes za knjigu i podaju joj tim veću vrijednost.

Ovom prigodom napominjemo, da bi bilo zgodno, da se ova knjiga priredi kao vjeronaučni udžbenik za VIII. razred srednjih škola. Držimo da bi mogla odlično zadovoljavati toj svrsi, samo bi u tom slučaju trebalo prirediti je prema novom službeno propisanom školskom pravopisu i zatražiti u tu svrhu potrebno državno odobrenje. Dr. **J. Oberški.**

Katolička Crkva u Srbiji pod zaštitom A. U. Monarhije. Napisao dr. Bruno Lovrić, Niš. Štamparija »Sv. Car Konstantin«, 1930. 8⁰ — 68. Cijena broš. Din 10.—.

Pisac je u ovoj brošuri ocrtao prilike katoličke crkve u Srbiji onamo od polovice prošloga vijeka (1851.) kad je papa Pijo IX. bio ime-

novao đakovačkog biskupa Strossmayera apostolskim vikarom cijele Srbije. Kroz to vrijeme djelovali su među katolicima u Srbiji vrijedni svećenici misijonari barnabita o. Cezar Tondini, francuski propovjednik o. Marbeau, zatim o. Vilibald Czok, član reda kamalduleza. Na osnovu historijskih dokumenata osvijetljene su teškoće i borbe ovih požrtvovnih svećenika u njihovom pastoralnom radu zbog zakulisnog spletkarstva austro-ugarske diplomacije, koja je zbog svojih političkih interesa neprestano radila na osujećivanju sklapanja konkordata između bivše kraljevine Srbije i Sv. Stolice, služeći se pri tom klevetama protiv poštenja ovih revnih svećenika sve dotle, dok ih nije uspjela ukloniti iz Srbije. Kraljevina Srbija nije bila načelno nesklona konkordatu, što više, iz nekih činjenica se bjelodano vidi, da je bila vrlo predusretljiva. Brošura završuje sa patrijotskim refleksijama o današnjim prilikama katoličke crkve kod nas. U tom završetku vjerojatno da je pomutnjom piscu izmaklo, da je papa Nikola V. osnivač zavoda sv. Jeronima u Rimu, a u istinu je to papa Siksto V. — Brošura se naručuje kod samog pisca. Dr. **J. Oberški.**

Dr. Janko Šimrak: Crkvena unija u sjevernoj Dalmaciji u XVII. vijeku. Naklada »Narodne Prosvjete«, Zagreb. (Preštampano iz »Nove Revije«). Tiskara »Kačić«. Šibenik 1929., 8° — 32 sa prilozima faksimila dokumenata (5 slika).

Poznato je, kako je naš neutrudivi istraživalac povijesti unije objelodanio već nekoliko opsežnih i vrlo važnih svojih radova na osnovu goleme kritički proučene arhivalne građe iz rimskih i domaćih arhiva, na osnovu kojih podao je našem naučnom svijetu sasvim nove kritičke znanstvene poglede na pitanje povijesti unionističkog pokreta u našim krajevima i na čitavom Balkanskom poluotoku. U ovoj monografiji najprije reasumirajući rezultate iznesene u predašnjim svojim studijama donosi vrlo tipičan primjer pozitivnih plodova unionističkog pokreta, a to je sjedinjenje Epifanija Stefanovića mitropolita Dalmacije u polovini 17. vijeka za pape Inocenta X. sa doseljenim vjernicima istočnog obreda u sjevernoj Dalmaciji njih oko 4000 i sa kaluđerima manastira istočnog obreda, koji su na tom području spadali pod njegovu jurisdikciju. Sjedinjenje ovog mitropolite uslijedilo je na osnovu dubokog i iskrenog religijoznog osvjedočenja. O aktu sjedinjenja poslao je taj metropolit po posebnim delegatima u Rim papi Inocentu X. tri pisma, i to dva na slavenskom, a treće na talijanskom jeziku, utvrđena vlastoručnim potpisom i pečatima toga mitropolite i pečatima manastira sv. Mihovila Arhanđela u Zadru te istoimenoga manastira u Krki. Monografiju toplo preporučamo svima, koji se zanimaju za povijest unije kod nas. Dr. **J. O.**

Gross-Schneller: Udžbenik crkvenog prava katoličke crkve, preveo i dopunio osvrtom na posebne pravne odnose u Kraljevini Jugoslaviji Dr. Milan Novak, Zagreb 1930. Naklada školskih knjiga i tiskanica kr. banske Uprave savske banovine, str. XVI. + 456, cijena Din 120.—.

Udžbenik ovaj izradio je izvorno Dr. K. Gross, j. red. prof. bečkog univerziteta; Dr. H. Schneller, dvorski savjetnik u m., preradio ga je ka-

snije prema novom crkv. Zakoniku; Dr. M. Novak, kr. banski savjetnik u m., preveo ga je sada i dopunio obzirom na posebne naročito građanske naše propise.

Raspored gradiva, što ga je davno pred Zakonikom izvršio Gross, pridržan je potpunoma po Schnelleru i Novaku. Kako se taj raspored silno odvaja od legalnog rasporeda Zakonika, smeta on u velike preglednom sustavnom prikazivanju današnjega prava kao i upoznavanju samoga Zakonika. Pored toga je kod preradivanja (ranije po Schnelleru i sada po Novaku) dosta toga ostalo, što nije dovedeno u sklad sa novim Zakonikom. U nekim točkama odrazuje se u Udžbeniku i različito shvaćanje pojedinih njegovih auktora. Kod povjesničkog prikazivanja nijesu uvijek u obzir uzeti rezultati novih istraživanja. Auktori (svi) naginju precjenjivanju države na račun katoličke Crkve.

Kao udžbenik u kat. bogoslovijama ne dolazi nazočna knjiga u obzir već zato, što se ne drži legalnog rasporeda, a to traži dekret »Cum novum« kongregacije de Seminariis od 7. aug. 1917. (AAS, IX, 493) bezuslovno od udžbenika crkvenog prava u katoličkim učilištima.

Navodimo greške, manjke i netočnosti, što smo ih prigodom čitanja zapazili.

Na str. 2. veli se da novi Zakonik po kan. 1. i 2. važi samo za latinsku Crkvu, a ne i za istočnu. — Kan. 2. Zakonika ne govori o tomu.

Na str. 4. navode se kao jednokoznačni izrazi »jus non scriptum« i »jus consuetudinarium«. — U istinu je prvi izraz opsežniji.

Na str. 5. veli se za Ordinarije da dispenziraju od propisa plenarnih i pokrajinskih sabora. — Tu je ispalo »in casibus particularibus« (vd. can. 82. i 291., § 2.). O vlasti Ordinarija obzirom na oproste od vlastitih propisa i prešasnika ne govori Udžbenik uopće.

Na str. 22. veli se za naslovne biskupe, da imaju odlučni glas na plenarnom saboru, ako ih je apošt. legat naročito pozvao na učestvovanje. — Zakonik se drugačije izrazuje u kan. 282.: »... Episcopi titulares in territorio degentes, si a Legato Pontificio, secundum receptas instructiones, ad Concilium vocentur, adesse debent, habentque suffragium decisivum, nisi in convocatione aliud expresse caveatur.«

Na str. 33. traži se za običajno pravo »animus se obligandi«. — Po Zakoniku (kan. 28) traži se to samo za običaj »praeter legem«.

Na str. 34. prevodi se fraza kan. 5. »consuetudines ... si reprobentur« sa »običaji koje Zakonik izrijekom ukida«. — Izraz »reprobare« znači više od izraza »izrijekom ukidati«.

Na str. 54. veli se, da se po kan. 6. n. 5. i 6. ukidaju kazneno-pravna naređenja staroga prava, koja se u novom Zakoniku ne spominju, a tako i disciplinarni zakoni, koji u Zakoniku nijesu sadržani. — Jedno i drugo vrijedi samo za propise općeg prava, pak je to trebalo i naglasiti.

Na str. 57. sl. ne ocjenjuje Udžbenik ispravno prilike srednjeg vijeka. Napose je krivo, da bi kršćanski narodi tada tvorili bili jednu državu, u kojoj je papa bio vrhovni svjetovni suveren.

Na str. 62. sl. zastupa Udžbenik načela o odnosu Crkve naprama državi, koja se kose sa stanovištem Crkve.

Na str. 88. veli se: »sa navršenom 7. godinom života postaje čovjek pravno razuman«. — Zakonik (kan. 88, § 3) postavlja u tom pravcu samo oborivu pravnu predmjevu.

Na str. 90. veli se: »Laici imaju u načelu samo dužnosti«. — Ovo je dašto, kako je i odviše jasno, posve krivo.

Na str. 84. i 92. op. 4. označuje se naučiteljska nepogrešiva vlast pape kao dio »potestatis ordinis«, a ne kao dio »potestatis jurisdictionis«, što je dašto neosnovano.

Na str. 92. veli se, da se svi različiti stepeni reda podjeljuju jednim aktom: sakramentom reda. — Ovo je, u najbolju ruku, vrlo netočno izraženo.

Na str. 93., gdje je govor o ekskardinaciji i inkardinaciji po kan 112., ispušten je bitni uslov: pismena isprava.

Na str. 93., gdje je govor o ekskardinaciji i inkardinaciji po kaptolskom vikaru, ne spominje se potreba kaptolske privole (kan. 113.).

Na str. 97. veli se za prisegu, o kojoj govori kan. 956., da ju ne mora položiti redovnik. — Zakonik izuzima samo redovnika »de quo in can. 964, n. 4.«.

Na str. 97. veli se, da kardinali mogu podijeliti tonzuru i niže redove namještenima kod njihovih titula (crkvi) u Rimu. — Ovo se kosi sa Zakonikom, koji u kan. 239, § 1, n. 22. veli: »Conferendi primam tonsuram et ordines minores, dummodo promovendus habeat dimissorias proprii Ordinarii litteras«.

Na str. 99. kod točke b) 3. ispušteno je ono, što kan. 895., n. 3. izriče frazom »vel cum muliere iisdem votis adstricta«.

Na str. 110. veli se, da kan. 987, n. 1. (glede djece nekatolika) i n. 2. (glede faktično besčasnih) sadrži naprosto novo. — Rečeno ne stoji, jer su te osobe i po ranijem pravu (kao iregularni) određenja bili isključene.

Na str. 103. prevodi se fraza kan. 1006, § 2. »reprobatur consuetudo« sa »protivni običaji dokidaju se«. — »R e p r o b a t i o« znači više nego li »d o k i n u ć e«.

Na str. 109. veli se: »Postane li onaj, k o j i i m a b e n e f i c i j, uslijed starosti ili bolesti nesposoban za vršenje dužnosti, ne gubi beneficija, nego mu se mora po kan. 475. dati u pomoć koađutor, ako je još pri svijesti, inače se ima ukloniti«. — Kan. 475. i kan. 2147. rade samo o župniku, a ne o svakom nadarbeniku. Uz to ne stoji, da se ne može dati koađutor župniku, koji nije pri svijesti, kako se jasno vidi iz kan. 475. (§ 1. Si parochus ... o b m e n t i s v i t i u m ... suis muniis rite obeundis impar evaserit, Ordinarius loci det vicarium adjutorem«) i iz kan. 2147. (§ 2.... 1° p e r m a n e n s i n f i r m i t a s m e n t i s... si judicio Ordinarii, per vicarium adjutorem bono animarum provideri nequeat ad normam can. 475.«).

Na str. 111. veli se: ... Juristički ukazuje nam se to stanovište (razumijeva se: istočne crkve obzirom na brak duhovnika viših redova)

kao generalna dispenzacija grčko-sjedinjene crkve od ženidbene zapreke višega reda«. — Ovo je posve krivo, jer i u istočnoj crkvi viši red tvori ženidbenu zapreku.

Na str. 111., gdje se govori o jamčenju klerika imovinom, nije obzir uzet na frazu »inconsulto loci Ordinacio« kan. 137.

Na str. 119. veli se, da je načelo subjektivnog perpetuiteta crkvene službe ukinuto za niže dušobrižničke službe (župnike) dekretom konsistorijalne kongregacije »Maxima cura«. Rečeni dekret nije uveo upravno uklanjanje župnika, već je samo normirao razloge i način uklanjanja. I danas imade »s t a l n i h ž u p n i k a«.

Na str. 122. i češće prevodi se izraz »geistlicher Stand« sa »svećenički stališ«, što nije nikako ispravno, jer označuje duhovnički stališ (status clericalis).

Na str. 123. navodi se breve »Optime noscitis« Pija IX. od 5. nov. 1855. za dokaz, da se kod nas od svakog kandidata za profesuru u bogosloviji, za župni i svaki drugi crkveni beneficij traži ispravno političko shvaćanje, t. j. da bude poćudan vladi. — Rečeni breve izdan je bio u povodu revolucije te je imao samo privremeni značaj.

Na str. 126. veli se, da se biskupijske sinode ne drže, pa da zato biskupi dobivaju papinske fakultete za imenovanje prosinodalnih egzaminatora. — Ne stoji, da se iza Zakonika ne drže sinode; ne stoji ni to, da bi u pomanjkanju sinode biskup trebao za imenovanje prosinodalnih egzaminatora papinski fakultet, kako se vidi iz kan. 386, § 2.

Na str. 130. veli se: »Prihvatom kardinalata, ako ne iziskuje rezidiranje u Rimu, ne gubi se dosadanji beneficij«. — Ovo se protivi kan. 235. Zakonika; »Nisi aliter in casibus particularibus fuerit a Sancta Sede provisum, per promotionem ad sacram purpuram non solum ipso facto vacant dignitates omnes, ecclesiae, beneficia quae promotus possideat, sed etiam pensiones ecclesiasticae amittuntur«. U konst. Sixta V. »Sanctisimus« od 16. marta 1588. ne dira ipak propis ovoga kanona.

Na str. 137. veli se za sva tri načina izbora pape (scrutinium, compromissum, quasiinspiratio), da vrijede i za ostale kanonske izbore. — Tomu se protivi kan. 162.: »Electio, nisi aliud jure caveatur, fieri etiam potest per compromissum«, jer se tu, pored skrutinija, dopušta jedino još kompromis, a i ovaj samo uslovno.

Na str. 138. veli se, da kanonici (za izbor) moraju imati barem subdjakonat. — Po Zakoniku (kan. 404) traži se danas za kanonikat svećenički red.

Na str. 141. veli se: »Samo kod izbora pape ne treba konfirmacije«. — Zakonik (kan. 438) ne traži je ni kod izbora kaptolskog vikara.

Na str. 146. veli se: Ako pravo prezentacije ili nominacije pripada više osobama, koje ne sačinjavaju korporacije,... c) mogu zajednički većinom glasova odrediti kandidata za prezentaciju, tako da i tude ima određenje kandidata značaj izbora«. — Tomu se protivi kan. 1460 § 2.: »Si jus patronatus penes singulares personas sit, quae inter se de alternis praesen-

tationibus non convenerint, ille praesentatus habeatur, qui maiorem saltem relative suffragiorum numerum retulerit, et si plures eundem, majorem quam ceteri, suffragiorum numerum habuerint, omnes censeantur praesentati«.

Na str. 147. i 150. luči se kao praktična po današnjem pravu »institutio collativa tituli« i »institutio authorisabilis« kod dušobrižničkih nadarbina. — Ovo je danas neumjesno, jer Zakonik u kan. 455 § 1. zabacuje podjelbu dušobrižničke službe po nižima od Ordinarija.

Na str. 151. traži se općenito za devoluciju, da je sakrivljeno promašen rok za popunjenje. — Ovo ne stoji za popunjenje službe kaptolskog vikara i ekonoma, jer kan. 432, § 2. veli: »Si capitulum, infra praescriptum tempus Vicarium aut oeconomum, quavis de causa, nullum deputaverit, deputatio ad Metropolitam devolvitur«.

Što se na str. 160. sl. veli za vršenje patronatskog prava po krštenim nekatolicima, imalo je i ima samo čisto faktično značenje, jer Crkva to pravo nije nikada priznavala a ne priznaje ga ni danas nekatolicima.

Na str. 178. veli se, da crkvena služba postaje vakantna ipso facto, ako posjednik beneficija položi svečane zavjete. — Ovo nije potpuno, jer Zakonik u kan. 188, n. 1. veli: »... (quaelibet officia vacant si clericus): »Professionem religiosam emiserit, salvo, circa beneficia, praescripto can. 584«.

Na str. 180. veli se: »Kod takovih crkvenih služba, kod popunjavanja kojih pripada trećim osobama pravo sudjelovanja (t. j. pravo izbora ili pravo prezentacije) isključene su po novom pravu (Zakoniku) te treće osobe od sudjelovanja pri premještanju beneficijata (can. 195)«. — Ovo je posvema krivo. Navedeni kanon 195. kazuje samo to, da izbornici i patroni, koji su dotičnoga klerika svojedobno izabrali ili predložili, ne mogu njega na drugu službu premjestiti, kao što mu i ne mogu službu oduzeti. Time nije nikako rečeno, da izbornici ili patroni ne sudjeluju, kada se klerik premješta na službu, glede koje njima pripada pravo izbora ili prijedloga. Njihovo pravo ostaje im i u tom slučaju netaknuto, t. j. Ordinariju treba njihova privola za premještenje.

Na str. 185. nazivlje se današnja papinska država »Stato di Vaticano«, dok joj je uistinu službeni naziv »Città di Vaticano«.

Na str. 194. veli se, da na kongregaciju de disciplina Sacramentorum spadaju dispenzacije »pro foro interno«. — Jamačno se je namjeravalo reći »pro foro externo«.

Na str. 195. veli se, da na kongregaciju de Religiosis spada »cjelokupno crkveno udrugarstvo«. — Prema kan. 251, § 1. spadaju na rečenu kongregaciju: poslovi redovnika prostih i svečanih zavjeta, članova udruženja koje zajednički život provode poput redovnika i članova trećih svjetovnjačkih redova. Sva ostala crkvena udruženja spadaju na kongregaciju Concili.

Na str. 201. i 306. veli se, da je metropolit druga instancija za upravne predmete, u kojima je dopušten utok ili žalba na višega crkvenoga pogla-

vara. — To se kosi sa kan. 1601.: »Contra Ordinarium decreta non datur appellatio seu recursus ad Sacram Rotam, sed de eiusmodi recursibus exclusive cognoscunt Sacrae Congregationes«.

Na str. 246. veli se: »Po kan. 572. treba za valjano polaganje svečanih zavjeta...« — Upitni kanon glasi: »Ad validitatem cuiusvis professionis religiosae requiritur...«

Na str. 247. veli se: »Po izmaku vremena, za koje su položeni privremeni zavjeti, valja da se oni ponove ili da redovnik položi svečane zavjete ili da se vrati u svijet. — Kan. 575. izriče: »Exacto professionis temporariae tempore, religiosus, ad normam can. 637, vel emittat perpetuam professionem, sollemnem vel simplicem, juxta constitutiones, vel ad saeculum redeat...«

Na str. 247. veli se: »Oni koji su položili privremene zavjete imaju ista prava i iste duhovne prednosti kao i oni, koji su položili trajne zavjete. Oni imaju i iste dužnosti izuzevši molenje brevira (c. 578). — Navedeni kan. 578. izriče: »2°. Eadem obligatione tenentur observandi regulas et constitutiones, sed ubi viget chori obligatio, divini officii privatim recitandi lege non obstringuntur, nisi sint in sacris constituti aut aliud constitutiones expresse praescribant«.

Na str. 247. veli se, da se redovnički zavjeti mogu položiti i po zastupniku, kojemu je za to dana posebna punomoć. — Ovo, skroz singularno mišljenje, ne držimo ispravnim.

Na str. 258. veli se, da je glede proglašenja nevaljanosti redovničkog zavjetovanja (i) danas na snazi konstitucija Benedikta XIV. »Si datam« od 5. marta 1748. — To je opreci sa kan. 586.: »§ 3. Si contra validitatem profesionis religiosae gravia sint argumenta et religiosus renuat ad cautelam sive professionem renovare sive ejusdem sanationem petere, res ad Sedem Apostolicam deferatur«.

Na str. veli se, da se sakularizovanjem zavjet čistoće razrešava. — Zakonik u kan. 640, § 1. n. 2. veli: »A votis liberatus manet, firmis obligationibus ordini majori adnexis, si in sacris fuerit«.

Što se na str. 259. veli glede davanja potpore otpuštenom redovniku, nije točno, jer takova se po kan. 670. u vezi sa kan. 671. daje samo redovniku, koji je položio doživotne zavjete i ima viši red.

Na str. 260. vrsta »Udžbenik« redovnička udruženja (congregationes religiosae) među ustanove (udruženja) redovima slične, a u ove broji i bratovštine, treće svjetovnjačke redove i uopće pobožna udruženja. — Zakoniku (kan. 487. i 488.) su članovi redovničkih udruženja pravi redovnici (religiosi), koje ne vrsta u ustanove redovima slične (kan. 673.), a i ove (t. j. ustanove redovima slične) luči on od bratovština, trećih svjetovnjačkih redova i običnih pobožnih udruženja (kan. 673ss, 684ss).

Na str. 270. svojata se državi vlast nad ženidbom, kakovu Zakonik državi izrijekom niječe (kan. 1016, 1960) i tvrdi se, da država, uređujući ženidbu samostalno svojim zakonima, ništa Crkvi ne oduzima, što je u opreci sa stanovištem Zakonika.

Na str. 277. zagovara se u »Udžbniku« uvedenje obvezatne građanske ženidbe za čitavo područje naše države.

Na str. 277. tvrdi se, da se na naše ženidbeno »međupokrajinsko pravo« imaju primijeniti ustanove haških konvencija. — Ovo ne stoji već zato, što Austrija nije haške konvencije uzakonila te što Srbija, Crna Gora i Turska nijesu ni zastupane bile u Haagu.

Na str. 289. tvrdi se, da čisti »raptus in parente« tvori ženidbenu zapreku. — Po Zakoniku (kan. 1078. u vezi sa kan. 2353.) otmica maloljetne ženskinje u svrhu ženidbe njenom privolom a protiv volje roditelja tvori prekršaj, koji ne utječe na valjanost ženidbe.

Na str. 296. otklanja se mišljenje, da ređenik pri ređenju polaže implicite zavjet beženstva. — Auktori, na koje se ovdje misli, ne uče, da se pri ređenju polaže zavjet beženstva, već zavjet potpune čistoće.

Na str. 297. veli se, da kan. 1060. prema ranijem pravu sadrži pooštrenje, koliko izriče, da je zabrana mješovite vjere juris divini, kada je ugrožena kat. vjera. U ovoj stvari nema nikakove razlike između ranijeg i današnjeg prava.

Na str. 304. veli se, da je Tridentin zapreku »ex affinitate legitima« stegnuo na drugo koljeno. — Uistinu je Tridentin to učinio obzirom na zapreku »ex affinitate illegitima«.

Na str. 293—298. raspravlja se o nekim zabranama i zaprekama skupno, što već iz didaktičkih razloga nije podesno.

Na str. 308. veli se: »sasma je jasna nauka crkve, da je katolik kao podanik države dužan poštivati državne zakone«. — Rečeno vrijedi dašto samo za zakone, što ih država izdaje unutar granica svoje vlasti. Ne vrijedi dakle za one građanske ženidbene zakone, koji, po nauci Crkve, zadiru u njezino područje.

Na str. 308. izriče se: »zaručnici treba prije vjenčanja da se ispovijede i pričeste«. — Zakonik (kan. 1033) ovo samo savjetuje.

Na str. 308. tvrdi se općenito, da je povreda ženidbenih zabrana i zapreka kažnjiva. — Po Zakoniku to ne stoji.

Na str. 320. tvrdi se općenito, da je propust navještaja kažnjiv. — I ovo ne stoji po Zakoniku.

Na str. 323. u vezi sa str. 326. tvrdi se, da se dekret »Ne temere« i Zakonik stvarno razilaze glede forme, jer je dekret »Ne temere« tražio, da župnik mora biti zvan, što Zakonik ne traži. — Frazom »dummodo invitati et rogati« namjeravao je dekret »Ne temere« da isključi zaskočenje župnika, što je i po Zakoniku isključeno, pa tako nema u tom predmetu stvarne razlike između njih.

Na str. 332. smatraju se zaruke ženidbenom zabranom. — Ovo dašto ne stoji po Zakoniku.

Na str. 332., gdje je govor o oprosnoj vlasti Ordinarija (biskupa) po kan. 1043—1045, spominju se samo zapreke, a ne i zabrane, kako to Zakonik čini.

Na str. 336. veli se, da se kod ukrepljenja ženidbe, nevaljane radi tajne zapreke, privola mora izjaviti pred župnikom i dva svjedoka. — Zakonik (kan. 1135, § 1. i 2.) naprotiv samo traži, da se privola izjavi »privatim et secreto«, dakle ne pred službenikom i ne pred ikakovim svjedokom.

Na str. 337. veli se, da se kod ukrepljenja ženidbe, koja je nevaljana radi tajnog manjka (nutarnjeg, spoljašnjeg) privole, ova mora izjaviti pred župnikom i dva svjedoka. — Zakonik naprotiv samo traži kod tajnog nutarnjeg manjka privole »pars interius consentiat« (kan. 1136, § 2.), a kod tajnog spoljašnjeg manjka privoli traži on, da odnosna stranka privolu dade »modo privato et secreto«, dakle i bez službenog i bez svakog drugog svjedoka.

Na str. 339. veli se: »Dispenzacijom može se vez neizvršene ženidbe također razrešiti. Razumije se, da se to događa vrlo rijetko kada i iz osobito važnih razloga, ali papa nije nipošto vezan na izvjesne razloge«. — Koliko se je ovdje namjeravalo reći, da je odnosna dispenza pape i valjana i dopuštena ili i samo valjana bez osobito važna razloga, bilo bi to dašto posvema krivo.

Na str. 342., gdje se prikazuje spor, što između katoličkih i pravoslavnih ženidbenih sudova kod nas postoji obzirom na nadležnost u ženidbenim parnicama, nije to ispravno učinjeno. Glavno je tu pitanje, da li je nadležan katolički ili pravoslavni sud obzirom na ženidbu, u kojoj je ne samo u času sklapanja već i u času parnice bar jedna stranka katolik. Glede te stvari ne može se po Zakoniku za žen. katolika nikako dvojiti o isključivoj nadležnosti katoličkog suda, pa ni pozivom na čl. I. uvodnog patenta.

Na str. 334. traži se sudbeni postupak u rastavnim parnicama. — Zakonik (kan. 1130. i 1131. traži sudbeni postupak samo za doživotnu rastavu, a upravni za privremenu rastavu, razumijeva se: koliko je po njemu uopće kakav oblasni postupak propisan.

Na str. 349. poriče se Crkvi vlast, da prisilno primjeni svoje kazne. — Vidi naprotiv tomu Zakonik u kan. 2198.

Na str. 351. poriče se bez svakog temelja, da izraz »delictum publicum« isto označuje u kan. 2197. i u kan. 1933.

Na str. 358. nije pri izlaganju kan. 2319, n. 3. i 4. uzet nuždan obzir na izraz »scienter«.

Na str. 366., gdje se izlažu učinci izopćenja, ne uzima se obzir na to, da li je već donešena presuda ili nije.

Na str. 367., gdje se govori o pridržanom izopćenju, spominje se samo izopćenje pridržano sv. Stolici.

Na str. 368. ne daje se onakova razdioba interdikta, kakovu ima Zakonik.

Na str. 368. spominje se »interdictum deambulatorium« bez upozorenja, da ga današnje pravo ne poznaje.

Na str. 369. tvrdi se, da se dade opravdati samo posebni personalni interdikt. — Zakonik je svakako drugog mišljenja.

Na str. 369. tvrdi se, da se danas interdikt primjenjuje samo protiv klerika kao »interdictio ingressus ecclesiae«. — Ovo je, i quoad factum samo, posve neispravno.

Na str. 374. tvrdi se, da kod crkve u pravilu nije vlasnik juristička osoba. — To se protivi kan. 1497, § 1.

Na str. 374. tvrdi se da Crkva obzirom na imovinu ulazi u sferu, koja leži izvan nje, ulazi na područje, koje joj je sasvim tuđe«. — To je dašto u jasnoj opreci sa Zakonikom (kan. 1495, 1496).

Opazili smo i dosta tiskarskih pogrešaka, kao: „δνατυπώδεις“ mjesto „δυατυπώδεις“ na str. 19.; »cancellarius brevium Apostolorum« mjesto »Apostolicorum« na str. 21.; »Fründe« mjesto »Pfründe« na str. 113. op. 2.; »Friesen« mjesto »Freisen« na str. 268. op. 2.; »remendium« mjesto »remedium« na str. 313.; »dežavni tajnik sv. Oca« mjesto »državni tajnik sv. Oca« na str. 318.; »iza eksistencije Crkve« mjesto »iz eksistencije Crkve« na str. 348. i dr.

Kako nazočni »Udžbenik« donosi sabrane i prema potrebi razložene propise naše građanske o Crkvi i crkvenim stvarima, poslužit će u tom pravcu dušobrišnom svećenstvu. **Dr. I. A. Ruspini.**

SADRŽAJ:

I. ČLANCI:

II. PRIKAZI, IZVJEŠTAJI, BILJEŠKE:

III. RECENZIJE: